

DEBRECENI EGYETEM
Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma
Mezőgazdasági-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar

KERPELY KÁLMÁN NÖVÉNYTERMESZTÉSI, KERTÉSZETI ÉS REGIONÁLIS
TUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA

Doktori iskola vezető:
Prof. dr. Nagy János
MTA doktora

Témavezető:
Prof. dr. Baranyi Béla
az MTA doktora
tanszékvezető egyetemi tanár

**A VERSENYKÉPESSÉG ÉS A SZOCIÁLIS KOHÉZIÓ
VISZONYRENDSZERE AZ EURÓPAI UNIÓBAN**

Készítette:
Eperjesi Zoltán
doktorjelölt

Debrecen
2013

A VERSENYKÉPESSÉG ÉS A SZOCIÁLIS KOHÉZIÓ VISZONYRENDSZERE AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
Regionális tudományok tudományágban

Írta: Eperjesi Zoltán okleveles közgazdász

Készült a Debreceni Egyetem **Kerpely Kálmán Doktori Iskola**
Regionális tudományok doktori programja keretében

Témavezető: Dr. Baranyi Béla DSc, tanszékvezető egyetemi tanár

A doktori szigorlati bizottság:

	név	tud. fokozat
elnök:	Dr. Sinóros-Szabó Botond	DSc
tagok:	Filepné dr. Nagy Éva	PhD
	Dr. Juhász Csaba	PhD

A doktori szigorlat időpontja: 2013. augusztus 22.

Az értekezés bírálói:

név	tud. fokozat	aláírás
.....		
.....		
.....		

A bírálóbizottság:

	név	tud. fokozat	aláírás
elnök:			
tagok:			
			
			
titkár:			

Az értekezés védésének időpontja: 20....

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	5
1.1. A témaválasztás indoklása	5
1.2. A kutatás célja	6
1.3. A kutatás módszerei, adatforrások	7
2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	9
2.1. Az állam gazdaságszervező funkciói	9
2.1.1. A piac által vezérelt gazdaság	10
2.1.2. Az állam által vezérelt gazdaság	11
2.1.3. A tárgyalásos (neokorporatív) gazdaság	11
2.1.4. A fejlesztő állam	12
2.1.5. Az államkapitalista gazdaságok	14
2.1.6. Az európai jóléti államok	16
2.1.6.1. A jóléti állam szerepének, funkcióinak változása a globalizáció korában	17
2.2. A gazdasági koordináció típusai	19
3. ANYAG ÉS MÓDSZER	24
3.1. Az elemzések tartalma, célterülete	24
3.2. Az Európai Unió versenyképessége	24
3.3. A gazdasági, szociális és területi kohézió	34
3.3.1. Nemzeti politikák és kohézió	37
3.3.2. Az Európai Szociális Modell ismertetőjegyei	40
3.3.3. A szociális gazdaság	43
3.3.3.1. A szociális gazdaság fogalma	45
3.3.4. Lisszaboni stratégia – Európa 2020 stratégia versenyképesség és kohézió	48
3.3.4.1. A Lisszaboni Stratégia legfontosabb elemei – versenyképesebb Európa	48
3.3.4.2. A Lisszaboni Stratégia értékelése	53
3.3.5. Az Európa 2020 stratégia	59
3.3.5.1. Az Európai Unió strukturális gyengeségei a felszínre kerültek ...	61
3.3.5.2. A jelenlegi világ gazdasági válságból levont következtetések ...	63
4. EREDMÉNYEK	65
4.1. Az Európai Unió támogatási rendszere és forrásai	65
4.1.1. Az Európai Unió szervezeti és finanszírozási jellegzetességei	65
4.1.2. A Strukturális Alapok	66
4.1.2.1. A Strukturális Alapok 1993. évi reformjának legfontosabb jellemzői	67
4.1.2.2. A Kohéziós Alap létrejötte	68
4.1.2.3. Az Európai Szociális Alap a lisszaboni és az Európa 2020 stratégia szolgálatában	69
4.1.3. Az Európai Beruházási Bank bemutatása, az EIB forráselosztó mechanizmusai	72
4.1.3.1. Az Európai Beruházási Bank	72
4.1.3.2. Az Európai Beruházási Bank statútuma és tagjai	73

4.1.3.3. Az Európai Beruházási Bank stratégiai irányelvei	77
4.1.3.4. A legfontosabb hiteltípusok és feltételek az Európai Beruházási Bank gyakorlatában.....	84
4.2. Az Európai Unió költségvetési gyakorlata.....	87
4.2.1. A 2007-től 2013-ig terjedő pénzügyi perspektíva.....	88
4.2.2. A különböző fejlesztési célok meghatározása	90
4.2.3. Az Európai Unió költségvetésének bevételei, a saját források rendszere	94
4.2.4 A közpénzek felhasználása az EU tagállamokban.....	96
4.3. Kohézió és versenyképesség az összeurópai stratégiák szintjén.....	99
4.3.1. Az Európai Beruházási Bank az unió célkitűzéseinek szolgálatában	104
4.3.2. A Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap forrásainak elosztása.....	111
4.3.3. Az EU 2007–2013-ig terjedő költségvetési időszakának elemzése.....	116
4.4. Versenyképesség és kohézió a globális és pénzügyi válság körülményei között.....	119
4.4.1. A gazdasági krízisből való kilábalás, első lépések a stratégia 2020. megvalósítására	119
4.4.2 A pénzügyi rendszer reformja	120
4.5. Európa és a globalizációs folyamatok irányítása	121
4.5.1. A globalizáció költségeinek megosztása	125
4.6. Az Európai Unió 2014–2020-ig tartó költségvetési időszakának prioritásaira.....	127
4.7. Az új pénzügyi perspektíva lényeges új elemei	130
4.8. A gazdasági polarizációt csökkentő, a szociális kohéziót erősítő fejlesztéspolitikai irányzatok az észak-alföldi régióban a 2014-2020-ig tartó költségvetési időszakban	134
5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK.....	139
6. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	155
7. ÖSSZEFOGLALÁS	156
8. SUMMARY	160
9. FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK.....	163
10. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN	168
Ábrák jegyzéke	171
Táblázatok jegyzéke	171
Nyilatkozatok.....	173
Köszönetnyilvánítás	174

1. BEVEZETÉS

1.1. A témaválasztás indoklása

A disszertáció korunk aktuális, a társadalom és gazdaság egészét felölelő kérdésekkel foglalkozik. A kutatás első részében mélyrehatóan foglalkozom az Európai Unió versenyképességi és kohéziós politikájával. A disszertáció aktualitását az adja, hogy az elmúlt időszakban a bürokratikus koordináció súlya jelentősen megnőtt a közösségi források elosztásában, ami sokszor a hatékonyság rovására történt.

Korunk egyre kiélezettebb globalizálódó világában egyre nehezebb helyzetbe kerül az Európai Unió a tekintetben, hogy egyszerre kell növelnie versenyképességét a világ többi gazdasági centrumával szemben, és hatékony lépéseket tenni az unión belüli regionális és szociális kohézió megvalósítására. A kettős feladat megoldása valóban embert próbáló, mivel a világ élbolyától való leszakadás értelemszerűen további, egyre mélyülő regionális és szociális diszparitásokat eredményez, viszont az eddig elért szociális vívmányok visszametszése nagyon jelentős szociális feszültségekhez vezet az unió tagországain belül.

A szociális kohézió kapcsán mindenképp beszélünk kell az újonnan csatlakozott uniós tagállamokról, akik természetesen a szociális kohézió megteremtésében érdekeltek. A kibővült Európai Unióban a szociális kohézió területén is kettősség, fokozódó feszültség figyelhető meg. Egyrészt a régi tagállamok, az erős mag országai a saját jóléti államberendezkedésüket próbálják fenntartani, míg az újonnan csatlakozott közép-kelet-európai államok a rég áhított felzárkózásban érdekeltek. Az átalakuló félben lévő világrend követelményrendszerének való megfelelés közepette az Európai Unió mag országainak közvéleménye egyre ellenségesebben áll hozzá az újonnan érkezők támogatásához. Nem szabad elfelejteni, hogy az EU mag országai éppúgy strukturális átalakulás előtt állnak, és a közép-kelet-európai volt szocialista országokkal szemben ők csak most kezdik érezni a szociális bizonytalanság előszelét. Természetesen a két évvel ezelőtti világgazdasági, pénzügyi válság felgyorsította a struktúraváltás feltartóztathatatlan kényszerét, nyilván nehéz ezzel 40 év jóléti államberendezkedés mellett szembesülni.

A versenyképességi célok és a szociális kohézió között nyilvánvalóan van ellentmondás. A lisszaboni stratégia, valamint az Európa 2020 stratégia egyértelműen a versenyképesség növelésére helyezi a hangsúlyt. A tudásalapú, információs társadalom, és az exportorientált ipari termelésen és szolgáltatásokon alapuló gazdaság gyors kiépítése

és megszilárdítása komoly feladat elé állítja a mindenkori európai kormányokat a már leszakadt, vagy leszakadó félben lévő rétegek reintegrációja területén.

1.2. A kutatás célja

A disszertáció elsődleges célja annak bemutatása, hogyan viszonyul egymáshoz a bürokratikus és a piaci koordináció az Európai Unió forrásainak elosztásában. Egyértelmű tény, hogy hatékony állami szerepvállalásra és koordinációra van szükség azokban a kulcsfontosságú és stratégiai iparágakban, amelyek a lakosság szociális alapellátását hivatottak biztosítani – gondoljunk csak a közművekre, az oktatásra és az egészségügyre.

A disszertáció másodlagos célja az Európai Unió fejlesztéspolitikájának ismertetése, valamint a versenyképesség és a kohézió közti kapcsolat, kölcsönhatás vizsgálata. A dolgozat vezérfonala a versenyképesség és a szociális koordináció mentén halad.

„A versenyképesség és a szociális kohézió viszonyrendszere az Európai Unióban ” című értekezésemben az alábbi kérdések megválaszolására helyezem a fő hangsúlyt:

- Bürokratikus, vagy piaci koordináció alapján finanszíroznak az Európai Unió fejlesztési alapjai, valamint az Európai Fejlesztési Bank?
- Hogyan változik az Európai Unió fejlesztési stratégiája az Európa 2020 stratégia fényében?
- Lehet-e egy gazdaság versenyképességét növelni a szociális kohézió erősítésével párhuzamosan?
- Valóban új paradigmaváltást hozott a világgazdasági pénzügyi válság?
- Milyen szerepet játszanak a multilaterális és nemzeti szintű fejlesztési bankok a gazdasági válságkezelésben a hagyományos fejlesztési tevékenységük mellett?

A tudományos értekezés célja, hogy átfogó képet adjon – elsősorban a hosszútávon megtérülő, a fenntartható fejlődést és a szociális kohéziót elősegítő fejlesztésekről – az állami és a multilaterális, valamint nemzeti fejlesztési bankok II. világháborút követő szerepvállalásának alakulásáról. Az európai uniós, valamint multilaterális fejlesztési bankok fejlesztési politikájával foglalkozó nemzetközi és hazai szakirodalom feldolgozása, szintetizálása alapján az alábbi hipotézisek mentén halad a kutatás:

- *Hipotézis 1:* Az erősödő globális világgazdasági verseny körülményei között az Európai Unió nem tudja egyszerre növelni versenyképességét és erősíteni gazdasági, szociális és területi kohézióját.

- *Hipotézis 2:* Az Európai Unió Európa 2020 stratégiája mindenekelőtt a versenyképesség növelésére helyezi a hangsúlyt, amely miatt háttérbe szorul a kohézió.
- *Hipotézis 3:* A versenyképesség javítására irányuló nyomás és a világgazdasági válság kikényszeríti a nagyon alapos és prudens állami felügyelet mellett, de piaci koordináció alapján működő fejlesztéspolitikát.
- *Hipotézis 4:* Paradigmaváltás körvonalazódik az Európai Unió fejlesztéspolitikájában. A piaci mechanizmusok talapzatán működő fejlesztéspolitikát a versenyképességi faktorok fogják meghatározni. Elkerülhetetlen lesz a bürokratikus koordinációtól a piaci koordináció irányába történő elmozdulás az EU források elosztásában.
- *Hipotézis 5:* A piaci koordináció előtérbe kerülésével nő a nemzeti és multilaterális fejlesztési bankok szerepe az erőforrások elosztásában.
- *Hipotézis 6:* A versenyképesség hangsúlyozása hátrányos helyzetbe hozza az új tagállamokat a gazdasági felzárkózást illetően.

A szociális kohézió nemcsak azért lényeges, mert a társadalmi különbségek társadalmi békétlenséget okoznak, hanem azért is, mert a szociális kohézió hiánya a gazdasági fejlődést gátolja. A lisszaboni stratégia, valamint az Európa 2020 stratégia épp ebből a megfontolásból tűzte ki maga elé, hogy az Európai Unióban 75%-ot kell elérnie a 20–64 év közti korosztály foglalkoztatottságának. A munkanélküliség csökkentése tehát fontos mutatója a társadalmi kohézió erősödésének.

1.3. A kutatás módszerei, adatforrások

Az értekezés alapvetően elméleti jellegű, ennél fogva szekunder forrásokon nyugszik. A disszertáció multidiszciplináris jellegű, a közgazdasági mellett bizonyos szintű jogi és politikatudományi ismeretanyag megszerzését is megkövetelte.

A felhasznált irodalom a téma multidiszciplináris jellegéből adódóan nagyon sokrétű. *Első csoportját* a szakmai kézikönyvek, folyóiratok, illetve a különböző kutatóintézetekhez, közintézményekhez, hivatalokhoz, ágazati tanácsadó cégekhez kapcsolódó elemzések, tanulmányok, éves jelentések, kötetek adják. Itt szeretném külön kiemelni az Európai Bizottság gazdasági, társadalmi és területi kohézióról szóló jelentéseit, az Európai Beruházási Bank éves jelentéseit.

A *felhasznált irodalom második körét* képzik az Európai Unió intézményeinek, a különböző multilaterális és nemzeti fejlesztési bankok hivatalos honlapjain megjelente-

tett negyedéves és éves jelentések, pénzügyi beszámolók, sajtótájékoztatók, prezentációk, közlemények, projektleírások, statisztikai összefoglalók. Az Európai Bizottság lisszaboni stratégiájában, valamint az Európa 2020 elnevezésű stratégiában megfogalmazott társadalom- és gazdaságfejlesztési programok mélyreható elemzése is szükséges volt az értekezéshez.

A disszertáció megírásakor nagy mennyiségű újság- és folyóiratcikket használtam fel napi-, heti- és havilapokból az aktuális fejlemények nyomon követése érdekében. Bár ezek a cikkek sokszor nem szakmai megalapozottságú másodlagos vagy harmadlagos dokumentumok, nélkülözhetetlen részinformációkat tartalmaznak, és segítenek eljutni az elsődleges forrásokhoz. Szintén fontos információkhoz jutottam a nemzeti fejlesztési bankok, mindenekelőtt a Magyar Fejlesztési Bank, és a versenyképességgel és szociális kohézióval foglalkozó kutatóintézetek képviselői által készített konferenciaanyagokból, prezentációkból. Számos magyar és külföldi kutatót, hatósági és banki szakembert kerestem fel, hogy első kézből származó, primer információkra tudjak szert tenni.

A disszertáció jelentős hozzáadott értékének tekintem a források aprólékos felkutatását. Mivel a disszertációban néhány szakkönyvtől és folyóirattól eltekintve az elektronikus is elérhető források dominálnak, az irodalomjegyzékben lehetőség szerint megjelöltem az internetes helyet is. A felhasznált irodalom angol, magyar és német nyelvű.

A források, rendelkezésre álló szakirodalom és dokumentumok tanulmányozását 2013. júliusában zártam le. Az ezt követő változások feldolgozása az eddigi kutatás folytatásaként valósul meg. Jelen disszertáció keretein túlmutató kutatási téma a versenyképességi tényező megerősödése az Európai Unió költségvetésében, valamint a piaci koordináció térhódítása az unió forráselosztó mechanizmusaiban.

2. SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

2.1. Az állam gazdaságszervező funkciói

Az állam gazdaságszervező funkciója, az állami koordináció és beavatkozás mértéke folyamatosan bővült a történelem során. Gondoljunk csak bele, hogy milyen sokat bővült az állam szerepvállalása a középkortól kezdve a II. világháborút követő jóléti államok megalakulásáig. Kezdetben az állam jószerével csak az államhatárok és az alattvalók védelméről, a jogszabályalkotásról, valamint a jogszabályok kikényszerítéséről gondoskodott. A nagy gazdasági világválságot és a II. világháborút követően drasztikus változások következtek be a világ gazdaságában. Az egyes nemzetállamok gazdaságszervező funkciói jelentősen növekedtek. Stratégiai iparágakat, mint például a vas- és acélipart, hadiipart, energiatermelést, közművállalatokat államosítottak megteremtve ezzel az állami kontroll meghatározó szerepét.

Az ipari alapanyag-ellátást biztosító iparágak államosítása következtében jelentős mértékben csökkentek a jövedelemkülönbségek. A nagy állami szolgáltatórendszerek kialakításával – közegészségügy, közoktatás, nyugdíjbiztosító – osztársadalmi szinten nőtt a jólét mindenek előtt a kontinentális nyugat- és észak-európai ipari államokban. Az iparági koncentrációk következtében nagyon jelentősen nőtt az iparági érdekképviselők befolyása és érdekérvényesítő képessége. Az érdekképviselők, szakszervezetek sok esetben komoly politikai tényezővé váltak az által, hogy baloldali pártokkal alkottak szövetséget.

A keynesiánus, állam által gerjesztett keresletnövekedés különösen kedvezett a tömegtermelésre, és a nagyszámú fogyasztó ellátására specializálódott iparági vállalatkoncentrációknak.

Az egyes nemzetállamokon belül lezajlott ipari koncentrációs és állami felügyeletet biztosító koordinációs törekvésekkel párhuzamosan a nemzetközi szinten is hasonló integrációs folyamatok vették kezdetüket mind politikai mind pedig gazdasági szinten. A II. világháború borzalmait után globális szinten fogalmazódtak meg azok a víziók, irányelvek, amelyek elengedhetetlenné tették az ENSZ és szakosodott intézményeinek létrejöttét. Ezek az intézmények keretet, egyeztető fórumot biztosítottak, és biztosítanak a béke, biztonság, szegénység elleni küzdelem, pénzügyi stabilitás, kiegyensúlyozott gazdasági növekedés erősítése területén a nemzetállamok számára. A globális intézményrendszer felállításánál direkt nem említék integrációt. Természetesen vitatkozni lehet ezen intézmények hatékonyságáról, valamint irányelveik megalapozottságáról, az

azonban vitathatatlan tény, hogy létrejöttük nagyban hozzájárult az élet minden területét felölelő nemzetközi együttműködések általánossá válásához.

A globális nemzetközi intézményrendszer mellett hasonló intenzitással kezdtek az egyes régiók államai egymással szövetkezni. A regionális szintű együttműködések a globális szintű együttműködésekénél nyilvánvalóan sokkal kézzelfoghatóbbak. A történelmi, földrajzi indíttatású együttműködések a kölcsönös gazdasági előnyök minél tökéletesebb kihasználásává forrták ki magukat. A regionális politikai és gazdasági együttműködéseknek is első sorban a világegés, és a dekolonizációs folyamatok adták meg a kezdő lökést.

A II. világháború mindenekelőtt azért jelent nagyon lényeges korszakhatárt a megelőző időszakokhoz képest, mivel az egyes tagállamok fokozatosan szupranacionális szervezeteknek engedték, engedik át bizonyos területeken a döntéshozatali kompetenciát. Ezek után térek rá a piacgazdaság egyes modelljeinek ismertetésére, különös tekintettel az állami szerepvállalás mértékére.

2.1.1. A piac által vezérelt gazdaság

A piac által vezérelt gazdaság az állami beavatkozást intézményesítő modern tőkés gazdaságnak az a változata, amely viszonylag a legszűkebb körre korlátozza az állam szerepét a gazdaságban, aminek következtében a piaci szabályozás ebben a gazdasági formában tud a leginkább érvényre jutni. A piac által vezérelt gazdaságban is megtalálható az állami redisztribúció, az állam makro-ökonómiai szabályozása, az állami tulajdon, a versenyszabályozás valamint az állam és a funkcionális érdekcsoportok közötti alkuk. Az állam a piac által vezérelt gazdaság keretei között viszont kívül marad a mikro-gazdasági folyamatokon, nem avatkozik be szelektív módon a vállalatok tevékenységébe, az erőforrások allokációjában megmarad a piac meghatározó szerepe.

A tőkefelhalmozás nagyrészt a vállalatok belső felhalmozásán alapul, a tőke allokációjában a tőkepiac súlya jelentős, az állam és a bankok szerepe viszonylag csekély. A bankok elsősorban a rövidtávú hitelezés funkcióját látják el, nincsenek érdekeltségeik a vállalati szférában, nem gyakorolnak lényeges befolyást a vállalatok üzletpolitikájára. Az állam kívülmaradása a tőkeallokáción, a tőkeallokáció piaci mechanizmusának, a részvénytőkepiacnak, a tőzsdének juttat döntő piacot. A piac által vezérelt gazdaság modelljének leginkább az angolszász országok feleltethetők meg.

2.1.2. Az állam által vezérelt gazdaság

Az állam által vezérelt piacgazdaság a modern tőkés gazdaságnak az a változata, ahol az állam játssza a legmeghatározóbb szerepet. E gazdasági modellben az állam autonóm módon beavatkozik a mikrogazdasági folyamatokba, szelektíven befolyásolja a vállalati szféra működését. Az erőforrások allokációjában a piac mellett, a piaci mechanizmust esetlegesen felfüggesztve vagy korlátozva az állam jelentős szerepet játszik. Az állam termelő beruházásokat, vállalati kutatás-fejlesztéseket finanszíroz, kedvezményes hiteleket juttat bizonyos preferált vállalatcsoportok számára.

A vállalatok belső felhalmozása lényegesen kisebb, a tőke allokációjában a tőkepiac nem igazán jelentős, a bankok és az állam szerepe ezzel szemben nagy. A bankok ebben a szerepkörben közép- és hosszú távú hitelezést végeznek, jelentős érdekeltségekkel rendelkeznek a vállalati szférában, lényeges befolyást gyakorolnak a cégek üzletpolitikájára. Az állam a pénzügyi rendszeren keresztül érvényesíteni tudja gazdasági prioritásait, rendelkezik tehát a megvalósítani kívánt gazdaságpolitika eszköztárával (*Hall–Soskice, 2001*). A pénzügyi rendszer állami kontrollálhatósága a kereskedelmi bankok teljes vagy részleges állami tulajdonán alapul. Az állam által vezérelt vegyes gazdaság modelljeként leginkább Japán említhető meg.

2.1.3. A tárgyalásos (neokorporatív) gazdaság

A tárgyalásos piacgazdaságban a kulcsszerepet játszó gazdasági szereplők érdekszervezetei között létrejött alkuk rendszere koordinálja a piac és az állam gazdaságot szabályozó folyamatait. A vegyes gazdaságnak e változata köztes helyet foglal el az előbb leírt két modell között. Az állam kívülmaradása a mikro-gazdasági folyamatokból messze nem jelenti azt, hogy ezeket kizárólag a piac irányítja.

A tárgyalásos gazdasági modellben az állam nem autonóm szereplő, hanem a magángazdaság érdekcsoportjainak foglya. Az a körülmény, hogy a piac alokálja az erőforrásokat a gazdaság szereplői között, nem jelenti azt, hogy a gazdaság szerkezeti átalakulásai kizárólag a piacra vannak bízva. A neo-korporatív gazdasági modell keretei között az állami beavatkozás ellensúlyozza a piaci hatásokat a hátrányosan érintett iparágakban, vállalatoknál, megtartva e szereplőket az átfogó politikai konszenzus keretei között.

Katzenstein az alábbi ismérvek alapján írta le a neo-korporatív modell demokratikus változatát, a demokratikus korporativizmust (*Bara – Szabó, 2005, 116*):

- Szociális partnerség ideológiája: Olyan politikai konszenzus, amely előfeltétele az ellenérdekelt felek – munkáltatók, munkavállalók, állam – közötti kompromisszumok megkötésének.
- A gazdasági érdekcsoportok centralizált és koncentrált rendszere: A konszenzus természetesen nem jöhet létre közvetlenül a társadalmi partnerek között, hanem azokat érdekképviselőik csúcsszervezetei dolgozzák ki közösen. E konszenzus egyik mérésszáma a sztrájkok gyakorisága az adott országban.
- A politikai szereplők közötti politikai alkuk: Az egyes gazdasági szereplők, érdekcsoportok egymással ütköző célkitűzéseinek önkéntes egyeztetése a politikai alkuk rendszerében valósul meg. Az alkuk a főbb gazdasági érdekcsoportok, az állami bürokrácia és a politikai pártok elitjei között folynak olyan átfogó kérdésekről, amelyek túlnyúlnak az egyes érdekcsoportok szűk, szektorspecifikus érdekein. Ezek a döntések kiterjednek a bérek, árak, adók, foglalkoztatás, társadalmi jólét, gazdasági stabilitás és növekedés kérdéseire. A tárgyalásos gazdaság prototípusát a nyitott gazdaságú kis nyugat-európai államok adják: Ausztria, Svédország, Norvégia, Dánia.

2.1.4. A fejlesztő állam

Az 1980-as évek végén jelent meg a fejlesztő állam koncepciója, amely a neoliberalizmus kritikájaként fogalmazódott meg. Az új elmélet Japán és a dél-kelet-ázsiai feltörekvő országok sikeres gazdasági felemelkedésének bázisán bontakozott ki. A fejlesztő állammodell abból az alaptézisből indul ki, hogy a dél-kelet ázsiai gazdasági csoda annak köszönhető, hogy az állam központilag irányítja a gazdasági fejlődést, és nem követi, hanem irányítja a piacot (*Gilpin, 2006, 316*).

A neoliberális értelmezés abból indul ki, hogy Dél-Korea, Tajvan, Hongkong, Szingapúr és Malajzia, mint a megkésett iparosítás legmeghatározóbb minta országai, a piaci elvárásokhoz igazodó gazdaságfejlesztő stratégiát valósítottak meg, tehát a fejlődés nem a kormányzati beavatkozásnak, hanem a piaci mechanizmusok megfelelő szabad mozgásának, érvényesülésének volt köszönhető. A neoliberális gondolkodók meggyőződése, hogy a dél-kelet ázsiai „tigrisek” sikeres gazdasági felemelkedése semmi másra, mint a neoklasszikus piacelméletre, az állam gazdaságból való kiszorítására, az exportorientált növekedési stratégiára vezethető vissza.

A fejlesztő állam teóriájának képviselői ezzel szemben határozottan azt az álláspontot képviselik, mi szerint az államnak döntő szerepe van a stratégiaiul fontos, fejlesztendő iparágak meghatározásában, valamint abban, hogy ösztönözték a magánbefektetéseket a definiált fejlesztendő stratégiai iparágakban. A hatékonyság növelése érdekében a kiemelt stratégiai szektorokat nemzetközi versenynek vetették alá. Az állami beavatkozás révén olyan ipari és gazdasági szerkezet alakult ki, amely a magára hagyott piac mechanizmusai alapján nem jött volna létre. „A fejlődő állam által alkalmazott ipari, protekcionista és egyéb intézkedések azon a feltevésen alapultak, hogy ezek a gazdaságok a „túl kései fejlődés” áldozatai. Ezeket a gazdaságokat piaci hiányosságok jellemzik, éppen ezért az állam oldaláról az aktív beavatkozás elengedhetetlen” (Gilpin, 2006, 317).

A dél-kelet-ázsiai országokban a neoliberais teória érvényesülésére és győzelmére való hivatkozás azért is hibás, mivel nevezett országok kormányai olyan kereskedelmi protekcionista intézkedéseket hoztak, olyan állami szubvenciókat nyújtottak, valamint olyan szelektív hitelallokációt alkalmaztak, amelyek nagyban torzították a piac zavartalan működését. A dél-kelet ázsiai országoknak sikerült megteremteni azt az ösztönző rendszert, amely biztosította, hogy a magánvállalkozások a társadalmilag legmagasabb megtérülést nyújtó területeken ruházzanak be.

A dél-kelet-ázsiai államok esetében a fejlesztő állam létjogosultságát, és működőképességét a történelmi hagyományok, és egyéb szociológiai, kulturális jellegzetességek tovább erősítik. Nem szabad figyelmen kívül hagyni az olyan kulcsfontosságú ázsiai társadalmi értékeket, mint a hierarchikus alárendeltség elfogadása, a kemény munka elismerése és példaértékűsége, valamint az egyéni érdekek közösségi érdekek alá rendelése. Ezek a társadalomba mélyen beágyazódott értékek komoly ideológiai támaszt nyújtottak a régió tekintélyelvű rezsimeinek. A tekintélyelvűség dominanciája ellenére a gazdasági felemelkedéssel párhuzamosan nagyfokú társadalmi kohéziót, és a jövedelmek mérséklését is sikerült elérni.

Ahogy azt ugyanezen fejezetben, a megkésett iparosítás modelljének jellemzésénél is írom a dél-kelet ázsiai országokban nem a magángazdálkodások, hanem az állam a gazdaságpolitika, és az iparfejlesztés legfőbb katalizátora. A kormányzat gazdaságpolitikája és pénzügyi támogatási rendszere kifejezetten kedvezett az exportpiacokon legjobban teljesítő iparágaknak.

A fejlesztő állam leglényegesebb tartópillérei a kormányzat, a helyi bankok és az ipar közötti szoros együttműködés. A dél-kelet ázsiai országok gazdasági sikereinél annál is inkább elhibázott dolog a neoliberais gazdaságpolitika alkalmazására hivatkozni, mivel

a beruházásokhoz szükséges pénzügyi forrásokat a vállalkozások a bankpiacról szerzik be az angolszász modellel ellentétben, ahol a részvénytőkepiac, a tőzsde játssza a meghatározó tőkeallokációs szerepet. A fejlesztő államok kormányai ezen túlmenően különböző kereskedelmi korlátozó intézkedésekkel akadályozták meg a nemzetközi multinacionális vállalatok közvetlen és portfólió beruházásait, hogy megóvják az éppen szárnyaikat bontogató védett stratégiai iparágait (flegling economies).

A dél-kelet ázsiai országok nagyon fontos ismérve még az exportvezérelt növekedési stratégia. A külföldi piacok meghódításával javult a gazdasági hatékonyság, mivel a hazai árak lépést tartottak a nemzetközi árakkal, és így bevezethetők a nemzetközileg legelismertebb technológiák. A fejlesztő dél-kelet ázsiai államok ezzel a gazdaságpolitikával a globális világgazdaság megkerülhetetlen szereplőivé váltak.

2.1.5. Az államkapitalista gazdaságok

Az újonnan iparosodó, felemelkedő államokban egy újfajta gazdaságpolitikai irányzat kezd egyre inkább elterjedni, amely nem más, mint az államkapitalizmus. Az elmúlt tizenöt évben egyre jellemzőbbé vált, hogy az újonnan iparosodó államok állami támogatással kiépítik a saját világviszonylatban is versenyképes szupervállalataikat, amelyek bár állami tulajdonban vannak, mégis úgy viselkednek, mint egy magánkézben levő multinacionális vállalat. Jó példa erre a maláj Petronas olajvállalat, vagy az új moszkvai pénzügyi negyed cégei. Az állam irányította kapitalizmus nem új keletű fogalom, a 90-es évektől kezdve újra szárnyalni kezdett ez az irányzat. A feltörekvő és a fejlődő gazdaságokban a 90-es években úgy működtek az állami cégek, mintha kormányhivatalok lettek volna. Az volt a feltételezés, hogy a gazdaság fejlődésével ezeket a cégeket privatizálják, vagy bezárják.

A világ tíz legnagyobb tartalékkal rendelkező olaj- és földgáztermelő vállalata mind állami kézben van. A kínai értékpapírpiac 80%-át, míg az orosz 62%-át államilag támogatott cégek adják (*The Economist*, 2012, 11). 2003 és 2010. között az államilag támogatott cégek adták a világ külföldi tőkebefektetéseinek harmadát. A kínaiak például nem úgy tekintenek az állami vállalkozásokra, mint a liberális kapitalizmushoz vezető út egyik állomására, hanem, mint egy fenntartható, versenyképes modellre. A kínai vezetés úgy gondolja, hogy újraértelmezték a kapitalizmus fogalmát, amely ennek következtében jóval hatékonyabban működik. A fejlődő országok kormányai egyre nagyobb számban követik a kapitalizmus ezen új formációját. A brazil kormány a 90-es években

még a privatizációt támogatta, mára már viszont a kisebb cégek ütőképes, nagy nemzeti versenyképes vállalatokká való egyesülését támogatják.

Az államkapitalizmus támogatói azzal érvelnek, hogy ez a modell stabilitást és gazdasági növekedést biztosít. Az oroszországi vad privatizáció a 90-es évek elején arra figyelmeztette a fejlődő országokat, hogy a kormányok csillapítani képesek a kapitalizmus és a globalizáció terheit, ha az állam nemcsak a legszükségesebb „szilárd” infrastruktúrát biztosítja, – mint például a közúthálózat –, hanem az adott ország szempontjából zászlóshajóknak minősülő nemzeti vállalatokat is támogatják. Nagyon jó példa erre Szingapúr esete, amely állam beengedte a külföldi cégeket, alkalmazta a nyugati management technikákat, viszont megtartott jó néhány nemzeti vállalkozást is. Ugyanezt a példát követi most Kína is.

Az új modell kis mértékben hasonlít a fél évszázaddal ezelőtti brit államosításhoz. A kínai infrastruktúra fejlesztő vállalkozások a világ minden táján sorra nyerik a tendereket. A legjobb nemzeti vállalatok nyitottak, begyűjtik a legversenyképesebb külföldi tapasztalatokat, nem kevés esetben külföldi vállalkozásokat vesznek át. Természetesen ennek a modellnek is vannak hátrányai. Ha a kormány csak a vállalkozások egy meghatározott kis körét támogatja, úgy jelentős versenyhátrányba kerülnek a többiek. Az állami csúcscégek rengeteg tőkét, és értékes emberi erőforrást szívnak el, amelyeket a magángazdaságban lehet, hogy még hatékonyabban fel lehetett volna használni. Számos tanulmány rávilágított már, hogy az állami vállalkozások kevésbé hatékonyan használják fel a tőkét, mint a magáncégek. Az állami vállalkozások gyakran hajlamosak presztízsberuházásokra, és egyéb felesleges pénzköltsékekre. Az állami vállalatok sokszor alulmaradnak az innováció területén a versenypiac többi szereplőjével szemben. Az államkapitalizmusnak van még egy gyenge pontja. Csak akkor működik jól, ha valóban kompetens, hozzáértő kormány irányítja.

Az államkapitalizmus egyik legjelentősebb velejáró sajátossága, hogy a jó összekötetésekkel rendelkező, megbízható lojális embereket mindig előnyben részesíti az innovatív külsősökkel szemben. Oroszországban például a jól beágyazott korábbi KGB tiszték klikkje, a „bürogarhák” irányítják mind a politikát, mind a gazdaságot. Ez a modell sok esetben komoly egyenlőtlenségekhez, majd elégedetlenséghez vezethet, mint ami meg is történt a Mubarak vezette egyiptomi államkapitalizmusban.

A felemelkedő hatalmak az államot mindig a gazdasági növekedés beindítására használták. Gondoljunk csak az ötvenes évek japán, vagy dél-koreai gazdaságára, az 1870-es évek Németországra, vagy akár az Amerikai Egyesült Államokra. Ezek az államok azonban idővel mind belátták, hogy ennek a rendszernek is megvannak a maga korlátai.

Még jó pár évnek el kell telnie ahhoz, hogy jelentkezzenek ezen gazdasági modell esetleges hibái. Az államkapitalista rendszerek egyik nagy hibája, hiányossága, hogy nem védik eléggé a kisebbségi részvényesek, tulajdonosok érdekeit, valamint nem részesítik egyenlő bánásmódban az állami és a magánvállalkozásokat. A másik rendszerrel összefüggő aggasztó jelenség a világkereskedelmi rendszer torzítása. A szabad kereskedelem biztosítása, fenntartása nem lehetséges, ha bizonyos vállalatok állami támogatásban részesülnek. Rögtön hozzá kell persze fűzni, hogy a kezdeti állami segítség nélkül nehezen alakulnak ki versenyképes ipari szolgáltató központok. A gazdasági fejlődés folyamatát leginkább a Konratyev modell szemlélteti. Minden állam ugyanazokat a fejlődési ciklusokat teszi meg, csak az egyes fejlődési ciklusok időtartama tér el az egyes államok esetében.

Nézetem szerint a támogató állami szerepvállalás nélkülözhetetlen az erős, versenyképes ipari szolgáltató állammá váláshoz. A gazdasági fejlettség kellően magas szintjén viszont már el lehet gondolkozni az állami tulajdon részleges feladásáról.

2.1.6. Az európai jóléti államok

Az Európai Unió valamennyi tagállamának szembesülnie kell a jóléti állam reformjával. Elengedhetetlen szükségszerűség, hogy a megváltozott demográfiai, és a világgazdaságban lejátszódott gazdasági és társadalmi változásokhoz alakítsák az egyes tagállamok a meglévő szociálpolitikájukat oly módon, hogy az Európai Unió történelme során elért szociális vívmányok a legkevésbé sérüljenek.

Az európai szolidaritás hosszú hagyományokra visszatekintő eszményét és a szociális védelmi célokat össze kell tudni egyeztetni a gazdaság hatékonyságával, az egyre erősödő globális versenyképességgel és a jóléti államok hosszú távú életképességével. A jóléti vívmányok fenntartása és a versenyképesség növelése közti feszültségek feloldása komoly feladatokat állít a tagállamok kormányai számára.

Az elmúlt ötven évben az erőteljes gazdasági növekedés kedvező háttérrel biztosított az európai jóléti rendszerek kiépítésének. Az 1950-es, 1960-as években bekövetkező erőteljes növekedés éveiben vezették be, illetve terjesztették ki az európai szociálpolitika pilléreinek legtöbbjét: a nyugdíjat, az egészségügy és az oktatás intézményeit, a munkanélküliségi segítyt, a munkaerő-piaci szabályozásokat, a szegényeknek és a csökkent munkaképességűeknek juttatott juttatásokat, valamint a nevezett finanszírozásokat lehetővé tevő adórendszert.

A szociálpolitika jelentős szerepet játszott a gazdasági növekedés eredményeinek szétosztásában, és nagyon komoly eredményeket ért el a társadalmi kohézió kialakításában. A növekedés lassulása, a lakosság elöregedése, a háztartások szerkezetének változásai, a növekvő munkanélküliség, valamint a magas adók foglalkoztatásra gyakorolt kedvezőtlen hatása egyre nagyobb nyomást gyakorol az Európai Unió szociálpolitikai vívmányaira. A jóléti állam egyik legnagyobb vívmánya, hogy nagymértékben visszaszorította a szegénységet, mivel biztosította, hogy a háztartások ne süllyedhessenek egy előre meghatározott minimális szint alá. A jóléti állam makroszinten is jelentős eredményt ért el, mivel az állampolgárok meritokratikus javakhoz történő kollektív hozzáférése nagyban erősítette a társadalmi kohéziót.

Az európai szociális védelem rendszere kétségtelenül sokkal hatékonyabban működik a szegénység és a diszkrimináció leküzdése területén, mint az Amerikai Egyesült Államokban érvényben lévő szisztéma.

2.1.6.1. A jóléti állam szerepének, funkcióinak változása a globalizáció korában

A hagyományos szociális piacgazdaságot támogató, fenntartó államokra egyre nagyobb nyomás nehezedik a globalizációval együtt járó folyamatos versenyképességi hatására. Az egyre nyitottabbá váló világ gazdaság, a korábbi állami monopóliumok fokozatos megszüntetése, a liberalizáció és a dereguláció következtében az államok redistribúciós kapacitása egyre kevésbé képes a hagyományos ellátórendszerek és a szociális biztonság maradéktalan fenntartására.

Roppant nagy kihívás a kormányok számára, hogy milyen módon lehet az állami funkciókat racionalizálni és a magánszféra bevonásával úgy átalakítani, hogy az ellátás és az ellátásbiztonság színvonala megmarad és a lakosság is elfogadja a változások szükségességét. Rendkívül nehéz feladat a jóléti államhoz szokott társadalmakkal elfogadtatni a megszokott állami szolgáltatások visszametszését, privatizálását. A legnagyobb problémát az jelenti, hogy az állami szerepvállalás túl szerteágazó, terebélyes, míg a meglévő kapacitások egyre inkább elapadóban vannak. Az állam túl sok feladatot lát el, miközben tárgyi és emberi erőforrása egyre kevésbé alkalmas arra, hogy hatékonyan, megfelelő minőségben lássa el a feladatait.

Az állami feladatköröket transzparenssé, átláthatóvá kell tenni, és meg kell határozni azokat a területeket, ahol a magángazdaság jobb hatékonyságot ér el. Az ilyen területeken – a stratégiai pozíciótól függően – be kell vonni a magántőkét. Az állami feladatkör-

rök tisztázása és egyértelmű körülhatárolása számottevő költségmegtakarítást jelent és jelentősen hozzájárul a hatékony államműködéshez. Az állami feladatkörök precíz meghatározása szükséges, de önmagában messze nem kielégítő feladat. Az államigazgatásba is be kell vinni a magángazdaságban megszokott – verseny által gerjesztett – hatékonyságnövelő szemléletet, és vissza kell szorítani a korrupciót.

Nagyon fontos elérendő követelmény a közép- és kelet-európai régió országaiban, hogy az államigazgatásban való munkavállalás visszanyerje elismertségét és megbecsültségét. Ehhez természetesen szükség van a közalkalmazottak bérfejlesztésére, illetve folyamatos továbbképzésére. Az államigazgatás hatékonyságnövelésére elsősorban a közép- és kelet-európai volt szocialista országokban van szükség, mivel a rendkívül széleskörű állami szerepvállalást sokszor nagyon alacsony hatékonyság kíséri. A hatékonyság növelése természetesen nem jelenti az adott szolgáltatás privatizációjának magától értetődő szükségszerűségét. Sokszor csak a magángazdaságban már jól bevált munkaszervezési menedzsment módszerek átvételére van szükség.

A korábbiakban már ismertettem, hogy az államnak milyen alapvető feladatköröket kell ellátnia: a jogrendszer védelme, a makrogazdasági stabilitást elősegítő gazdaságpolitika, az alapvető szociális és infrastrukturális beruházások megvalósítása, a környezetvédelem, valamint a hátrányos helyzetűek védelme.

Tagadhatatlan tényként kezelendő, hogy az állam és a piac egymásra van utalva, egymást kölcsönösen kiegészítik. Alapvető állami feladat a piac kiegyensúlyozott működésének biztosítása a megfelelő intézményi háttér fenntartásán keresztül. Nagyon fontos, hogy a magánszféra korrekt, kiszámítható partnert lásson az állami szervezetekben, hatóságokban. A kiszámítható partnerség elengedhetetlen a külföldi működő-tőke beáramlása szempontjából.

A globális világgazdaságban egyre kiélezettebb verseny folyik a külföldi beruházókért. Az államok, régiók és a helyi közösségek különböző ösztönző eszközökkel próbálják elősegíteni a külföldi cégek letelepedését. A külföldi vállalatok is különböző típusú adókat fizetnek a központi költségvetésnek, valamint a helyi önkormányzatnak. A társasági adón és a társadalombiztosítási járulékon keresztül jelentős mértékben hozzájárulhatnak a központi költségvetéshez. Az adott helységben letelepedett vállalkozások által fizetett helyi adók képezik helyi szinten a fejlesztési költségvetés nagy részét. Tekintettel a helyi költségvetés forrásainak szűkösségére, a helyi iparüzési adó nagyon fontos szerepet játszik az önkormányzatok fejlesztési programjainak kivitelezésében. A jól működő multinacionális nagyvállalatok által fizetett adók elméletileg lehetővé ten-

nék az állam, illetve a helyi önkormányzatok társadalom- és gazdaságfejlesztési céljainak finanszírozását.

A valóság azonban egészen másként fest. A nemzetközi adóügyi együttműködés hiányosságai miatt az a fordított helyzet állt elő világszerte, hogy nem a multinacionális cégek versenyeznek a befektetési helyszínekért, hanem éppen fordítva, vagyis az államok, a régiók és a helyi önkormányzatok versenyeznek egymással, és a legkülönbözőbb kedvezményekkel próbálják megnyerni a befektetőket a letelepedésre. A bőkezű adókedvezmények és állami támogatások mellett a helyi önkormányzatoknak az esetek többségében meg kell elégedniük a beruházás munkahelyteremtő hatásával.

Magyarország túl is lőtt a célon a beruházásokat ösztönző különböző szakpolitikai eszközök nyújtásával. A csatlakozási tárgyalások során éppen ezért a közösségi versenypolitika átvétele volt az egyik legkritikusabb pont, mivel az Európai Bizottság megpróbálta visszaszorítani a különböző beruházási kedvezményeket.

2.2. A gazdasági koordináció típusai

A koordinációt két vagy több személy, vagy szervezet kölcsönös együttműködésének szabályozásaként lehet definiálni. A gazdasági koordináció nemcsak a megtermelt javak és szolgáltatások előállításának és kereskedelmének ellenőrzését, hanem a társadalmi újraelosztás valamennyi folyamatát szabályozza. A gazdasági koordináció fogalom meghatározásánál az allokációs mechanizmus szinonimaként használható. A koordináció magában foglalja az egyes gazdasági tevékenységek beviteli szükségleteinek és kibocsátásának elosztását is. A négy különböző gazdasági koordináció megkülönböztetését három alapvető ismérv alapján lehet elvégezni:

1. Bürokratikus koordináció:

Vertikális kapcsolat, alá-fölérendeltség figyelhető meg a koordinációt ellátó személyek, intézetek és az alájuk beosztott „koordinált” személyek, intézmények között. A mikro-folyamatok közvetlen bürokratikus kontrolján túlmenően létezik egy többszintű alá-fölérendeltségen alapuló hierarchikus rendszer, amely közvetetten vesz részt a koordinációban.

A magánszemélyeket és szervezeteket a koordinátor jogi szankciói kényszerítik rá az utasítások és irányelvek betartására. A vertikális kapcsolat hosszú távra intézményesített, az irányítók és irányítottak egyaránt elfogadják.

Az egyes tranzakciók pénzben kifejezett értéke nem feltétlenül meghatározott. Az egyes magánszemélyek, szervezetek pénzügyileg függő helyzetben vannak a felettes személytől, szervtől.

2. Piaci koordináció:

Az eladó-vevő, magánszemély, illetve szervezetek között horizontális kapcsolat van. A tranzakciókban részt vevők jogi szempontból egyenlők. A résztvevőket mindenek előtt a profitszerzés szándéka motiválja. Tiszta formájában a piaci koordináció az eladók és vevők közti szabad megállapodásokban meghatározott árakon történik.

A tranzakciók értéke mindig meghatározott. A különböző koordinációk ezen fajtájának legfőbb ismérve a piaci ármeghatározás.

3. Etikai koordináció:

A piaci koordinációhoz hasonlóan horizontális kapcsolat van a magánszemélyek és intézmények között. A résztvevők nincsenek kitéve különböző adminisztratív és jogi restrikciónak, szankciónak, és a profithajszolás sem motiválja őket. Ebben az esetben a koordináció alapja a kölcsönösség, a kölcsönös segítségnyújtás, amely valamilyen önzetlenül, egyoldalúan történik. A koordináció ezen fajtájánál megválaszolatlan marad a kérdés, hogy milyen morális szabályokat követnek a résztvevők. Az etikai koordináció működésének alapját azok a hagyományok és szokások képezik, amelyek a résztvevő felek számára követendő morális normákként szolgálnak.

A tranzakciók értéke általánosságban nem meghatározott. Lehetnek azonban kivételek, mint például a pénzadományok.

4. Agresszív koordináció:

Vertikális kapcsolat jellemző az alá- és fölérendelt személyek, szervezetek között. A fölérendelt fél kényszer útján érvényesíti akaratát az alárendelt féllel szemben. Ezt a kényszerítő erőszakot nem ismeri el sem a törvény, sem a morál. Ez a leglényegibb különbség, amely megkülönbözteti az agresszív koordinációt a bürokratikus koordinációtól. Ebből kifolyólag ez a fajta koordináció nem tartós, hanem eseti jellegű.

A tranzakciók pénzben kifejezhetősége esetenként változik.

Kornai János két példát említ a négy koordinációs forma szemléltetésére. Az első példa a földhasználatra vonatkozik (Kornai, 1990, 3). Bürokratikus koordináció eseté-

ben az illetékes hatóság osztja fel a termőföldet a földhasználók között. Piaci koordináció esetén a föld tulajdonjogának, vagy bérleti jogának megszerzése adásvétel útján történik. Etikai koordinációnál a szabad föld elfoglalói megegyeznek egymás között, hogy ki melyik földrészt használja. Agresszív koordináció esetén a földet erőszakkal megszerzik, elrabolják a korábbi tulajdonostól.

A másik példa a személygépkocsi forgalom koordinálása, amely végső soron a közutak használatának jogosultságát jelenti. A bürokratikus koordinációnál a közúti közlekedést hivatalos jogszabályok szabályozzák, amelyek betartásának ellenőrzését a rendőrség végzi. A piaci koordináció a parkolási és autópálya használati díjakat. Etikai koordináció esetén a gépkocsivezetők önszántukból odafigyelnek a többi vezetőre. Agresszív koordináció esetén a gépkocsivezető önkényesen korlátozza, sérti meg a többi sofőr jogát.

Az életben a kooperáció egyes alapfajtái egymás mellett működnek különböző fajsúllyal. A történelem során a koordinációs mechanizmusok széles egyvelegével találkozhattunk. Az etikai koordináció például bürokratikus koordinációvá alakulhat, amikor az etikai normák jogi normákká válnak, és intézményes kereteket öltenek. Ilyenkor a normák betartását már nem az ember lelkiismeretére bízzák, hanem jogszabályok gondoskodnak azok betartásáról. Természetesen egyéb történelmi transzformációk is felhozhatók, mint például az etikai normák piacosodása, amikor az adott norma követése már nem morális meggyőződésen, hagyományokon alapszik, hanem anyagi nyereszkeedésen. Az agresszív koordináció például könnyen átalakulhat bürokratikus koordinációvá. A nyílt erőszak alkalmazása intézményi kereteket nyer, és törvényi szankciókat vetnek be a cél elérése érdekében. Ilyen volt például a korábbi szocialista országok erőszakos államosítása, a tőkésosztály elűzése. Arra is volt már példa a történelemben, hogy a jól leszabályozott bürokratikus koordinációs rendszer agresszív koordinációba csapott át. Erre a transzformációra hozható fel Afganisztán és Irak esete, ahol a bürokratikus elnyomógépezet elleni lázadás agresszív koordinációba csap át hosszabb-rövidebb időre, míg sikerül konszolidálni a rendszert.

Ahogy már az előbbieken is említettem, az egyes koordinációs alaptípusok csak nagyon ritkán fordulnak elő önmagukban. Az esetek túlnyomó többségében koordinációs mixről beszélhetünk. *Kornai János* a gazdasági rendszer alábbi alkotóelemeit különbözteti meg:

1. A gazdaságban működő szervezetek: adminisztratív hatóságok, non-profit intézmények, vállalatok, háztartások, egyesületek.
2. A különböző tulajdonosi formák és tulajdonjogok szétosztása
3. A döntéshozó hatalom szétosztása

4. Információs rendszer: a szervezetek között áramló információk.
5. A döntéshozókat motiváló ösztönzők.
6. A politikai szervek és a kormány gazdaságra gyakorolt hatása.
7. A gazdaság működését szabályozó jogi keretrendszer, amely törvényekből és kormányrendeletekből áll.
8. Informális szabályozók, amelyek a hagyományosan bevett rutin eljárásrendeken keresztül támogatják, gátolják, vagy kiegészítik a formális jogi szabályozást (*Kornai* 1990, 102).

A jelenlegi, mind több pólusúvá váló világgazdaságban egyre inkább előtérbe kerül a versenyképesség szakadatlan erősítésének, és a társadalmi, gazdasági kohézió dilemmája.

A honfitársakkal szembeni szolidaritás, mint etikai követelmény egyre nehezebben kezelhető problémát jelent valamennyi társadalom számára. A volt szocialista államokban a szolidaritás kérdéskörének kezelése még bonyolultabb, mivel a szocialista államok törvénybe iktatták és a gyakorlatban meg is valósították a legkülönbözőbb szolgáltatásokhoz, és juttatásokhoz való hozzáférést. Kornai János úgy ítélte meg a szocialista országok állampolgárainak közszolgáltatásokhoz való korlátlan jogosultságát, hogy a szocialista rendszernek sikerült megalkotnia a „koraszülött jóléti államot” (*Kornai*, 2011, 199). Ingyenes volt az egészségügyi ellátás, a közoktatás, az állami vállalatok óvodákat, bölcsődéket tartottak fenn térítésmentesen, az állam házgyárakat alapított, és lakásokat épített, amelyek bérleti díjait nem piaci alapon határozták meg. Az állam által nyújtott szolgáltatások spektruma valóban nagyon széles volt, a minőség azonban jelentősen elmaradt a fejlett nyugat-európai standardtól.

A „koraszülött” jelző azt a ténymegállapítást kívánja alátámasztani, hogy a szocialista országok fejlettségi szintje messze nem tette lehetővé az ilyen széles körű szolgáltatásokhoz való univerzális hozzáférést. A gyakorlat bebizonyította, hogy az állam vagy képtelen a mindenkinek járó szolgáltatások biztosítására, vagy azokat csak alacsony színvonalon tudja nyújtani.

Kornai János a jóléti államhoz való viszonyulás négy típusát különbözteti meg, amelyekből kettő tiszta, kettő pedig kevert jellemzőket jelenít meg. A két tiszta megközelítés egyike az univerzális juttatások eltörlése, és a valóban rászorulóknak támogatása mellett száll síkra. A testvériség, valamint rokon értelmű szinonimája a szolidaritás ennél a megközelítési módnál úgy jelentkezik, hogy a segélyezés, támogatás csak a rászorulóknak terjed ki. Példaként lehet említeni az ingyenes egyetemi oktatáshoz, vagy ingyenes egészségügyi ellátáshoz való univerzális jogosultságot, amelynél senki sem

vizsgálja, hogy az ingyenes szolgáltatásokra való jogosultság megalapozott-e az anyagi helyzetet figyelembe véve. A piacpárti liberális közgazdászok támogatják leginkább ezt a megközelítésmódot.

A liberális gondolkodók az állam durva, és káros beavatkozásának tartják az univerzális juttatások fenntartását, amely jelentős mértékben torzítja a piac szabad működését, és az individuum szabad önrendelkezését. Pragmatikus érvük például a költségvetés egyensúlyának biztosítása, és a beruházásokat ösztönző alacsonyabb adókulcsok.

A második tiszta megközelítési mód az univerzális jogosultságok fenntartását, esetleges bővítését, kiterjesztését támogatja, és a jogosultságok mindennemű szűkítésének, lefaragásának hevesen ellenáll. Ezt az álláspontot vallják magukénak a szociáldemokraták és a kereszténydemokraták. Pragmatikus indoklásukat arra alapozzák, hogy a rászorultság vizsgálatának nagyon magas adminisztratív költségei vannak. Ennek a megközelítésmódnak a filozófiai alátámasztottsága az egyenlőség eszméjén alapszik. Tekintettel arra, hogy minden ember egyenlő, így minden embert ugyanazok a jogok illetik meg. Minél szélesebb az univerzális jogosultságok köre, annál nagyobb a jóléti állam relatív nagysága, és annál jobban érvényesül az egyenlőség és a szolidaritás.

A két tiszta modell mellett azonban a rendkívül kiélezett pártpolitikai versengések közepette sokszor "kevert" verziók is előbukkannak. A harmadik megközelítési mód a populista irányzat, amely a hatalom megszerzése érdekében az alanyi jogon járó juttatások kiterjesztését ígéri. A populista irányzat akkor válik igazán veszélyessé, amikor a kampányon túl, az esetleges győzelem esetén valóban a választási ígéretek betartására törekednek, amely katasztrofális költségvetési hiányhoz, és makrogazdasági környezethez vezet.

A másik kevert megközelítésmód fő jellegzetessége az elvhűség hiánya, amikor is a kormányok a nehéz döntésekre inkonzisztenciával, a racionálisan elvárható intézkedésekkel ellentétes döntéseket hoznak. Ezt a megközelítésmódot leginkább a kiszámíthatatlanság, az éppen aktuális elvárások előtti meghajlás jellemzi a népszerűség megőrzése érdekében.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

3.1. Az elemzések tartalma, célterülete

Az Európai Unió gazdaságpolitikájában egyre erőteljesebben mutatkozik meg a gazdasági versenyképesség előnyben részesítése a szociális kohézióval szemben. Ezzel párhuzamosan mutatom be a piaci koordináció bürokratikus koordinációval szembeni előretörését, amelyet a világgazdasági verseny, és a globális pénzügyi, gazdasági válság csak erősít. A piaci koordináció együtt halad a versenyképes, kutatás-fejlesztésen és innovációkon alapuló tudásgazdaság kialakításával. Az elemzések további célterülete az Európai Unió fejlesztéspolitikájának bemutatása, valamint a versenyképesség és a kohézió közti kapcsolatok és viszonyrendszer részletes vizsgálata.

A témaspecifikus kutatásokban a versenyképesség és a szociális kohézió közötti elméleti és gyakorlati összefüggések vizsgálata kap prioritást. A kutatásaimban kiemelt szerepet szánok a regionális versenyképesség, a szociális kohézió, a tudásgazdaság, valamint a kutatás-fejlesztés területi dimenzióinak is. Elemzéseim magukban foglalják az EU úgynevezett mag- és perifériarégióit, a régi és újonnan csatlakozott tagállamok versenyképességi, és szociális kohéziós céljai között feszülő, a gazdasági és szociális felzárkóztatás körül összpontosuló feszültségforrásainak feltárását, és azok enyhítését. Kiemelt célom, hogy részletesen elemezzem a Lisszaboni és Európa 2020 stratégia versenyképesség növelés érdekében megfogalmazott irányelveit, felvázolva a lehetséges jövőbeli alternatívákat is.

3.2. Az Európai Unió versenyképessége

Mielőtt rátérnék az Európai Unió versenyképességének elemzésre, definiálni szeretném a mára már kulcsfontosságúvá lett fogalmat. Az 1997-ben elfogadott Amszterdami Szerződésben a *versenyképesség* és a *kohézió* kulcsfogalmakká váltak. A szerződés 157. cikkelye az iparral összefüggésben adja meg a definíciót: „A Közösség és a tagállamok biztosítják a közösségi ipar versenyképességéhez szükséges feltételek meglétét. E célból – összhangban a nyitott és versengő piacok rendszerével – fellépésük arra irányul, hogy

- felgyorsítsák az ipar alkalmazkodását a strukturális változásokhoz,
- ösztönözzék egy olyan környezet kialakítását, amely a Közösség egész területén kedvez a kezdeményezéseknek, és a vállalkozások – különösen a kis- és középvállalkozások – fejlődésének,

- ösztönözzék egy olyan környezet kialakítását, amely kedvez a vállalkozások közti együttműködésnek,
- elősegítsék az innovációs, kutatási és technológia fejlesztési politikában rejlő ipari lehetőségek jobb kihasználását” (Lengyel, 2003, 228).

A lisszaboni stratégia vezetői összegzésében versenyképesség alatt egy nemzet átlagos életszínvonalának magas szintjét és fenntartható növekedését értik, amely a nem szándékos munkanélküliség lehetőség szerinti alacsony szintjével párosul egy fenntartható természeti környezetben. Kiemelik, hogy az üzleti vállalkozások versenyképessége és dinamizmusa közvetlenül függ azon szabályozási klímától, amely elvezet a beruházások, az innováció, és a vállalkozókésztség jelentős javulásához.

Az OECD a következőképp határozza meg a versenyképesség fogalmát: „a versenyképesség a vállalatok, iparágak, régiók és szupranacionális régiók képessége relatíve magas tényezőjövedelem és relatíve magas foglalkoztatási szint létrehozására egy fenntartható bázison, miközben a nemzetközi versenynek tartósan ki van téve” (Szentes, 2011, 412).

Az Európai Unió a következő fogalom meghatározást adja: „képesség olyan javak és szolgáltatások előállítására, amelyek a nemzetközi piacon értékesíthetők, miközben a jövedelmek magas és fenntartható szinten maradnak” (Szentes, 2011, 413).

M. Porter a nemzetek, illetve országok versenyképességét alapvetően az adott nemzetgazdaságban kifejlődött iparágak, illetve az azokban tevékenykedő vállalatok versenyképességeként értelmezi (Szentes, 2011, 422). A nemzetek versenyképessége szempontjából nagyon lényeges, hogy az egyes nemzetek mennyire képesek vonzó feltételeket biztosítani a sikeresen versenyző külföldi, illetve hazai transznacionális társaságok számára. Michael Porter a nemzeti gyémánt modelljével szemlélteti a kiemelten fontos versenyképességi tényezőket. A nemzeti gyémánt négy összetevőből áll:

1. tényezőfeltételek, vagyis a termelési tényezőkkel kapcsolatos körülmények,
2. keresleti feltételek, vagyis a termékek iránt a hazai piacon mutatkozó kereslet nagysága és természete,
3. a kapcsolódó és támogató iparok, vagyis az ilyen, nemzetközileg versenyképes iparok megléte, vagy hiánya,
4. a vállalati stratégia, struktúra és rivalizálás, vagyis azok a körülmények, amelyek között üzleti társaságokat létrehoznak, szerveznek, irányítanak, és a hazai versengés jellege (Szentes, 2011, 422).

„A versenyképesség fogalma mikroszinten a piaci versenyben való pozíciószerezés, illetve helytállás képességét jelenti az egyes vállalatok, egymás versenytársai között, valamint makrogazdasági szempontból az egyes nemzetgazdaságok között” (Lengyel, 1999, 10).

Mikroszinten egy adott áru versenyképessége akkor biztosított, ha a termék, vagy szolgáltatás ára alacsonyabb, minősége, műszaki színvonala jobb, mint a versenytársé, és az áruszállításhoz kapcsolódó szolgáltatás jobb és előnyösebb, mint a konkurenciáé (szállítási határidő, pontosság, csomagolás, alkatrészellátás stb.). Versenyképesnek akkor tekinthető az adott áru, ha a három tényező közül legalább kettő összehasonlításban jobb, mint a konkurencia. Makroszinten kijelenthető, hogy egy gazdaság akkor versenyképes, ha a vállalatok, iparágak, régiók szintjei nemcsak külkereskedelmi, hanem minden piaci értékesítés vonatkozásában folyamatos, nem csak átmeneti jellegű jövedelmet és nyereséget realizálnak, amellyel a jólét és a foglalkoztatottság folyamatosan gyarapszik (Lengyel, 2003).

Az export és a külkereskedelmi részarány alakulásánál összetettebb, árnyaltabb képet mutat a cserearány-alakulása, amely mutató azt vizsgálja, hogy az adott ország, vagy külkereskedelmi partnerei voltak erősebbek az áruk érvényesítésénél. Magyarország például a rendszerváltást követően rendkívüli mértékű cserearányromlást szenvedett el. A romló cserearány eredményeképpen az importtermékek a hazai termeléshez képest még növekvő árak mellett is versenyképes maradtak, hiszen elfogadta ezeket az árakat a piac. Míg az import mértéke és ára egyre nőtt a magyar termelésben, úgy csökkent a versenyképes, folyamatos áremelkedést elérni képest exportvolumen, a cserearány negatív irányba eltolódott.

Az exportképesség növelése a megfelelő műszaki színvonal mellett természetesen megköveteli a költségverseny képességét is, így a bérszínvonal alacsonyan tartását. Itt tapasztalható a legnagyobb ellentmondás, hiszen egy ország tökevonzó képessége szempontjából nagyon fontos alacsony bérszínvonal egyben a jóléti nyugati államokhoz való felzárkózás gátját is jelenti. Addig, míg az egyes államok és régiók egymással versengenek a külföldi tőkebefektetésekért, és ezen befektetésekért kiszolgáltatott helyzetükből adódóan még különböző állami támogatásokat is nyújtanak, nem mutatkozik lehetőség a bérszínvonal és az életszínvonal emelkedésére. A jelenlegi globális világ gazdaságban olyan helyzet alakult ki, hogy a jóléti államok versenyképességük megtartása érdekében egyre inkább rákényszerülnek az évtizedeken át hangoztatott és megvalósított szociális állam vívmányainak megnyirbálására (Rodrigues, 2002).

A közép-kelet-európai országokban még drasztikusabb a helyzet, mivel a szocializmus erőszakos államosítása megakasztotta a hazai magángazdaság folyamatos, szerves fejlődé-

sét, és a tőke nélküli lakosságot sokként érte a szocializmus nyújtotta kiszámítható, sok tekintetben európai szintű szociális szolgáltatások megkacsolása vagy megszüntetése, valamint az élethosszig tartó munkahely szimbólumának megszűnése (1. táblázat).

1. táblázat

Az Európai Unió legjobb versenyképességi faktorai

<i>Megnevezés</i>	<i>EU-15</i>	<i>EU-25</i>	<i>USA</i>	<i>Japán</i>
Termékmárkák szerepe (cégek működése, stratégiája)	5,79	5,40	6,1	6,1
Értékláncban elfoglalt pozíció (cégek működése, stratégiája)	5,88	5,54	6,2	6,3
Helyi hozzáférés kutatási és képzési szolgáltatásokhoz (klaszterek fejlettsége)	5,43	5,28	6,2	5,9
Regionális export szerepe (cégek működése, stratégiája)	6,04	5,85	6,0	5,8
Exportpiacok kiterjedtsége (cégek működése, stratégiája)	5,79	5,47	6,3	6,3
Minőségi előírások (klaszterek fejlettsége)	5,77	5,56	6,1	5,7
Cégek innovációs képessége	5,23	4,93	5,7	5,8
Helyi beszállítók minősége	5,76	5,55	6,2	6,1
Klaszteren belüli együttműködés	4,79	4,65	5,4	5,5
Légszennyezésre vonatkozó szabályozás	5,65	5,43	5,7	5,7
Átlagos vízszint, % (2002)	2,70	2,70	2,8	2,3
Vízszennyezésre vonatkozó szabályozás	5,80	5,54	5,8	5,5
Nemzetközi értékesítés ellenőrzése	5,07	4,82	5,3	65,5
Kompetitív előnyök jellege	5,42	5,03	6,0	6,1

Forrás: Szentes T. és munkaközössége, 2006, 82.

A kiszámíthatóság helyébe lépett a teljesítménykényszer, az élethosszig tartó tanulás, a folyamatos fejlődés és a környezethez való alkalmazkodás képessége. A magánszférában megszűnt vagy marginalizálódott a szakszervezeti érdekképviseltek jelentősége. A táblázatból jól látszik, hogy a 25 tagú unió kizárólag az átlagos vámszint vonatkozásában veszik fel a versenyt az Egyesült Államokkal. A legtöbb vizsgált változónál Japán is jobb eredményeket mutat, mint a 25 tagú unió.

Az Európai Unió versenyképességi pozícióinak vizsgálatakor megállapítható, hogy a vállalati működés területén az unió nagyon erős, leszámítva a humán erőforrás gazdálkodást. Az unió versenyképességi szintje megfelelő a környezetvédelem, valamint a klaszterek területén is (Rodrigues, 2002) (2. táblázat).

Három tényező kivételével a mutatók a makrogazdasági környezet változói közé tartoznak. A versenyképesség javítását célzó gazdaságpolitikának kiemelten kell foglalkoznia a hátrányokkal, mivel itt a struktúrák felülvizsgálatára van szükség. Az Egyesült Államokkal való összevetésben az Európai Unió három területen előzi meg az Egyesült Államokat: társasági jövedelemadó rátája, terrorizmus üzleti költségei, megtakarítási ráta. A szabályozáshoz kötődő üzleti akadályok tényező azt vizsgálja, hogy az üzletmenetet érintő szabályozási akadályokat a központi kormányzati szervek, vagy inkább re-

gionális/városi szervek okozzák. A többi felsorolt faktor esetében az Egyesült Államok mindenterületen jelentősen megelőzi az uniót.

2. táblázat

Az Európai Unió leggyengébb versenyképességi faktorai

<i>Megnevezés</i>	<i>EU-15</i>	<i>EU-25</i>	<i>USA</i>	<i>Japán</i>
Kormányzati kiadások, 2001 (a GDP %-a)	44,63	43,37	18,37	46,9
Személyi jövedelemadó rátája, 2002 (%)	48,31	46,66	39,6	37
Munkaerő-felvétel és elbocsátás gyakorlata	2,76	2,91	5,2	2,8
Bérmeghatározás rugalmassága	3,81	4,02	6,2	5,9
Hozzáadott érték szerinti adó rátája, 2002 (%)	18,3	18,91	0	5
Adórendszer hatékonysága	2,77	2,76	3,3	2,6
Társasági jövedelemadó rátája, 2002 (%)	32,38	31,38	35	30
Terrorizmus üzleti költségei	4,83	4,95	3,2	4,5
Export, 2001 (GDP %-a)	27,51	29,16	7,2	9,7
Megtakarítási ráta, 2001 (GDP %-a)	20,85	20,83	11,92	27,6
Kormányzati kiadások, 2001 a GDP %-a	44,63	43,37	18,37	46,9
Személyi jövedelemadó rátája, 2002 (%)	48,31	46,66	39,6	37
Munkaerő-felvétel és elbocsátás gyakorlata	2,76	2,91	5,2	2,8
bérmeghatározás rugalmassága	3,81	4,02	6,2	5,9

Forrás: Szentes T. és munkaközössége, 2006, 85.

A makrogazdasági környezetet vizsgáló mutatók közül jó néhány kedvezőtlen képet mutat: így például az USA-hoz képest túl magas az állam fiskális szerepvállalása, mint a kiadási mind pedig a bevételi oldalon. Az USA-ban a kormányzati kiadások a GDP 18,37%-át tették ki 2001-ben, míg ez az a mutató a 25 tagú unió esetében 43,37% volt. A munkaerő-gazdálkodás területén tapasztalható rugalmatlanság szintén jelentős kihívást jelent az EU tagállamai részére. A bérmeghatározás rugalmassága lényegesen kedvezőbb az USA-ban, mint Európában.

A közép-kelet-európai államok unióba történő felvétele nem okozott érdemi elmozdulást az unió leggyengébb versenyképességi faktoraiban. A telekommunikációs és az információs technológiák drasztikus fejlődése lehetővé tette az információk helytől független azonnali továbbítását, ami azonban messze nem jelenti azt, hogy a földrajzi aspektusok vesztek volna jelentőségükből. Míg lehetővé vált az emberek és a cégek számára, hogy jóval szélesebb körben keressenek munkát, az egymással összefüggő erőforrások és iparágak földrajzi koncentrációja továbbra is a nemzetek és régiók legmeghatározóbb jellemzője marad, ami különösen érvényes a fejlett ipari országokra. A lokalitás korábbi leglényegesebb ismérvei, mint például az erőforrásokhoz és a piacokhoz való közelség egyre inkább elvesztik jelentőségüket. A különböző erőforrásokhoz való hozzáférés tovább erősíti a helyi verseny fontosságát. A globalizáció növeli a lokális versenyt (*Farkas – Lengyel, 2000; Horváth, 2006*).

Michael Porter a következőképpen magyarázza ezt a lokális paradoxont. „A fejlett ipari államokban mindennek leértékelődött a versenyelőnye, amit hatékonyan be lehet szerezni nagyobb távolságról. A faxon és e-mail útján küldött információ mindenki számára elérhetővé vált. Bár a globális erőforrások enyhítik a kedvezőtlen körülményeket, a globális világgazdaságban a legmeghatározóbb versenyelőny paradox módon továbbra is a helyi versenyelőny marad” (Huggins, 2006).

Az agglomerációk lokális termelékenységi előnyei, úgy mint a speciális inputokhoz, munkaerőhöz, információhoz és intézményekhez való hozzáférés további csoportosulásra serkenti a vállalkozásokat, és az új vállalkozások vonzása révén még erősebb koncentráció jön létre. A termelékenység növelését elősegítő tényezők miatt a különböző innovációk szintén az adott klaszteren belül alakulnak ki, ami tovább fokozza a termelékenység növekedését. Például a személyes kapcsolatokon át történő speciális információhoz való jutás a lokális előnyszerzés malmára hajtja a vizet, mivel a helyszínen képviselt vállalkozások közvetlenül szereznek tudomást a vevői igényekről és a piaci trendekről. A helyi verseny koncepciójának növekvő elméleti támogatottsága jelentős súlyt helyez arra a politikai megközelítésre, amely nem a nemzeti, hanem a regionális szintet veszi alapul. Az Európai Bizottság egyre nagyobb mértékben ismeri el azt a potenciális értéket, amely a regionális versenyképességet elősegítő tudásalapú befektetések koncepcióján nyugszik (Rodrigues, 2002).

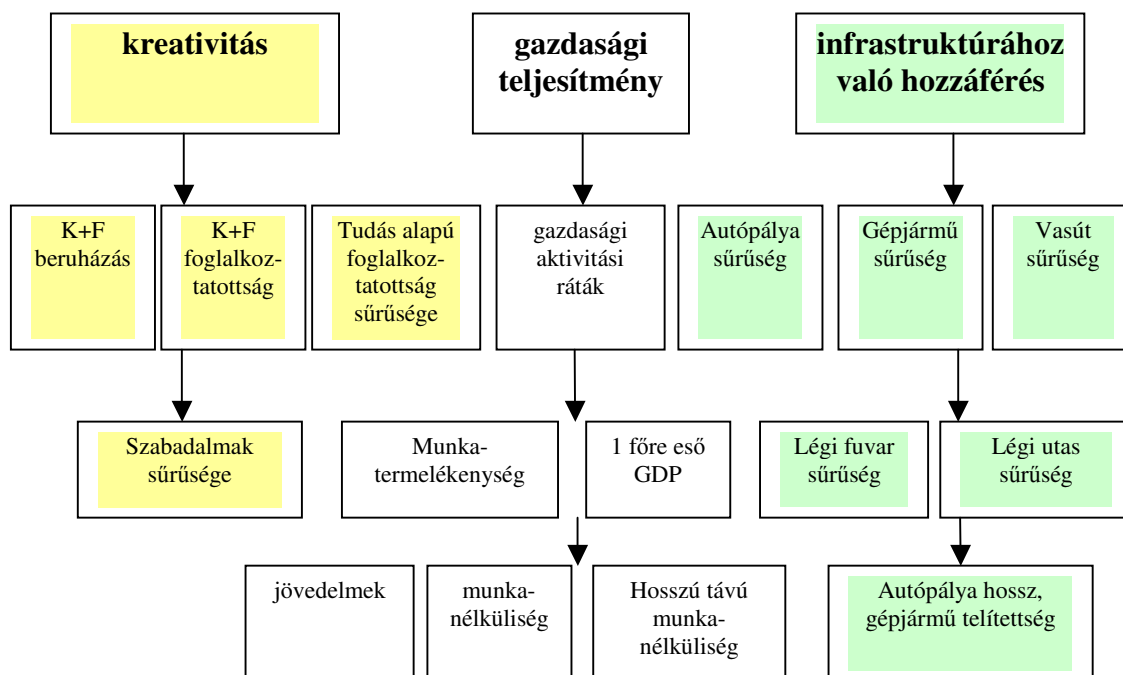
Az új regionális versenyképesség és foglalkoztatási célkitűzés legfőbb célja, hogy a tudásgazdaságba való befektetések ösztönzésén keresztül javítsa az EU régiók versenyképességét (kutatás-fejlesztés, egyetemek és cégek közti együttműködés erősítése, innovációk, az alkalmazottak abszorpciók képességének javítása) (Castells, 1996) (1. ábra).

Az európai versenyképességi index koncepciója három fő elemen nyugszik: kreatív gazdaság, gazdasági teljesítmény, infrastruktúrához való hozzáférés. A gazdasági növekedés alappilléreinek megítélése jelentősen változott az elmúlt másfél évtizedben. A hagyományos növekedésméletek, amelyek a cégek, régiók és országok versenyképességét a munka, tőke és természeti erőforrások rendelkezésre állása alapján határozta meg, egyre inkább új elemekkel egészül ki (Horváth, 2006).

Az új növekedésméletek a gazdasági növekedést számos új összetevő alapján próbálja meg leírni, amelyekről korábban azt tartották, hogy nem tartoznak a gazdasági rendszerhez. Ilyen új összetevők az innováció, a technológia, valamint az oktatás. Paul Romer külön hangsúlyozza, hogy a technológia és a tudás a gazdasági rendszer endogén része (Huggins, 2006).

1. ábra

Az európai versenyképességi index koncepciója

Forrás: European Competitiveness Index, 2006–07.

Romer modellje a tudásfaktoron nyugszik, amely a tőke megnyilvánulása és a hosszú távú gazdasági fejlődés elősegítője. A tudás generálja az új technológiákat és eljárásrendeket. Romer szétválasztja a humán erőforrás (szakemberek) által közvetített tudást a tudás eredményeként létrejövő termékektől. Másként megfogalmazva a humán tőke rivális termék, mivel a szaktudással rendelkező ember egyszerre csak egy helyen tud jelen lenni, így kapós a versenyképes piacokon. Ezzel ellentétben a technológiai változások nem riválisak, mivel mihelyt elkészült a szabvány, a modell, máris lehet utánozni, hamisítani. A tudás fékezetlen növekedése lehetőséget biztosít további innovációk és technológiai változások számára, amelyek tovább javítják a termelékenységet (Reich, 1991). A humán erőforrásba fektetett beruházás növeli a jövedelmezőséget. A termékek és a technológia fix költségei a növekvő termelés következtében csökkennek. A jobb humán erőforrás ellátottság gyorsabb növekedést eredményez. Ez az oka annak, hogy a látszólag nagy emberi erőforrás állománnyal rendelkező fejlődő országok nem tudnak kellő ütemben gyarapodni (Tapscott, 1995).

Az innovációk koncentrációját számos elmélet kísérelte meg leírni. Schumpeter agglomerációs teóriája amellet érvel, hogy az innovációk a nagyvárosokban koncent-

rálódnak, mivel ezek a városok képesek megfelelő keretfeltételeket biztosítani az új vállalkozások számára (Huggins 2006).

A hálózatos termelés szószólói mellett szállnak síkra, hogy a kis vállalkozások azért telepednek le egy helyen, hogy megkönnyítsék a helyi termelési lánc kialakulását, amely csökkenti tranzakciós költségeiket. A tudásgazdaság elméleti kidolgozói Schumpeter teóriájából indultak ki, amely felismerte a nagyvállalatok és az általuk végzett szisztematikus kutatás-fejlesztések jelentőségét. Ennél a megközelítésnél az innováció kulcsszerepet játszik a tudásgazdaság fejlődésében (Schwab, 2012). A tudásgazdaság teóriája arra is keresi a választ, hogy a magas szaktudású alkalmazottak miért pont egy adott helyen koncentrálnak. A teória kidolgozói úgy vélik, hogy az innovatív vállalkozások olyan helyeken telepednek le, amelyek rendelkeznek adaptálható innovációs rendszerekkel, és magasan kvalifikált kellő számú emberi erőforrással. Emellett még nagyon fontos a cégek közötti munkaerő áramlás, amely lehetővé teszi a tanulási rendszerek kialakulását.

Az új versenyképesség és kereskedelem elmélet lényege, hogy a piacok, a versenyképesség és a kereskedelem nagyon fontosak a sikeres innovációk szempontjából, mivel a kereskedelmileg sikeres innovációknak a nemzetközi porondon is bizonyítaniuk kell versenyképességüket. Michael Porter szerint a regionális klaszterek versenyképességének négy fő jellemvonása van: 1. közlekedési és kommunikációs infrastruktúra, jó oktatási és továbbképzési rendszer, 2. az innovációs termékek iránti jelentős helyi és nemzeti kereslet, 3. rokon és támogató iparágak, amelyek erősítik a globális gyakorlat és a tudás- és tapasztalattranszfer elterjedését, 4. megalapozott stratégia, struktúra és verseny az innovációs stratégiával rendelkező nagy cégek, és a piaci feltételek változására jóval fogékonyabb kisebb cégek között (Huggins, 2006, 8).

Az elmúlt időszakban egyre erőteljesebben nyer teret a kreatív osztály teóriája, amely a kreatív ötleteket, technológiákat és új racionális eljárásrendeket kigondoló emberek csoportjára utal. Ez a csoport magában foglalja a tudomány és kutatás, a művészetek, kultúra, és az üzleti élet szaktekintélyeit.

Az európai versenyképességi index *kreatív komponense* nyolc elemből áll:

- az üzleti élet K+F kiadásai,
- a kormány K+F kiadásai,
- a felsőoktatási intézmények K+F kiadásai,
- a gazdasági élet K+F tevékenységében foglalkoztatottak száma,
- a kormány K+F tevékenységében foglalkoztatottak száma,
- a felsőoktatási intézmények K+F tevékenységében foglalkoztatottak száma,

- szabadalmak száma,
- információ-kommunikációs szektorban foglalkoztatottak száma (*Huggins*, 2006, 9).

A kutatás-fejlesztésre szánt beruházások és abban való foglalkoztatottság meghatározó fokmérői az új technológiák, ötletek, és szoftverek bevezetésének. Az elmúlt években az alacsony mértékű K+F beruházások nagy fejtörést okoztak az európai politikaalkotók számára. Az Európai Unió GDP-jének csupán 1,9%-át fordítja kutatás-fejlesztésre, holott a liszaboni stratégia három százalékot irányzott elő 2010-re. Ezen túlmenően a K+F ráfordítások Európában nagyon koncentráltak. Az alábbi táblázatból jól kivehető, hogy a 118 európai régió közül csupán 14 régió mutatószáma haladja meg a 3%-ot. A 14 régióból nyolc régió Svédország vagy Finnország területén található (3. táblázat).

3. táblázat

A K+F fejlesztésekben élenjáró európai régiók

<i>Sorszám</i>	<i>Régió</i>	<i>K+F kiadás, a GDP százalékában</i>
1	Västvergie, Svédország	6,3
2	Pohjois-Suomi, Finnország	4,9
3	Eastern Egyesült Királyság	4,6
4	Stockholm Svédország	4,4
5	Östra Mellanverige, Svédország	4,3
6	Sydsverige, Svédország	4,2
7	Berlin, Németország	4,0
8	Baden-Württemberg	3,9
9	Länsi-Suomi, Finnország	3,6
10	Etela-Suomi, Finnország	3,6
11	Uusimaa, Finnország	3,6
12	Ile de France, Franciaország	3,3
13	Stredni Cechy, Csehország	3,1
14	Bajorország	3,1

Forrás: European Competitiveness Index, 2006–07, 9.

Az ipar K+F ráfordításai jelentős pozitív hatást gyakorolnak a többi vállalkozásra és a társadalom egészére is, megkönnyítve a tudástranszfer hasznosítását. A magánszektor K+F beruházásai az állami szektorral szemben nagyon jelentős fokmérője a régiók innovációs aktivitás szintjének. Az állami K+F beruházások elsődlegesen a tudományos bázis erősítését szolgálják, amely biztosítja, hogy a kutatás azon előnyeit is hasznosítsák, amelyeket a privát szektor nem szív fel. A kormányzati K+F programok kiegészítik, ösztönzik a privát szektor beruházásait, ami közvetlenül technológiai innovációhoz vezet.

A tudásgazdaságok első sorban az értékteremtő és innovációs bázisukkal, és nem a költségekkel versenyeznek. Amikor a régiók elindulnak a tudás gazdasággá alakulás

útján, nő a tudásalapú foglalkoztatottság mértéke, és javul a humán erőforrás minősége. Természetesen ezzel párhuzamosan növekszik a közép- és felsőfokú oktatásra szánt kiadás mértéke, és a felsőfokú végzettségűek száma. Általánosságban elmondható, hogy az intenzív K+F aktivitás meghatározó a tudásalapú szektorok szempontjából, és ezek a szektorok magasabb innovációs és versenyelőny potenciállal rendelkeznek. A tudás intenzív iparágak kibocsátása a többi iparág termelékenységét is növeli, és hozzájárul a tudás, a hatékony eljárásrendek elterjedéséhez. Az alábbiakban sorolom fel a versenyképesség szempontjából legmeghatározóbb nyolc szektort:

- Biotechnológia és vegyipar (gyógyszergyártás, vegyipari termékek)
- Információs-kommunikációs szolgáltatások
- Kutatás-fejlesztés
- IT és computer gyártás
- Telekommunikáció
- Gép- és berendezésgyártás
- Elektromos gépgyártás (precíziós és optikai eszközök)
- Gépjármű és szállítóeszköz gyártás (*Huggins, 2006, 13*).

A 4. táblázat jól szemlélteti a tudásalapú foglalkoztatásban élenjáró unió régiókat. A tudás alapú foglalkoztatottság területén az európai régiók közül Ile de France régió áll az élen, amely az egyedülállóan magas high tech szolgáltatásokban foglalkoztatottak számának köszönhető. Szinte holtversenyben a második helyet a német Baden-Württemberg tartomány foglalja el a világhírű gépjármű gyártása alapján. Egyértelmű összefüggés figyelhető meg a régiók kreativitáson, gazdasági teljesítményen és az erőforrásokhoz való hozzáférésen alapuló versenyképessége, valamint a magas hozzáadott értékű, tudás intenzív foglalkoztatottság között. Az aggregált tudásalapú foglalkoztatottság és az európai versenyképességi index közti kapcsolat jól kimutatható (*Fagerberg – Mowery – Nelson, 2005*).

Az európai versenyképességi index második fő komponense a *gazdasági teljesítmény*. A gazdasági teljesítmény komponens hat elemből áll: egy főre eső GDP, munkatermelékenység, hosszú távú munkanélküliségi ráta, bruttó havi kereset, gazdasági aktivitási ráta. A gazdasági aktivitási ráta kulcsfontosságú indikátor a szociális kohézió és az állami jóléti rendszertől való függőség megállapítása szempontjából. Nem meglepő, hogy a gazdasági aktivitási ráta szempontjából is szintén a K+F területén jeleskedő skandináv országok tűnnek ki.

4. táblázat

*Tudásalapú régiók Európában **

<i>Sorrend</i>	<i>Régió</i>	<i>Index</i>
1	Ile de France, Franciaország	220,4
2	Baden-Württemberg, Németo.	220,3
3	Stockholm, Svédország	218,7
4	Bratislavsky Szlovákia	206,1
5	Severovychod, Csehország	190,0
6	Vastverige, Svédország	189,1
7	Lombardia, Olaszország	189,1
8	Bajorország, Németország	179,9
9	Jihozapad, Csehország	175,4
10	Prága, Csehország	174,7
11	Stredni Morava, Csehország	174,1
12	Nord Ovest, Olaszország	172,5
13	Stredni Cechy, Csehország	169,9
14	Östra Mellansverige, Svédország	167,1
15	Svájc	166,7
16	Nordrhein-Westfalen, Németország	162,2
17	Comunidad de Madrid, Spanyolország	158,6
18	Smaland med öama, Svédország	156,7
19	Emilia-Romagna, Olaszország	154,3
20	Brüsszel, Belgium	152,0

* Aggregát tudás alapú foglalkoztatottság – az első 20 európai régió.

Forrás: European Competitiveness Report, 2006–07.

Az európai versenyképesség harmadik komponense az *infrastruktúra, valamint az ahhoz való hozzáférés*. Egy régió, vagy ország közlekedési és telekommunikációs infrastruktúrájának minősége nagyban meghatározza annak befektetésvonzó lehetőségeit. A modern infrastruktúra nagyon lényeges faktor a vállalkozások teljesítménye szempontjából, meghatározza az adott régió gazdasági és szociális vonzerejét.

A lemaradt régiókban, különös tekintettel az új tagállamokban végrehajtott infrastrukturális beruházások serkentik a növekedést, és az unió magrégióival való konvergenciát. Az új tagállamok infrastrukturális fejlesztése elengedhetetlen. 2004-ben a tíz új állam csatlakozásával 16%-kal nőtt az unió összlakossága, míg a teljes uniós GDP-hez való hozzájárulásuk csupán 8% (Huggins, 2006, 32).

3.3. A gazdasági, szociális és területi kohézió

Az Európai Unió fejlődéstörténetében megalakulásától kezdve meghatározó szerepet játszott kohézió és a szolidaritás. Ezen két elv a Szerződés fő pillérei közé tartozik, amelyről a 174. cikk így nyilatkozik: „Átfogó harmonikus fejlődésének előmozdítása érdekében az Unió úgy alakítja és folytatja tevékenységét, hogy az a gazdasági, társadalmi és területi kohézió erősítését eredményezze” (Cedrone, 2011, 5).

Az 1957-ben hat ország által aláírt Római Szerződés kimondta, hogy „népeik gazdaságait egyesítik és azok harmonikus fejlődését előmozdítják, ha ezzel hozzájárulnak az egyes területek közötti különbségek csökkentéséhez, és az elmaradottság felszámolásához” (*Európai Bizottság*, 2010). Ezt a célt leginkább az motiválta, hogy a kevésbé fejlett régiók nem profitálhatnának a gazdasági unió előnyeiből. A fejlettségbeli különbségek alapozták meg a kohéziós politika jogosultságát, amely az 1973-as Thomson-jelentésben ölt testet „semmilyen közösség nem maradhat fenn, és nem lehet fontos a hozzá tartozó emberek számára mindaddig, amíg néhányuk életszínvonala igen alacsony, és okuk van kétségbe vonni az arra irányuló közös akaratot, hogy minden tagállamnak segítséget nyújtsanak az ott élő emberek helyzetének javítására” (*Európai Bizottság*, 2010, 201).

Az Európa Tanács meghatározása szerint a társadalmi kohézió a társadalomnak azt a képességét jelenti, hogy biztosítani tudja tagjai általános jólétét, az egyenlőtlenségek minimalizálását és a polarizáció elkerülését (*Juhász*, 2005, 10).

Az uniós fogalomhasználatban több értelmezési lehetőség körvonalazódik. A társadalmi kohézió mint a társadalmi béke feltétele, aminek fenntartása érdekében fel kell lépni a társadalmi kirekesztődés ellen. 1993-ban a szociálpolitikával foglalkozó Zöldkönyvben a bizottság azzal érvelt, hogy a társadalom széttöredezésével fenyegető folyamatok a társadalmi kohézió megrendülését eredményezik, aminek egyenes következménye Európa versenyképességének meggyengülése. A lisszaboni stratégiában hangsúlyos célkitűzésként jelent meg a nagyobb társadalmi kohézióra való törekvés (*Kovács, összeáll.* 2011).

Az utóbbi két bővítés csak ráerősített a kohéziós politika fontosságára és szükségszerűségére, ugyanis a közép-kelet-európai államok felvételével tovább polarizálódtak a regionális fejlettségbeli különbségek. Az 1981-es görög, majd 1986-os spanyolországi bővítést követően 12,5%-ról 20%-ra kúszott fel azon népesség száma, amely az unió átlagánál 30%-kal alacsonyabb GDP-vel rendelkező régiójában élt. A kohéziós politika elsőrendű célja az unió és régiói harmonikus fejlődésének valóra váltása a versenyképesség növelése, a foglalkoztatottság bővítése, és az emberek jólétének javítása, valamint a környezet védelme útján. A gazdasági és társadalmi kohézió elsődlegesen az első két céllal függ össze, míg a területi kohézió a harmadik célhoz, valamint a döntéshozatal integráltabb és területi alapú megközelítéséhez kapcsolódik. Ezt a két alapelve, amely az európai népek és területek integrációjának alapját alkotja, soha nem szabad elfelejteni.

Az Európai Unió szerződése értelmében valamennyi közösségi politika tervezésénél és végrehajtásánál figyelembe kell venni a gazdasági, társadalmi és területi kohézióra gyakorolt hatásokat. Az esetek többségében az egyes politikák kölcsönös függőségi viszonyban

állnak egymással. Megfelelő koordináció hiányában az önmagukban jól kidolgozott politikák sem tudják kellő hatékonysággal kiváltani hatásukat. A szinergiahatások kihasználása érdekében nem szabad elszigetelt politikai döntéseket hozni. Jó példa erre az infrastruktúra fejlesztése, amely fejlesztés nem vezet automatikusan gazdasági növekedéshez, sőt a kevésbé fejlett régiókban a gazdasági aktivitás csökkenéséhez is vezethet. Erre a hatásra nagyon találó az angol megfogalmazás „leaking by linking” vagyis az összekapcsolás következményeként járó elszivárgás (*Befektetés Európa jövőjébe*, 2010, 20). Az infrastruktúrába való beruházás önmagában nem állja meg a helyét, amennyiben azt nem követik az oktatásba, kutatás-fejlesztésbe, vállalkozásokba, és innovációkba irányuló beruházások.

Az innovációkat szintén lehet térben koncentrálni, viszont az elért hasznot nem. A K+F tevékenységekre fordított beruházásokat ki kell egészíteni a humán tőkére fordított beruházásokkal. Ez nemcsak a regionális innovációs folyamat hatékonyságnövelése szempontjából fontos, hanem azért is, hogy a helyi társadalom is részesüljön az innováció generálta előnyökből.

A kohéziós politikának hatékonyan ki kell egészíteni a kutatási és versenyképességi és innovációs keretprogramokat. A kohéziós politikának úttörő szerepet kell vállalnia az innovációs gyakorlat elterjesztésében regionális szinten. Természetesen a kohéziós politikának továbbra is erőteljesen kell koncentrálnia a kevésbé fejlett régiók alapinfrastruktúráira, intézményrendszereire, humán erőforrására, hogy azok teljes körűen bekapcsolódhassanak a tudásgazdaságba. Tekintettel a világgazdasági válságra, amely rendkívül negatívan érinti az EU gazdaságát is, arra lehet számítani, hogy az elkövetkezendő időszakban jelentősen csökkenni fognak a költségvetési források. Erre való tekintettel koncentrálni kell a prioritások körét (*Baranyi*, 2004).

A kohéziós politika az EU legfőbb eszköze a kiegyensúlyozott fejlődés elősegítésére az unió egész területén. A kohéziós politika alapja az átfogó jövőkép, amely nemcsak az elmaradott régiók gazdasági fejlesztésére és a sebezhető társadalmi rétegek felzárkóztatására irányul, hanem a környezet fenntarthatóságára, valamint az EU különböző régióinak területi és kulturális jellemzőinek tiszteletben tartására is.

A kohéziós politika keretében nyújtott finanszírozásokkal 2000 és 2006. között 1 millió új munkahelyet hoztak létre az 5. kohéziós jelentés alapján. Ugyanebben az időszakban az 1. célkitűzés alá tartozó EU 15 tagállam régióiban 10%-kal nőtt a GDP (*Európai Bizottság*, 2010). Konzekvenciaként leszűrhető, hogy a kohéziós politika pozitív hatást gyakorolt a nettó befizető országok kereskedelmére és exportjára, amely kiegyenlíti a kohéziós politika finanszírozásához való hozzájárulásukat. Határozottan cél-

ravezető, és irányt mutató az a tendencia, hogy a támogatások szerepét egyre inkább átveszik a piac alapú, visszatérítendő diverzifikált hitelkonstrukciók.

A kohéziós politika éves szinten 10 millió ember képzését segíti elő. A képzések elsődlegesen a fiatalokra, a tartós munkanélküliekre és az alacsony képzettségűekre fókuszálnak. A kohéziós politika régóta felkarolja a határokon átnyúló együttműködéseket, az elmaradott városnegyedek felújítását, valamint a vidéki térségek szolgáltatásokhoz való hozzáférését. A pénzügyi és gazdasági világválság közepette elfogadott 5. kohéziós jelentés rámutat, hogy az Európa 2020 stratégia szoros koordinációt követel meg a kohéziós politika és az EU egyéb politikái között. Az ötödik kohéziós jelentés az első olyan jelentés, amely a gazdasági és társadalmi kohézió kettős célját kiegészíti a területi kohézióval. A területi aspektust tekintve a jelentés külön vizsgálja a szolgáltatásokhoz való hozzáférést.

3.3.1. Nemzeti politikák és kohézió

A nemzeti kormányok különféle regionális fejlesztési politikákat valósítanak meg a gazdasági, társadalmi és területi kohézió elősegítésére. Míg egyes tagállamok a regionális egyenlőtlenségek kezelésének adnak elsőbbséget, addig mások inkább a nemzeti versenyképességre helyezik a hangsúlyt (Horváth, 1998). Az alkalmazott megközelítésmódtól függetlenül a hangsúlyt egyre inkább az endogén fejlődés ösztönzésére helyezik a komparatív előnyökkel rendelkező területek támogatásával, ahelyett, hogy a régiókat a hátrányuk miatt kompenzálnák (Európai Bizottság, 2010).

Az EU harmonikus fejlődésének elősegítése, a régiók közti egyenlőtlenségek csökkentése a szerződés 174. cikkelye értelmében a tagállamok közös feladata. A közös feladat megvalósítását a szerződés 175. cikke azzal egészíti ki és mozdítja elő, hogy a tagállamoknak úgy kell alakítaniuk és alkalmazniuk szakpolitikájukat, hogy azzal hozzájáruljanak a gazdasági, társadalmi és területi kohézió erősítéséhez. „Az alkalmazott megközelítésmódtól függetlenül, a hangsúlyt egyre inkább az endogén fejlődés ösztönzésére helyezik a komparatív előnyökkel rendelkező területek támogatásával, ahelyett, hogy a régiókat a hátrányok miatt kompenzálnák” (Európai Bizottság, 2010).

A kohézióval kapcsolatos legnyilvánvalóbb politikai cél a régiók közötti túlzott egyenlőtlenségek megszüntetése, amely jó néhány tagállamban alkotmányban rögzített előírás. Németországban, Olaszországban az alaptörvény előírja a régiók közti különbségek mérséklését. Az elmúlt évtizedben az egyenlőtlenségek kiegyenlítésére irányuló szakpolitikák fokozatosan a regionális és nemzeti versenyképesség erősítését célzó szak-

politikák irányába tolódtak el, amelyek középpontjában a regionális potenciál kiaknázása áll a nemzeti növekedés érdekében. Ez a megközelítésmód jellemzi a legtöbb kohéziós országot. De ugyanitt említhetjük meg Hollandiát és az Egyesült Királyságot is, a legfőbb cél az, hogy megfelelő környezetet teremtsenek a vállalkozások és települések számára, hogy maximálisan kihasználhassák lehetőségeiket (*Horváth szerk.*, 2000).

Németország GDP-jének 4%-át csatornázza a kelet-német tartományok fejlesztésére a II. szolidaritási egyezmény alapján, hogy ösztönözzék a beruházásokat. „Spanyolországban a Kompenzációs Alap Fondo de Compensacion Interterritorial) biztosítja a regionális egyenlőtlenségek korrekcióját, míg Olaszországban az Elmaradott hasznosítású területek alapja (Fondo per le Aree Sottoutilizzate) serkenti a beruházásokat Mezzogiorno lemaradó régióiban” (*Európai Bizottság*, 2010).

Azokban a tagállamokban, ahol a regionális egyenlőtlenségek nem kirívó mértékűek, viszont a földrajzi különbségek jelentősek, a regionális politika alapvetően az adott régió speciális ismérvei alapján működik. Gondoljunk csak az skandináv államok gyéren lakott északi területeire, Franciaország hegyvidéki régióira, valamint Korzikára. A területi egyenlőtlenségek csökkentésére irányuló állami beruházási politikáknak egyre nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a hatékonyságra, a gazdasági növekedésre, valamint az ágazati politikákkal való koherenciájukra (*Horváth*, 1998).

Az alacsonyabb szintű önkormányzatok valamennyi tagállamban az állami beruházások magas hányadért felelősek. Az EU állami beruházásainak mintegy kétharmadát a regionális és helyi hatóságok valósítják meg, ami egyértelműsíti az Európa 2020 stratégiához való hozzájárulásukat. Az állami beruházások jelentősége megkérdőjelezhetetlen a kevésbé fejlett régiókban. Tény, hogy az állami beruházások elősegítik a gazdasági növekedést, azonban azt is hozzá kell fűzni, hogy alapfeltétel a korszerű helyi intézményi kormányzás megléte (*Kovács*, 2001).

A kohéziós politika útján történő finanszírozás lényege, hogy az állami beruházások a GDP-hez viszonyítva magasabbak a kohéziós országokban, mint az EU többi részén. Az állami beruházások magasabb aránya a kohéziós országokban mindenekelőtt a közlekedési infrastruktúrára irányult, és a kohéziós politika ebben a relációban döntő szerepet játszott az EU fejlettebb részeihez képest a meglévő különbségek csökkentésében. Az elmúlt évtizedekben beigazolódott, hogy pozitív korreláció van az állami beruházások értéke és a gazdasági növekedés szintje között, ami arra utal, hogy az állami beruházások fontosak a konvergenciához.

Mindenképp le kell szögezni, hogy a régiók viszonylagos prosperitása mellett egyéb fontos tényezők is szerepet játszanak a nemzeti beruházási forrásokhoz való hozzájárulásnál. Ilyen tényezők a geofizikai jellemzők, a költségvetési és politikai autonómia mértéke, vagy a fővárosok vonzereje. A kohéziós politika mind a fejlett, mind a kevésbé fejlett régiók versenyképességének növeléséhez hozzájárul. A kohéziós források nagyon jelentős mértékben járulnak hozzá az állami beruházásokhoz. A munkavállalók alkalmazkodóképességének javítására és a hátrányos helyzetű csoportok munkába lépésének elősegítésére fordított közkiadások mintegy 25%-a kohéziós forrásból származik Közép- és Észak-Olaszországban (*Európai Bizottság*, 2010).

A jelen gazdasági válság nyilvánvalóan kikényszeríti a kohéziós politika revízióját. Az egyre csökkenő költségvetési források elkerülhetlenné teszik a kohéziós politika átgondolását, a kitűzött prioritások szűkítését, valamint a finanszírozási technikák átalakítását. Az addicionalitás elve szintén felülvizsgálatot igényel. Meg kell vizsgálni, hogy a kohéziós forrásokat valóban a nemzeti kormányok által megvalósítandó projektek kiegészítéseként használják fel. Az addicionalitás elvének vizsgálata a megbízhatóság, valamint a tagállamok közötti összehasonlíthatóság hiánya miatt jelenleg rendkívül körülményes.

A kohéziós politika hatásának maximalizálásához szerkezeti és intézményi reformokra van szükség. A reformok üteme az elmúlt évtizedekben lassú volt, azonban az elfogadott Európa 2020 stratégia új keretet teremtett, és kikényszeríti a kohéziós politika alkalmazkodását. A megvalósítás fő eleme, hogy szoros kapcsolatot teremtenek a politika megtervezése és végrehajtása, a makrogazdasági célok és az elérni kívánt szerkezeti és intézményi reformok között (*Albert*, 1991). A szubszidiaritás elvének alkalmazása a kohéziós politika kulcseleme. A regionális és helyi közösségek bevonása javítja a közösségi politikák eredményességét. A helyi közösségek bekapcsolódása a koncepció kialakításába és végrehajtásába a siker döntő tényezője.

Az Európai Regionális és Fejlesztési Alap, valamint a Kohéziós Alap támogatásával 2000 és 2006 között 23 millió embert kapcsoltak be a szennyvízgyűjtő és tisztító rendszerekbe. A projekt eredményeként a kohéziós politika számos régió számára tette lehetővé, hogy teljesítse az EU környezetvédelmi irányelveibe foglalt követelményeket, amely nagyban hozzájárult a környezet megóvásához és az életminőség növeléséhez. A kohéziós politika útján történő finanszírozás azt jelenti, hogy az állami beruházások a GDP-hez viszonyítva magasabbak a kohéziós országokban, mint az EU többi részén. Az EU tagállamainak biztosítani kell, hogy a nemzeti, regionális és helyi szintű igazgatás kellő igazgatási kapacitással rendelkezzen a politikai irányítás tekintetében.

Az 5. kohéziós jelentés rámutat, hogy a beruházások területén a „felszívás” a jellemző, vagyis a pénz elköltését állítják előtérbe, ahelyett, hogy a programok valós céljait hangsúlyoznák (Európai Bizottság, 2010). További ténymegállapítás, hogy a nyomon követési és értékelési rendszereket a célok teljesülése érdekében az EU egész területén javítani kell. A jövőben nagyobb mértékben kell alkalmazni a szigorú értékelési módszerekhez folyamodni, úgy mint az összehasonlító hatásértékeléshez, a költség-haszon elemzéshez, a kedvezményezettek alapos bevizsgálásához, és az esettanulmányokhoz.

3.3.2. Az Európai Szociális Modell ismertetőjegyei

Az Európai Szociális Modell két alapeleme a szolidaritás, és a nagyobb társadalmi egyenlőségre való törekvés, amelynek biztosítéka a fejlett szociális védelmi rendszerek működtetése a jövedelem újraelosztása céljából. A modell további alappillére, hogy az államok tevékeny szerepet játszanak a jóléti célok megvalósításában, és intézményes párbeszédet folytat a szociális partnerekkel és a civil szféra képviselőivel. Az Európai Unió 2002-ben, a barcelonai csúcson definiálta egyértelműen az európai szociális modellt, amely így hangzik: „az Európai Szociális Modell alapját a jó gazdasági teljesítmény, a szociális védelem, az oktatás és a szociális párbeszéd magas szintje képezi” (Juhász, 2005, 12).

A definíció két alapvető tényező meglétére hívja fel a figyelmet, mégpedig a szociális párbeszéd meglévő hagyományaira, valamint a társadalmi kockázatokkal szembeni védelem magas színvonalának biztosítására. A jó gazdasági teljesítmény, valamint a társadalmi kohézió, szociális aspektusok összekapcsolása szintén a prioritások között található. Ez az összekapcsolódás különös figyelmet igényel különösen a gazdasági recessziók időszakában, amikor a gazdasági visszaesés elsősorban a versenyképesség fokozására, és költségcsökkentésre sarkall, ami miatt értelemszerűen háttérbe szorul a társadalmi kohézió, teret engedve a szociális feszültségeknek, amelyek sokszor nagyon komoly társadalmi elégedetlenségekhez, zendüléshez vezetnek.

A lisszaboni stratégia új szemléletmódot hozott abban a tekintetben, hogy a szociális kezdeményezésekre más politikákkal összhangban, és nem azoknak alárendelve kerül sor. A szociálpolitikai együttműködés hatókörének kiszélesítése jelentős áttörést jelentett, mivel közvetett módon ugyan, de lehetővé vált az unió számára, hogy befolyásolni tudja a tagállamok szociálpolitikáját. A Lisszaboni stratégia az európai szociális modell megreformálását az emberi erőforrások fejlesztésével, valamint az aktív jóléti állam építésével kívánta elérni. Az új kompetenciák elsajátítása egyben versenyképesség

növelő tényező (Boterf, 1998). A reform két pilléréből az emberi erőforrás fejlesztését az oktatási és képzési rendszerek, valamint a foglalkoztatás politika aktív elemeinek kiemelésével próbálták elérni. Az aktív jóléti állam célkitűzést a következő feladatok megvalósításával szándékoztak elérni: a szociális védelem korszerűsítése, a társadalmi befogadás előmozdítása, a nemek közti egyenlőség előmozdítása, az alapvető jogok megszilárdítása és a hátrányos megkülönböztetés felszámolása (Juhász, 2005, 11).

A keleti bővítésre való felkészülésben az unió nem szabott meg ambiciózus célokat, megelégedett a közösségi szociális vívmányok átvételének formai ellenőrzésével, a szociális és civil párbeszéd támogatásával. Ezúton is megragadom az alkalmat, hogy kitérjek az Európa 2020 stratégia taglalásánál már ismertetett tényre, miszerint az unió elfogadott legújabb fejlesztési stratégiája nem kezeli prioritásként az újonnan csatlakozott országok gazdasági társadalmi felzárkóztatását. Az újonnan csatlakozott országok messze nem részesültek olyan felzárkóztatási fejlesztésekben, mint elődeik. A nemzetközi együttműködés fokozása megmaradt a retorika szintjén, konkrét intézkedési tervek, jogszabályok nem követték.

Az Európai Unióban jelenleg nincsenek hatályos jogszabályok a szociális szféra területén, a nyitott koordináció módszerét tekinthetjük a közösségi szociális jog puha jogforrásának. Ezt a leginkább a puha jogforráshoz hasonló módszert használják a közösségi szociálpolitikában a foglalkoztatáspolitikai, a társadalmi befogadási stratégiák, a nyugdíj- és egészségügyi ellátórendszerek fejlesztése területén (Juhász, 2005, 15).

A nyitott koordinációs módszer alkalmazására azokon a területeken kerül sor, ahol a tagállamok nem engedik át a szabályozás lehetőségét a közösségi szerveknek, de felismerik a közös fellépés elkerülhetetlenségét. A módszer lényege, hogy nem a jogszabályok, hanem a kormányzati módszerek harmonizálására törekszik a rugalmasság, a legjobb tapasztalatok hasznosításának, valamint a többszintű kormányzás (közösségi-nemzeti-regionális) előnyeinek kihasználása érdekében. A módszer hatékonysága és eredményessége természetesen megkérdőjelezhető. Az egyes javaslatok nem teljesítését nem lehet szankcionálni, azok betartása, vagy elvetése az egyes tagállamok belügye, ami miatt jószerével csak a tagállamok belátásában, józan ítélőképességében lehet bízni. A puha jog eszközeinek alkalmazása azonban mégis sikeres és hatásos lehet olyan esetekben, amikor a szuverenitásukat féltő tagállamok mereven ellenállnak a jogi szabályozottságnak. Meg kell jegyezni, hogy a gazdaságpolitika és a foglalkoztatáspolitikai tekintetében a Római Szerződés részletesen rendelkezik a nyílt koordinációs mechanizmus eljárási rendjéről, viszont a szociális védelemmel foglalkozó szabályok esetében csak általánosságban szabályoz. Az eljárási rend tisztázatlanságának eredményeként a szociális védelem egyes területein még meg sem kezdődött a koordináció.

5. táblázat

A Szociálpolitikai Menetrend alapját képező kihívások, a menetrendben meghatározott célkitűzések és megvalósításuk eszközszerrendszere

<i>Az uniós szociálpolitika előtt álló kihívások</i>	<i>A menetrendben meghatározott célkitűzések</i>	<i>A megvalósítás eszközei</i>
<i>A teljes foglalkoztatás és a jó minőségű munka</i>		
1. a foglalkoztatási deficit leküzdése (nők és időskorúak foglalkoztatása, ágazati deficit) 2. a tudásalapú gazdaságra való átállás	1.a. több és jobb munkahely (a teljes foglalkoztatási ráta 70%-ra emelése, nőknél 60%) 1.b. változások előrejelzése az ipari kapcsolatokban 1.c. a személyek mobilitásának előmozdítása 2. a tudásalapú gazdaság lehetőségeinek kiaknázása (e-akcióterv)	a foglalkoztatási stratégia továbbvitele; Európai Szociális Alap megerősítése; nagyobb összhang biztosítása a strukturális és foglalkoztatáspolitikák között; rugalmas foglalkoztatási formák; a vállalatok szociális felelősségének erősítése; a szabad mozgás előtti akadályok lebontása; a magánnyugdíjak átvihetősége; az Európai Foglalkoztatási Szolgálat reformja; az eEurópa Akcióterv megvalósítása
<i>Szociálpolitika</i>		
3. a szociális védelmi rendszerek átalakítása (hozzáigazítás a demográfiai, családszerkezetben, munka világában bekövetkező változásokhoz)	3.a. a szociális védelem korszerűsítése (a munka fizetődővé tétele, a nyugdíjrendszerek biztonságának fenntarthatósága, magas színvonalú egészségügyi ellátás biztosítása) 3.b. társadalmi befogadás előmozdítása 3.c. a nemek közti esélyegyenlőség előmozdítása, 3.d. az alapvető jogok megszilárdítása, diszkrimináció mentesség	A Szociális Védelmi Bizottság létrehozása; éves szociális védelmi jelentés kidolgozása; szoros együttműködés a szociális partnerekkel; nyitott koordinációs együttműködés a társadalmi beilleszkedés területén; nemek közti esélyegyenlőség biztosítása, és annak folyamatos monitorozása és értékelése, diszkriminációellenes irányelvek és akcióprogramok kidolgozása;
<i>A minőség javítása az ipari kapcsolatokban</i>		
4. a minőség javítása az ipari kapcsolatokban	4. a szociális párbeszéd erősítése a versenyképesség és a szolidaritás egyidejű érvényesítése mellett, rugalmas munkaerőpiac	az európai szintű szociális párbeszéd erősítése
<i>Az unió (keleti) bővítésére való felkészülés</i>		
5. az unió bővítésére való felkészülés	5. az unió szociális vívmányai átvételének biztosítása	a jelölt országok vegyék át a Közösség szociális vívmányait, a szociális párbeszéd és a civil szféra erősítése a tagjelölt országokban, a tagjelöltek csatlakozása a közösségi akcióprogramhoz
<i>A nemzetközi együttműködés fokozása</i>		
6. Megfelelés a globalizáció kihívásainak	6. az együttműködés erősítése a szociális védelem kérdéseivel foglalkozó más nemzetközi szervezetekkel (ILO, OECD, Európa Tanács)	

Forrás: Juhász, 2004; Vajda, 2004.

Az Európai Bizottság 2005-ben a lisszaboni stratégia félidejében megbízta a de Lamothe vezetésével működő munkacsoportot, hogy vizsgálja felül a szociális menetrendet. A munkacsoport az európai szociálpolitika által kezelendő három területet azonosított, amelyek a következők: az unió keleti bővítése, a népesség előregedése, valamint a globalizációs tendenciák. Az EU keleti bővítésénél a legnagyobb kihívást a szociális acquis átvétele jelenti. Ezen a területen kiemelkedően fontos, hogy a szociális párbeszéd, a szociálpolitika átfogó közösségi szemlélete, valamint az esélyegyenlőség kifinomultabb eszközökkel történjen. Rögtön hozzá kell tenni, hogy az ügy kezelésére nem tettek konkrét javaslatot (5. táblázat).

A jelentés kitér a globalizációra, miszerint az olyan erőteljes nyomást gyakorol az európai szociális modellre, hogy jelentős mértékben át kell alakítani a jóléti ellátások finanszírozásának rendszerét. A szociális párbeszéd megerősítésének célja, hogy megfelelő egyensúly jöjjön létre a munka biztonsága és rugalmassága között.

3.3.3. A szociális gazdaság

„Az erőfeszítés egy szolidáris gazdaság megteremtésére, azaz arra, hogy összekössék a foglalkoztatás és a társadalmi kohézió kérdését, hogy a tevékenységmódokkal egy időben emberek közötti kapcsolatokat is teremtsenek, a lehető legtiszteletreméltóbb” (Frey, 2007, 7).

A tartós munkanélküliség jelenléte egyre égetőbb, megoldatlan problémát jelent a társadalmi kohézióra nézve. A munka- és jövedelemviszonyok jelentős átalakulása az európai társadalmak eddigi működési rendjének alapjait feszegetik. Bár a munka és teljesítmény szerinti elosztás elvéért elméletben még sokan síkra szállnak, a gyakorlat egyre inkább az angolszász modell irányába tolódik, ahol a jövedelmek közti tolerancia jószerevével korlátlan. A „Durkheim óta legfőbb társadalmi szervezőerőnek tekintett munkamegosztásból mind nagyobb tömegek szorulnak ki, vagy csak kis részben részesülhetnek a munkavolumenből” (Frey, 2007).

Tekintettel arra, hogy a munkaerőpiacról kiszoruló rétegek munkaerejükön kívül más tőkeforrással nem rendelkeznek, társadalmi integrációjuk, valamint létfenntartásuk megkérdőjeleződik. A tartós munkanélküliség egyenes következménye a társadalmi leszakadás és a látens kirekesztettség. Indokolt a kérdés, hogyan maradhat a munka társadalmi rendezőelv, általános értékmérő, ha a társadalom alig felét, harmadát érinti.

A nyolcvanas évekre egyértelműen konkretizálódott, hogy a globalizáció, a folyamatos technikai modernizáció, valamint a szolgáltató szektor irányába való erőteljes

eltolódás következtében drasztikusan csökken a munkavolumen, és egyre több munkavállaló szorul ki a munkaerőpiacról. További jelentős változás a korábbi évtizedekkel szemben, amikor a munkanélküliség még elsődlegesen a térbeli elszigeteltség és bizonyos nehézipari szektorok számlájára volt írható, hogy a rossz munkaerő piaci pozíciókkal rendelkező munkavállalók elvesztették utolsó adójukat is, nevezetesen az olcsó munkaerejüket. Ez a munkavállalói réteg képzettség, speciális szaktudás, adekvát munkavállalói kultúra híján esélytelenné vált a modern technika konkurenciájával szemben.

Ezúton szeretném ismertetni a tartós munkanélküliség legfontosabb gazdasági és társadalmi hatásait. Az adott háztartás jövedelem kiesése fokozatos elszegényedéshez vezet. A jövedelem kiesés miatt csökken az állami adóbevétel, és a társadalombiztosítási hozzájárulás, ezzel párhuzamosan nő az állam redisztributív kötelezettsége. További gazdasági következmény a jövedelmek polarizálódása, a vásárlóerő fokozatos csökkenése, a belső piac szűkülése. A munkanélküliség negatív társadalmi hatásai elsődlegesen a következők: csökken a munka értéke, megkérdőjeleződik az elvégzett munka értéke, sérül a munkaparadigma, az anyagi bizonytalanság, létbizonytalanság miatt megrendül a demokratikus társadalmi berendezkedés alapja, morális válság, polarizálódó társadalom, a társadalmi kohézió erodálódása.

Darendorf a következőként jellemzi a kialakult helyzetet: „a versengésre készített kormányzatok lehetővé tették a munkaadók számára, hogy az elengedhetetlenül szükséges minimumra csökkentsék a munkaerőt. A karcsúbb cégek ugyanannyit, vagy még többet termelnek” (Frey, 2007). Korunk politikai irányzatai a fenntartható gazdasági növekedést tartják a gazdaságpolitika meghatározó feladatának. A növekedés elérését azonban a költségek csökkentésével, kereslet generálásával, új felvevő piacok meghódításával, a termelékenység javításával biztosítják, és nem a foglalkoztatás növelésével. Trube nagyon érdekes statisztikai adatokat prezentál a gazdasági növekedéssel kapcsolatban: „1982 és 1997. között Németországban 35%-kal nőtt a termelékenység, a reáljövedelmek ugyanakkor csak 2,9%-kal emelkedtek (Frey, 2007, 11).

„A munka és teljesítményethosz a munkaképes korúak közel fele számára egy huzugság, a munka révén való identitás lehetetlenség lett, mert a gazdasági rendszernek nincs szüksége, vagy nem rendszeresen van szüksége a munkaerejére” (Gorz, 1991, 35). „A munkavolumen drasztikus csökkenésének meghatározó jele, hogy a fizetett munkának csak egy erősen korlátozott része, a munkahelyeknek mindössze 20%-a kötődik szoros értelemben a javak előállításához” (Giarini – Lidtke, 1999, 29). A korábbi menedzser és közgazdász nem lát lehetőséget a modern kor szolgáltató társadalmában a teljes

foglalkoztatottságra. „A posztindusztriális társadalmakban mára a munka olyan „luxuscikké” vált, amelyet mind kevesebben engedhetnek meg maguknak. A hosszú évtizedeken át ismert teljes foglalkoztatás már nem állítható vissza. Ma nem arról van szó, hogy új munkát teremtünk, hanem azoknak a társadalmi feltételeknek a megteremtéséről, amelyek valamennyi ember számára lehetővé teszik a maximális kulturális részvételt, egy minimálisan megkövetelt munka teljesítése mellett” (Ribolits, 1997, 13).

Vobruba 2000-ben a teljes foglalkoztatásról a következőket írja: „a teljes foglalkoztatás a társadalomban sokkal inkább partikuláris érdek, mint általános cél, így a működőképes teljes foglalkoztatás megvalósulását nem csupán koordinációs problémák, hanem érdekkonfliktusok is hátráltatják” (Vobruba, 2000, 12). Az európai agrárpolitika, amelyet sokan az európai újraelosztás előképének fognak fel, sokkal inkább szerencsétlen történelmi örökség, semmint jövőbeni európai vállalkozás. Egyre kevésbé van meg a tagállamok között a politikai akarat egy újraelosztó mechanizmus létrehozására.

Míg az 1970-es években a munkához való jog volt Európában az általánosan elfogadott princípium, a 90-es évekre ez a meggyőződés jelentősen vesztett erejéből, és a foglalkoztatás bővítése vált a fő célkitűzéssé. A teljes foglalkoztatás célkitűzése a II. világháborút követően fogalmazódott meg. Az újjáépítés nagy lendületet adott az iparnak, nagyon sok dolgos kézre volt szükség. Ezzel párhuzamosan Európa szerte megerősödtek a szocialista, szociáldemokrata mozgalmak, amelyek a munka becsülete, és elismerése, valamint a teljes foglalkoztatottság mellett szálltak síkra. Az ipari konjunktúra, a tömegtermelés általánossá válásával létrejöttek Nyugat-Európában a jóléti gazdaságok, és a szociális ellátórendszerek. Érdekes új fejleményt hozott az Európai Tanács lisszaboni csúcsértekezlete 2000-ben, amikor ismét kihirdették a teljes foglalkoztatottságot.

3.3.3.1. A szociális gazdaság fogalma

Westlund és Westerdahl a következők szerint definiálják a szociális gazdaságot: Köztes helyet foglal el piacgazdaság profit-maximalizálására törekvő, és az állami szektor adóból finanszírozott tevékenysége között. „A szociális gazdaság olyan demokratikusan irányított gazdasági szervezetek, amelyek olyan tevékenységeket folytatnak, amelyeket nem lát el az állami szektor. Ezek a gazdasági szervezetek nem generálnak olyan gazdasági hasznot sem, amely működésük fő célja lenne. Más szavakkal a szociális gazdaság egy harmadik, az állampolgárok által működtetett szektort jelent, a piacgazdaság profit-maximalizáló és az állami szektor adóból finanszírozott szegmense között” (Frey, 2007, 20).

Szervezetei nem tartoznak sem az intézményesült termelő- vagy fogyasztási szövetkezetek körébe, sem pedig más önsegélyező gazdasági szereplők közé. Helyi gyökereik vannak, és demokratikus a felépítésük (Frey, 2007, 21).

Az új szociális gazdaság projektjeinek három funkciót kell teljesíteniük. A védő funkció olyan tartós, vagy időszakos állások biztosítására irányul, amelyek azon munkanélküliek integrálását biztosítják, akiket nem lehet visszahozni a támogatás nélküli munkaerőpiacra. A híd funkció annyiban tér el a védő funkciótól, hogy a munkanélküliek bizonyos csoportját közvetlenül a normál munkaerőpiacra csatornázzák be. A reintegráció eszközrendszerébe tartozik a képzés, a szociális és pszichológiai támogatás, és a tanácsadás.

A projektek üzleti funkciója abban érhető a leginkább tetten, hogy termékeket és szolgáltatásokat állít elő a piac számára. Ezek a szükségletek nem profitábilisak, állami támogatást igényelnek. Nevezett projektek közös ismertetőjegyei, hogy foglalkoztatást, képzést, tanácsadást, szociális gondoskodást biztosítanak olyan emberek számára, akik a normál munkaerőpiacon saját erejükből nem boldogulnak. Nagyon lényeges szempont, hogy az érintett munkanélküli csoportokat valóban sikerüljön visszavezetni a normál munkaerőpiacra. Semmiképp sem kielégítő, ha mesterséges zárványok jönnek létre, amelyekből nincs kiút a munkanélküliek számára. Nagyon fontos, hogy a támogatások nagyon pontosan definiált célkitűzésekhez legyenek kötve, ellenkező esetben csak a szegregáció, a lemaradás konzerválódik.

Musto István „langyos euróesőre várva” című cikkében arról értekezik, hogy a pénzügyi transzferek hatékonysága nem a transzferek volumenétől, hanem azok felhasználásától függ. Ezt az igazságot több példa is alátámasztja. Az olajkitermelő országok például hivalkodó, magamutogató presztízs beruházásokra költöttek dollár milliárdokat, amelyek nem teremtettek többletértéket, viszont szabad utat engedtek az elburjánzó korrupciónak. A német újraegyesítés példáján szintén tapasztaltuk, hogy a kelet-német tartományok pénzügyi támogatása kevésbé vezetett azok felzárkóztatásához, mint a nyugati tartományok meggyengüléséhez.

„A baj az arany, az ezüst, a pénz bőségéből keletkezik, amely mindig is a városok és a közösségek pusztító mérge volt. Sokan azt hiszik, hogy az ezüst a lét biztosítóka, pedig általában ennek ellenkezője az igaz” (Musto, 2005).

Az egyes beruházások finanszírozásánál nem szabad figyelmen kívül hagyni a folyó működtetési költségeket sem. Az oktatási és egészségügyi intézmények, infrastrukturális rendszereket fenn kell tartani, biztosítani kell a folyamatos karbantartást. A beruházások értelemszerűen újabb költségeket generálnak. Ezt a jelenséget B. J. Lacomte a következő példával

illusztrálta: „A segélyből autót épülhet valamely országban... megépítik európai vállalatok, és felavatják mint adományt a segélyosztótól. De tíz év múlva ez a segélyosztó elképedve fogadja majd a kérést, hogy építsék újra teljes egészében az autót. De hát nem tartozott az úthálózatokhoz? – kérdezi. – Miért nem tartottátok karban? ... A segély mérgező. Túl vonzó, hogy elutasítsák, de túl idegen, hogy a rendszerbe illeszkedjen, és túl drága, hogy a javítását elvégezzék. Csak arra jó, hogy további segélyigényeket gerjesszen” (Musto, 2005).

A pénzügyi transzferek beáramlása sokszor polarizál, vagyis mélyíti a fejlettségbeli szintkülönbséget a különböző régiók között. A különbségek enyhítésére tett intézkedések tovább feszítik az adott állam költségvetését. A harmadik veszélyforrást pedig leginkább az jelenti, hogy a könnyen megszerezhető források megteremtik a maguk fogadókészségét, és a korrupció, és bennfentes információk következtében csak azért jönnek létre vállalkozások és projektek, hogy megszerezzék a forrásokat. Elég utalni azokra a szubvenciókra, amelyeket az Európai Unió évtizedeken keresztül nyújtott a dél-olasz Mezzogiornonak, finanszírozván nem létező olíva ültetvényeket. Musto István véleménye szerint a katasztrófahelyzeteket, és a megalapozott fejlesztési programokat leszámítva a segélyek és támogatások beáramlása gyengíti, nem kevés esetben rombolja egy társadalom vagy egy gazdasági rendszer önszabályozó képességét. A támogatásokhoz nagyon könnyű hozzáférni. Számos afrikai ország és európai régió esetei jól szemlélteti, hogy a támogatások milyen rossz hatással vannak az önszerveződésre, és a felelősségvállalásra.

Visszatérve a német újraegyesítés finanszírozására szánt évi átlagos 113 milliárd euróra, amelyből mindösszesen 18 milliárd euró összeget tettek ki a magántőke beruházások, megállapítható, hogy nem hozta meg az elvárt sikert. A fogyasztói jellegű kiadásokra szánt támogatások, nyugdíjak, közszféra szolgáltatások, közigazgatás, szociális juttatások a nyugat német éves össztermék több mint négy százalékát tették ki, amely rendkívüli mértékben terhelte az amúgy is stagnáló német gazdaságot.

Természetesen a leírt példák alapján nem szabad arra a következtetésre jutni, hogy valamennyi segély káros. A humán erőforrás, és az infrastruktúra beruházások fejlesztése mindenképp hasznos, amennyiben további hasznot generálnak, és ahol az önerő önmagában kevésnek bizonyulna. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai egyértelműen rávilágítottak, hogy a pénzügyi transzferek csak akkor járulnak hozzá a társadalmi és gazdasági fejlődéshez, ha szerves kapcsolatokat, kölcsönös függőségi viszonyokat hoznak létre. Nagyon fontos, hogy a külső segély katalizátorként beindítsa a különböző szinergiahatásokat.

3.3.4. Lisszaboni stratégia – Európa 2020 stratégia versenyképesség és kohézió

3.3.4.1. A Lisszaboni Stratégia legfontosabb elemei – versenyképesebb Európa

A munka és a foglalkoztatás világa – amely a társadalmi struktúra egyik legmeghatározóbb eleme – nagyon jelentős változáson esett át a II. világháborút követően. A globalizáció által indukált információs társadalom, amely rendkívüli mértékben – a modern jóléti államok kialakulásához hasonló intenzitással – változtatja meg a társadalmi struktúrákat, felér az ipari társadalmak kialakulásának kiemelkedő, rendkívül meghatározó történelmi újszerűségével.

A lisszaboni csúcson a kormányfők az Európai Unió számára azt a célt fogalmazták meg, hogy az Uniót 2010-ig a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudás alapú gazdaságává kell tenni, amely képes a fenntartható gazdasági fejlődésre több és jobb munkahelyet és szorosabb társadalmi összetartást biztosítva. Azóta az Európai Parlament egy sor gazdasági jogszabályt hagyott jóvá, amelyek elsősorban a különböző áruk és szolgáltatások piacának megnyitását célozták. Ennek ellenére a parlamenti képviselők általában olyan döntéseket hoztak, amelyek a fogyasztók és a munkavállalók, valamint a környezet és a közszolgáltatások védelmének keresztül a liberalizáció korlátozását eredményezték.

A lisszaboni stratégiaként ismertté vált egyezmény keretében elsősorban a belső piac, az információs társadalom, az oktatás és kutatás, a strukturális gazdasági reformok, a stabil valuta, valamint a makroökonómiai politikák területén kell beavatkozni a gazdasági növekedés és a fenntartható fejlődés érdekében (*MacGillivray – Martens, 2006*). Ezen területek legtöbbje természetesen összefüggésben áll egymással, ezért elkülönült kezelésük nem teszi lehetővé a kívánt eredmények elérését.

Amikor az Európai Parlament először vitatta meg a lisszaboni célokat, a képviselők véleménye megoszlott a liberalizáció kérdésében (*Loder, 2011*). Sokan nagyobb figyelmet akartak szentelni a munkahelyteremtésnek, a környezettel kapcsolatos kérdéseknek és a társadalom hátrányos helyzetben lévő rétegeinek. Mások azzal érveltek, hogy a növekedés automatikusan munkahelyteremtésben tükröződik, ezért inkább a strukturális reformokat szorgalmazták, és annak a gondolatnak is hangot adtak, miszerint a munkavállalók túlzott védelme a céllal ellentétes hatást vált ki. A Lisszabonban elfogadott intézkedések nagy része nem jogszabály volt, hanem a tagállamok kormányközi szinten hozott koordinációs és irányadó intézkedése, amelynek az Európai Bizottság és az Európai Unió csak megfigyelő szerepet játszott.

Munkahelyteremtés

A lisszaboni tárgyalások egyik fő célkitűzése a munkahelyteremtés volt, bár az elvárások szerint ez főként a versenyképesség javulásából, a strukturális reformból és a bürokrácia csökkentéséből származó gazdasági növekedés eredményeképpen fog létrejönni. Az európai kormányok esetében a gyakorlatban leginkább bevált módszereket és a munkahelyteremtéssel kapcsolatos eszmecserét szorgalmazzák, ennek ellenére nem terveztek jelentősebb jogszabályokat ezen a téren.

A cél a foglalkoztatási arány 2010-ig 70%-ra történő növelése, illetve a 2005-ig egy 67%-os rövidtávú növekedés elérése volt, ám a 2005-re kijelölt célt nem sikerült teljesíteni, sőt a 2010. évre előírányzott célérték elérése is irreálisan nehéznek tűnik jelenleg (Gács, 2005, 208).

Az Európai Parlament számos állásfoglalásában annak a nézetének adott hangot, miszerint több erőfeszítésre van szükség, különösen a munka és családi élet összehangolása terén, javítva ezzel a nők munkavállalási lehetőségét. Ezzel összhangban Lisszabonban kiegészítő célként a női foglalkoztatottságnak a 1999. évi 51%-ról 60%-ra történő emelését fogalmazták meg, miközben a férfiak foglalkoztatottsága már 1999-ben 61%-os volt. A nők munkaerő-piaci érvényesülése kétségtelenül javult az évezred utolsó éveiben, ugyanez azonban nem mondható el az idősebb – 55 és 64 év közötti – munkavállalókról. A 2010-re célként megfogalmazott foglalkoztatottsági arány 50% volt a népesség ezen kategóriájában, de például még 2002-ben is csak 40,1%-uk dolgozott.

Belső piac

A teljes és működőképes egységes európai piac a lisszaboni stratégia kulcseleme volt. A versenyképességet gátló akadályok megszüntetését és annak lehetővé tételét, hogy a tagállamok a nemzeti piacokon is egyenlő feltételek mellett vehessenek részt, a gazdasági növekedés szerves részének tartották (Schwab, 2012).

Az Európai Parlament olyan intézkedéseket hozott, amelyek számos piac megnyitását célozták: az elektromos áram és gázszolgáltatás piacának teljes liberalizálását 2007-ig tervezték; a postai szolgáltatások területén ugyancsak elkezdtek feloldani a korlátozásokat, habár fenntartották a könnyű postai küldemények egyetemes szolgáltatásának garanciáját; a vasúti teherszállítás liberalizációjának megkezdési időpontját pedig 2006-ra tűzték ki (Galli – Pelkmans, 2000).

A lisszaboni csúcsot követő első parlamenti ciklusban a közbeszerzésre vonatkozó szabályozást is aktualizálták a versenyképesség növelése érdekében, amitől a közmunka és a közellátási szerződések költségeinek csökkenését várták. Ugyancsak számottevő előrelépés született az európai egységes légtér használatának ügyében is, a kikötői szolgáltatások liberalizálásáról szóló javaslatokat azonban bizonyos biztonsági és foglalkoztatási aggályokra hivatkozva leszavazta az Európai Parlament.

Pénzügyi szolgáltatások

A hatékonyan és átlátható módon működő pénzügyi piacok a tőke jobb elosztásán keresztül elősegítik a gazdasági növekedést. Lisszabonban az Európai Unió nemzeti pénzügyi piacainak nagyobb mértékű integrációját szorgalmazták, és azóta az Európai Parlament számos jogszabályt fogadott el, melyek a következő területeket érintették:

- egységes jogosítvány az értékpapírok és részvények kibocsátói számára;
- a bankok és tőzsdék közötti verseny fellendítése a részvénykereskedelem terén;
- egységes szabályok a bennfentes kereskedelem és a piac manipulálása ellen;
- a nyugdíjalapokba való befektetések előtt álló akadályok elhárítása;
- a biztosításközvetítési piac megnyitása;
- a kisebbségi részvénytulajdonosok védelme a cégek megvásárlásánál; valamint
- az átláthatóság biztosítása a részvénytársaságok esetében.

Üzletbarát környezet

A lisszaboni stratégia fontos eleme volt az üzletbarát környezet kialakítása is, különös tekintettel a kis- és középvállalkozások számára. A tagállamokban bevált gyakorlatok, módszerek cseréjét fokozni kell, valamint törekedni kell az új cégek alapításával járó bürokrácia, illetve költségek csökkentésére.

Ezen a területen az Európai Parlament szerepe korlátozott volt, ennek ellenére a képviselők támogatták a kis- és középvállalkozásokat segítő erőfeszítéseket, valamint szorgalmazták, hogy érdekeik megjelenjenek a jelenlegi jogalkotásban, például annak könnyebbé tételében, hogy ezek jobb feltételek mellett versenyezzenek a közintézményi szerződésekért, illetve hozzáférhessenek az uniós kutatási alapokhoz.

Megegyezés született olyan uniós jogszabályokról, amelyek a szellemi tulajdonjogok érvényesítését vagy a számítógépes találmányok szabadalmaztatását teszik lehetővé, illetve könnyítik meg. Ezek az intézkedések a kreativitást és az innovációt hivatottak

támogatni a jogi biztonság fokozásával, arra ösztönözve a cégeket, hogy új alkalmazási módszerekbe investáljanak jelentős összegeket.

Információs társadalom

Nagy jelentőséget tulajdonítottak a liszaboni stratégia keretében az információs társadalom fejlesztésének is, amely a tudásalapú gazdaság megvalósulását, valamint a komoly növekedési potenciállal rendelkező területeken a munkahelyteremtést célozta, illetve célozza (*Ketels – Lindqvist – Söllwell, 2012*). Az Európai Parlament fontos jogszabályokat fogadott el, amelyek a távközlési szektor területén a verseny növekedésének serkentésére és az internet használatának bővítésére szolgálnak.

Az Európai Unió 2003-ban GDP-jének 3%-át fordította informatikai beruházásokra, amely részarány még 3,3% volt 2000-ben. Az USA ezzel szemben bruttó hazai össztermékének 3,6%-át fordította IT beruházásokra 2003-ban. Svédország és az Egyesült Királyság a GDP 4,4 és 4%-át költötték informatikai beruházásokra ugyanabban az évben (*Murray, 2004, 12*). Spanyolország és Görögország az 1,6 és 1,2%-os GDP arányos részesedésükkel igencsak az uniós átlag alatt maradnak.

Politikák együttese

Egy másik kiterjedt problémakör a „makroökonómiai politikák keveréke”, amely a növekedés érdekében használt gazdaságpolitikai eszközök lehető legjobb egyensúlyát jelenti. Az Európai Parlament támogatta az Európai Központi Bank függetlenségét és az árstabilitás elérését – mint a fenntartható fejlődés alapját. Ennek ellenére a képviselők egy uniós szintű fiskális politika hiányából adódóan bírálták a költségvetési részt, a Stabilitási és növekedési paktumot pedig – amely az államháztartásra vonatkozó szabálygyűjteményként élt – a tagállamok kormányai nem tartották be szó szerint.

A tagállamok kormányainak átlagos éves deficitje 2003-ban 2,7% volt, részben a globális recesszió következtében. Az átlagos államadósság is növekedett, bár már 2003-ban is a GDP 64,1%-át tette ki. Az Európai Parlament szerint a GDP-növekedés visszaesése a tagállamok többségében hiányzó strukturális reformok következménye volt. A képviselők annak az aggodalmuknak is hangot adtak, hogy az állami kiadások produktív beruházások felé történő átcsoportosítása, valamint a bérjövödelmeket terhelő adók megfelelő arányú csökkentése akár még kudarccal is végződhet.

Kutatás és oktatás

Az oktatás és kutatás jelentős befolyással van a növekedésre és a foglalkoztatottságra. Lisszabonban az Európai Unió vezetői egyetértettek abban, hogy „az emberi erőforrásokba investálás és egy aktív és dinamikus jóléti társadalom fejlesztése” kulcsszerepet játszanak a tudásalapú gazdaságban (Kruger – Lindhal, 2001). Ez azt jelenti, hogy a tagállamoknak arra kell törekedniük, hogy az egy főre jutó emberi erőforrásokba való befektetés növekedjen, és hogy az életen keresztül tartó tanulás előtérbe kerüljön, mivel a jobb képességek növelik a foglalkoztathatóságot (Directorate General for Enterprise and Industry, 2012). Ennek ellenére egészében ez a kérdés még nem szerepelt az Európai Unió jogalkotási témái között. Helyette csak egy benchmarking gyakorlatot állítottak fel, melynek eredményei korántsem voltak megfelelők.

Az Európai Unió 2003-ban a GDP 1,1%-át fektette be felsőoktatásra, az Amerikai Egyesült Államok hasonló mutatószámának 3%-os értékéhez képest. A különbség a magántőke hiányával magyarázható, mivel az állami befektetések szintje hasonló (Barro – Sala-i-Martin, 2004). A felnőttek részvétele a felsőoktatásban növekvő tendenciát mutatott, de az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió közötti különbség továbbra is megmaradt. A fiatalok oktatásból történő végzés előtti kimaradási aránya jelentősen meghaladta a 2010-ig elérendő 10%-os célt, hiszen még 2003-ban is 18,1%-ot tett ki.

Az Európai Parlament jóváhagyta a tagállamok által elfogadott célt, miszerint a GDP 3%-át kutatásra és fejlesztésre kell fordítani. Az OECD megjegyezte, hogy az uniónak a kutatás-fejlesztésre szánt 3%-os GDP arányos részesedés mellett, a kiadások hatékonyságára is legalább annyira oda kell figyelnie. A gyakorlatban keveset értek el: a kutatásra fordított pénzek 2002-ben az uniós GDP-nek csak 1,9%-át tették ki az Amerikai Egyesült Államok 2,67%-os és Japán 3%-os arányával szemben (Murray, 2004, 13).

Pozitívumként említhető azonban, hogy az Európai Unió rendelkezett egy közös kutatási programmal, amely a közösségi költségvetés majdnem 4%-át tette ki. Az Európai Parlament mindig is szorgalmazta a rendelkezésre álló pénzösszeg növelését, és a kutatási területek kijelölésében is az Európai Parlament döntött. A képviselők támogatták a kutatók és diákok csereprogramjait, mint például az Erasmus Modus Programot, és könnyebbé tették a szakképesítések Európai Unión belüli kölcsönös elismerését, amely a szakképzett emberek más tagállamokban való tevékenységét egyszerűsítette. Azoknak az erőfeszítéseknek, amelyek az Európai Közösségi Szabadalom bevezetéséért folytak,

valamint az egyszerűsített szabadalmi eljárásoknak köszönhetően fokozódott a kutatási tevékenység, ezek azonban az ezredforduló után egyre jelentéktelenebbé váltak.

Általánosságban elmondható, hogy az egy főre számított munkahelyi termelékenység jelentősen elmaradt az Amerikai Egyesült Államokétól, habár ez nagy részben az európaiak által választott több szabadidővel és hosszabb szabadsággal is magyarázható. Aggodalomra főként az ad okot, hogy a termelékenység lassabb ütemben nő, mint az Amerikai Egyesült Államokban, ezáltal a különbség egyre fokozódik. Az Európai Bizottság szerint ennek az új technológiák kisebb hatásfokú használata és a nem kielégítő mértékű befektetési szint az oka.

A képviselők a befektetésekkel kapcsolatos aggasztó általános tendenciák miatti aggodalmuknak adtak hangot: a magánbefektetések 2002-ben a GDP 17,2%-ára csökkentek a 2000-ben számított 18,3%-os értékről. A GDP arányában számított állami befektetések 2003-ban a GDP-nek már csak 2,4%-át tették ki – az Amerikai Egyesült Államok 3,3%-os értékével szemben –, pedig ez az 1970-es években még 3,8% volt).

3.3.4.2. A lisszaboni stratégia értékelése

Az Európai Tanács a lisszaboni stratégiát 2000-ben indította el azzal a céllal, hogy az Európai Unió választ adjon a globalizáció, és az öregedő társadalom kihívásaira. Az Európai Tanács a stratégia céljaként azt tűzte ki, hogy az unió a világ legdinamikusabb, legversenyképesebb, tudásalapú gazdaságával rendelkező közösség lesz 2010, amely biztosítani tudja a fenntartható gazdasági növekedést, új munkahelyeket hoz létre, és nagy előrelépést tesz a szociális kohézió területén.

Az Európai Tanács tudatában volt annak, hogy az európai életszínvonal, és egyedülálló szociális modell fenntartása érdekében növelnie kell az unió gazdaságnak termelékenységét, és versenyképességét az egyre kiélesedő világgazdasági verseny, valamint technológiaváltás keretei között. Tekintettel arra, hogy a szükséges reformintézkedéseket nemcsak az unió szintjén, hanem tagállami szinten is meg kell hozni, nagyon jelentős kooperációra volt szükség. A stratégiából kitűnik az elismerés, hogy az unió tagállamainak gazdaságai egymással össze vannak kötve, és az egyik tagállam együttműködése, vagy éppen reitens hozzáállása negatív hatással lehet az unió egészére.

Az eredeti stratégia fokozatosan átalakult egy átfogó cél- és megvalósítási irányelvekkel rendelkező komplex rendszerré, amely azonban nem határozta meg egyértelműen az EU és a tagállamok közötti feladat- és felelősség megosztást. Ebből a megfontolásból a felülvizsgálatot követően a stratégiát 2005-ben újrafogalmazták. A javított változat el-

sődlegesen a növekedésre, és a munkahelyteremtésre fókuszált. Az unió intézményei, valamint a tagállamok közti partnerség kialakítása elsődleges szerephez jutott.

A lisszaboni stratégia fő célkitűzése az volt, hogy gyorsítsa fel az EU-ban zajló reformfolyamatokat, mind uniós, mind pedig tagállami szinten. A lisszaboni stratégia értékelésekor nem szabad figyelmen kívül hagyni a világgazdaság pénzügyi és gazdasági válságát, valamint az unió jelentős időközi bővülését. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a közös valuta, az Euró jelentős fizetőeszközzé nőtte ki magát a világgazdaságban, valamint az euróövezet is 4 további országgal 16 főre bővült. A lisszaboni stratégia 2010. évi céldátuma pont a világgazdasági válságra esik. Az EU GDP-je 4%-kal esett 2009-ben, míg a munkanélküliség 10%-on mozog. A tagállamok költségvetési hiánya a GDP-hez viszonyítva 7%, amely semmissé tette az elmúlt 20 év konszolidációs folyamatát (*Lisbon strategy*, 2010, 114).

„A lisszaboni stratégia nívója éppen az a törekvés volt, hogy a gazdaságpolitikát szervesen összekapcsolta a szociálpolitikával és a környezetvédelemmel. Ez a három közpolitika adta a 2001. júniusi Európai Tanács ülésén Göteborgban elfogadott fenntartható fejlődési stratégia három pillérét. A szociális dimenzió, mint szociálisan fenntartható fejlődés, és emberi beruházás a lisszaboni szerződés fő vonulata lett, gyakran a szűk gazdasági versenyképesség híveivel való ádáz vitában” (Ágh, 2009, 36). Az Európa 2020 stratégia a lisszaboni stratégiával ellentétben szakít a szociális dimenzió kiemelt primátusával, és a versenyképesség növelésére helyezi a fő hangsúlyt.

Összességében kijelenthető, hogy a lisszaboni stratégia pozitív hatást gyakorolt az Európai Unióra, még akkor is, ha a fő célkitűzéseket nem sikerült elérni – 70%-os foglalkoztatottság, a GDP 3%-ának kutatás-fejlesztésre fordítása. 2008-ban az unió foglalkoztatottsága 66% volt, amely jelentős előrelépésnek számít a 2000. évi 62%-hoz képest. Az unió termelékenységét szintjét viszont nem sikerült a többi vezető ipari-szolgáltató ország szintjére emelni. A GDP százalékában kifejezett kutatás-fejlesztésre szánt összeg csupán marginálisan növekedett az elmúlt nyolc ében, 1,82%-ról 1,9%-ra (*Lisbon strategy*, 2010, 114).

Palánkai Tibor meglátása szerint Európa versenyképességi lemaradását pontosítani kell. Európa a kereskedelembe kerülő ipari termékek nagyobb részének vonatkozásában nincs érdemi lemaradásban Amerikával szemben. Ezt a tényt támasztja alá az EU tartós kereskedelmi mérlegtöbblete az USA-val szemben. Az igazi probléma a makro-gazdasági versenyképesség mutatóival van. Az EU tagállamokban lassúbb az innováció, ala-

csenyábbak a K+F kiadások, és lemaradás tapasztalható a tudásalapú társadalom területén (*Palánkai, 2005, 6*).

Annak ellenére, hogy a kitűzött sarokszámokat nem hozta az unió, téves lenne azt feltételezni, hogy az unió stratégia kudarcot vallott. A lisszaboni stratégiának sikerült a tagállamok körében széleskörű konszenzust kialakítani a szükséges reformprogramokról. A stratégia 2005. évi újrafogalmazásakor egység jött létre a 4 legfontosabb fejlesztési célkitűzést illetően. A kutatás-fejlesztés és innováció, a humán erőforrás és a munkaerőpiac fejlesztése, új üzleti lehetőségek feltárása, különös tekintettel a kis- és középvállalati szektorra, valamint az energiahatékonyság és klímavédelem már valamennyi tagállam legfontosabb politikai célkitűzéseként szerepel. Az EU tagállamainak lakossága és a vállalati szféra szempontjából nagyon kedvező volt a 18 millió újonnan létesült munkahely a válság kezdetéig, valamint az adminisztrációs terhek csökkentéséből eredő 40 milliárd EUR összegű megtakarítás. Mindemellett nem szabad megfedkezni a fajlagos energiafelhasználás jelentős csökkenéséről sem. Sajnálatos tény, hogy a munkahelyteremtés nem járt együtt a szegénység csökkenésével. Jó néhány tagállam nem tud megbirkózni a szakképzetlen munkaerő képzésével, integrálásával.

Az elmúlt évtizedben a tagállamok közpénzügyei is jó irányt vettek. Csökkent a tagállamok államadóssága és a költségvetési hiány. A pénzügyi válság ellenére az Euróavezet még mindig a makrogazdasági stabilitás példája volt. A lisszaboni stratégia ugyanakkor nem foglalkozott a gazdasági krízishelyzetek megfelelő kezelésével. A pénzügyi intézményrendszer működésének uniós szintű folyamatos szabályozása, felügyelete, és ellenőrzése revíziót kíván. A jövő pénzügyi felügyeletének nem szabad teret engedni a spekulatív buborékgazdaság kialakulásának, a hiteleken alapuló fogyasztásnak. Sok tagállamban a hitel gerjesztette fogyasztás úgy párosult béremeléssel, hogy a termelékenység változatlan maradt. Az ilyen negatív trendek egyértelmű következménye a költségvetési hiány és a pénzügyi krízis.

Sajnálatos módon a tagállamokban különböző mértékben és gyorsasággal zajlanak a reformprogramok. Míg egyes országok élen járnak a strukturális átalakításban, addig más országok fokozatosan lemaradnak. Ez az oka a kétsebességű Európa formálódásának. Nagy problémát okoz, hogy az eltérő sebességű reformok miatt a szinergiahatások nem tudnak a kellő mértékben érvényesülni. A lisszaboni stratégia célkitűzése, miszerint integrálja a tagállamok makrogazdasági, foglalkoztatási, valamint mikro gazdasági politikáit, csak részben valósult meg ez idáig.

A lisszaboni stratégia hatékonyságát lényegesen lehetett volna javítani azáltal, hogy az unió egyéb stratégiáival, fejlesztési eszközrendszerével jobban összehangolják – stabilitás és növekedési paktum, fenntartható fejlődés stratégia, szociális agenda. Az egyes stratégiai elgondolások megvalósítása sajnos egymástól elválasztva, izolációban történt. Annak ellenére, hogy az Európai Tanács hathatós lépéseket szorgalmazott az európai szabadalmak, a digitális adattartalom továbbításának védelme, valamint a munkaerő-mobilitás élénkítése területén, a konkrét intézkedések, és a siker elmaradt.

A strukturális alapok lisszaboni stratégiához való illesztése folytán jelentős, 228 millió EUR összeg jutott a növekedést elősegítő K+F és üzleti környezet harmonizálását szolgáló beruházásokra.

A regionális politika prioritásait meghatározó nemzeti stratégiai keretervvel, valamint a szociális-gazdasági prioritásokat kitűző nemzeti reform programokkal való egyeztetés jelentős koherenciát biztosított. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a strukturális alapok forrásainak kihasználását nagyban megkönnyíti az eljárásrendek, és az adminisztráció egyszerűsítése.

A gazdaságpolitikák felügyelete és koordinációja céljából a Gazdasági és Monetáris Unió tagállamainak stabilitási, míg a GMU-hoz még nem csatlakozott uniós tagállamoknak konvergencia programot kell készíteniük előre meghatározott szerkezetben és tartalommal. Az EU tagállamainak a kohéziós és regionális politika keretében nemzeti fejlesztési tervet kell készíteniük, amely alapján le tudják hívni a közösségi költségvetésből folyósított támogatásokat. „A közösségi költségvetés ugyanakkor nemcsak a lisszaboni célokat tükrözi, illetve finanszírozza, hanem az EU egyéb célkitűzéseit is, azaz úgy állították össze, hogy a lisszaboni stratégiától független területeket is lefed” (Losoncz, 2010, 77).

Az Európai Bizottság meggyőződése, hogy a jelenlegi globális pénzügyi és gazdasági válságban a szerkezeti reformok a válságkezelésnek is részei. Meg kell jegyezni azonban, hogy a válság kiváltó oka nem a reálgazdaságok, hanem az attól elszakadt, lényegesen liberalizáltabb, fedezethiányos tőkepiacok. A lisszaboni stratégia célja, hogy közép- és hosszú távon erősítse az unió versenyképességét, növelje a potenciális kibocsátás szintjét, a GDP növekedési ütemét. A lisszaboni stratégia értelmében az egyes tagállamoknak át kell venniük a közösség célkitűzéseit, és azok megvalósítására nemzeti akcióprogramot kell kidolgozniuk.

Bár az Európai Bizottság törekszik a három program – a stabilitási és konvergencia programok, az EU-források lehívást lehetővé tevő nemzeti fejlesztési tervek és a lisszaboni célok megvalósítást szolgáló nemzeti akcióprogramok – koordinálására, de a ta-

paszthalatok szerint ezt a feladatot csak korlátozott mértékben tudja ellátni. A Bizottság hatékony koordináló szerepét elsősorban az magyarázza, hogy a fentiekben nevezett programok és fejlesztési tervek időtartama, valamint azok revíziója eltér egymástól. Míg például a stabilitási és konvergencia programokat három évre készítik, és éves szinten végeznek monitoring tevékenységet, addig a nemzeti fejlesztési terveket hét évre készítik, és nem módosítják.

„Célszerű és kívánatos a stabilitási és konvergencia-programokat, a lisszaboni stratégiát, valamint a közösségi költségvetést, és a mögötte meghúzódó közös és közösségi politikákat egységes stratégia keretében koordinálni és harmonizálni mind az időhorizont tekintetében, mind tartalmi szempontból” (Losoncz 2010, 78). Tekintettel a lisszaboni stratégia 2010. évi céldátumára a különböző stratégiai programok, fejlesztési tervek és akcióprogramok összehangolását az Európa 2020 stratégia védernyője alatt kellene megvalósítani. Az időtávok harmonizálását illetően abból kellene kiindulni, hogy 2013-ban ér véget a jelenlegi közösségi költségvetési periódus. A 2014-ben kezdődő közösségi költségvetést az Európa 2020 stratégia irányelvei alapján kell kidolgozni.

A stabilitási és növekedési paktummal kapcsolatban az alábbi ténymegállapításokat teszem. Az eltérő szerkezeti, intézményi, és egyéb adottságokkal rendelkező EU-tagállamokat eltérő mértékben érintette a globális pénzügyi és gazdasági válság. Ennek a ténynek egyértelmű velejárója volt, hogy a tagállamok gazdasági teljesítménye egyre inkább elszakadt egymástól. Az is megállapítható, hogy a válságkezelésben előtérbe kerültek az egyes tagállami gazdaságpolitikák az EU, valamint azon belül az Európai Gazdasági és Monetáris Unió koordinálása rovására. Ahogy Dr. Losoncz Miklós professzor úr is kifejti, a GMU megalapításakor a tagállamok nem harmonizálták a fiskális politikájukat. A tagállamok saját hatáskörben kezelik a fiskális politikát, teret engedve az egyes tagállami érdekek prioritásainak, a látható és a rejtett nemzeti protekcionizmusnak, amely nagymértékben gyengíti a közösség kohézióját. A fiskális politika koordinációját mindenképp a GMU szintjére kell emelni, de az uniós szintű keretfeltételek kidolgozása is ajánlatos lenne.

Az EU gazdasági intézményrendszerével kapcsolatos visszasságokat az alábbiakban szemléltetem. Míg a GMU keretien belül a monetáris politika közös, az Európai Központi Bank, valamint a Központi Bankok Európai Rendszerének kompetenciája, addig a fiskális politika a tagállamok hatáskörében maradt. A Maastrichti szerződés ugyanakkor szabályozza a tagállamok államadósságának és államháztartási hiányának (GDP 3%-a) maximális mértékét. A Maastrichti szerződés tehát korlátozza a tagállamok fiskális poli-

tikáját. „Az EU költségvetésének kiadási és bevételi oldala alig haladja meg a tagállamok összevont GDP-jének 1%-át, a csekély tagállami fiskális politikai mozgásteret nem ellensúlyozza a közösségi költségvetés” (Losoncz, 2010, 80).

Az Európai Unió költségvetésének kiadási oldala a 2007–2013. évi költségvetési periódusban 864 milliárd euró, ami a tagállamok bruttó nemzeti jövedelmének 1,048%-a. A gazdaságfejlesztésre használható 384 milliárd euró az EU tagállamok összevont GNI értékének mindössze 0,04%-a. Ez annyit tesz, hogy éves szinten nem egészen 55 milliárd EUR összeget fordítanak vállalkozásfejlesztésre. A közösségi költségvetéssel nagyjából megegyező összeget, 50 milliárd EUR hitelösszeget nyújt az Európai Beruházási Bank az unió regionális kohéziójának és konvergenciájának erősítésére, a kis- és középvállalkozások versenyképességének előmozdítására, környezetvédelemre, kutatás-fejlesztésre, és a közösség infrastrukturális projektjeire. Az unió bankja a nemzetközi tőkepiacokról szerzi be forrásait, piaci alapon finanszíroz döntően az unión belül, de harmadik országok gazdasági szereplőinek is.

A lisszaboni stratégia célkitűzéseinek finanszírozására nem történt külön forrásallokáció, azt az unió pénzügyi alapjainak forrásaiból, valamint az EIB hiteleiből finanszírozzák. Ha egy pillantást vetünk az EU teljes GNI-jének, valamint a lisszaboni stratégia célkitűzéseinek megvalósítására szánt finanszírozás mértékére, láthatjuk, hogy arányaiban milyen kevés jutott, jut az unió grandiózus stratégiájának kivitelezésére. Megállapítható továbbá, hogy az unió alapjainak forrásallokációja bürokratikus eszközökkel történik, a működésük lassú, míg az elosztás intézményrendszerének fenntartása nagyon költséges. Az előírt önerő, valamint a meghatározott feltételeknek való megfelelés nem visszterhes támogatáshoz juttatja a kedvezményezettet. A forráslehívás feltételeit ugyan szigorították időközben, viszont nem valósult meg a visszterhes finanszírozásra történő átállás koncepciója.

A strukturális alapok egyik lényeges gyengeségének mondják, hogy a két célkitűzés – gazdasági növekedés, előmozdítása; regionális különbségek mérséklése, megszüntetése – eszközrendszere nem különül el kellőképpen egymástól. Az Európai Uniónak mindenekelőtt a tagállamok közti gazdasági és szociális kohézió megteremtésére kell koncentrálni, miközben a tagállamon belüli forrásallokáció a tagállam hatáskörében marad. Ezt a megállapítást mindenképp kiegészíteném annyival, hogy az unió erre specializálódott intézményének mindenképp ellenőrizni kell az adott tagállam forrásallokációs politikáját, intézményrendszerét. Tekintettel a mag periféari régiók örökös harcára feltétlenül szükségesnek tartom, hogy az unió bírjon ráhatással a tagállamok régiói közti forrásallokációra. A közösség gazdasági és szociális kohézióját, valamint az egyes ré-

giók, mindenekelőtt határrégiók együttműködéséből fakadó szinergialehetőségeket vesélyeztetni, ha az adott tagállam korlátlan forrásallokációs hatalommal bír. A túlzott centralizáció aláássa a régiók Európája koncepciót, és a szubszidiaritás elvét.

Visszatérve az egyes uniós alapok növekedési és kohéziós funkcióinak szétválasztásához leszögezhető, hogy a valóban általános kohéziós, kiegyenlítő célokat szolgáló fejlesztéseket (egészségügy, oktatás, közlekedés-szállítmányozás, energetika), – amelyeket a magángazdaság volumenük, vagy túlságosan hosszú megtérülési idejük miatt nem finanszíroz – a közösségi alapokhoz csoportosítják, míg a gazdaság növekedését célzó, üzleti szférára vonatkozó fejlesztéseket, mint például a kutatás-fejlesztéseket, innovációkat az Európai Beruházási Bank finanszírozná. Az új gazdaságfejlesztési mechanizmus hatására jelentős változás állna be az unió fejlesztéspolitikájában, nevezetesen megszűnnének a visszteher nélküli támogatások, a bürokratikus koordináció, forrásallokáció szerepét pedig felváltaná a piaci koordináció.

3.3.5. Az Európa 2020 stratégia

Az Európai Unió Európa 2020 elnevezésű stratégiája három meghatározó prioritáson nyugszik:

- A folyamatos növekedés biztosításán, amelynek alapja a tudás- és innováció alapú gazdaság,
- a fenntartható fejlődésen, amelyhez elengedhetetlen az alapanyag kímélő, környezetbarát és versenyképes gazdaság,
- valamint a belső, szociális fejlődésen, amelynek alapja a magas foglalkoztatottság bázisán létrejövő szociális és területi kohézió (*European Commission*, 2010, 3).

Az Európai Bizottság meghatározta, hogy hová kíván eljutni 2020-ra. Ebből a megfontolásból öt célkitűzést határoztak meg:

- A 20 és 64 év közti korosztály 75%-ának alkalmazása.
- Az Európai Unió GDP-jének 3%-át a kutatás fejlesztés területén kell felhasználni.
- A „20/20/20” klíma-energia célok elérése.
- Az iskolából kimaradók arányát 10% alá kell csökkenteni, valamint a fiatal generáció 40%-ának kell felsőfokú diplomával rendelkeznie.
- A szegénységi küszöb határán lévő emberek létszámát húsz millió fővel kell csökkenteni 2020-ra (*European Commission*, 2010, 3).

A felsorolt célok egymáshoz kapcsolódnak, és kritikus jelentőséggel bírnak az EU jövője szempontjából. A siker érdekében a tagállamoknak a saját lehetőségeikhez mérten be kell építeni a közös célkitűzéseket a saját nemzeti célhierarchiájukba. A kitűzött célok a három stratégiai növekedési prioritáshoz kapcsolódnak, viszont nem merítik ki teljes mértékben azoknak a nemzeti, uniós és nemzetközi szinten megvalósítandó akcióprogramoknak a sorát, amelyek a növekedést elősegítik. Az Európai Bizottság hét meghatározó kezdeményezést indított útnak a meghatározott prioritások katalizátoraként (*Gros –Roth, 2012*).

Az Európai Bizottság hét kezdeményezése, amelyek elősegítik a prioritásnak kijelölt területek fejlesztését:

- „Innováció unió”: a kutatás-fejlesztés finanszírozási keretfeltételeinek javítása, a hozzáférés megkönnyítése, hogy az innovatív ötleteket valóban növekedést és munkahelyeket generáló új termékekre és szolgáltatásokra lehessen konvertálni.
- „Fiatalok mozgásban”: az oktatási rendszerek színvonalának emelése, valamint a fiatalok munkaerőpiacra jutásának elősegítése.
- „Digitális Európa”: A nagy sebességű internet, és az egységes európai digitális piac bevezetése.
- „Erőforrás hatékony Európa”: A gazdasági növekedést le kell választani a nyersanyag felhasználás volumennövekedéséről. Az alacsony szénfelhasználás irányába való elmozdulás, az energiahatékonyság, a megújuló energiaforrások térnyerése, valamint a szállítmányozás modernizálása a negyedik kezdeményezés célja.
- „A globalizáció korára kidolgozott iparpolitika”: az üzleti környezet javítása, különösen a kis- és középvállalkozások számára, valamint egy világszinten versenyképes, erős, fejlődőképes ipari bázis kialakítása.
- „Új készségek, és munkahelyek teremtése”: a munkaerőpiac modernizálása, az életen át tartó tanulás filozófiájának elterjedése, az egymáshoz jól illeszkedő munkaerő kereslet és kínálat elérése, intenzív munkaerő mobilitás.
- „Európai platform a szegénység ellen”: ez a kezdeményezés a szociális és területi kohézió elérést célozza meg, úgy, hogy a növekedés és új munkahelyek előnyét minél szélesebb körű társadalmi rétegek élvezzék, és a szociálisan hátrányos helyzetűek minél jobban tudjanak integrálódni a társadalomba (*European Commission, 2010, 4*).

Az előbb említett hét kezdeményezés, mind az uniót, mind pedig a tagállamokat kötelezi. Az EU szintű eszköztárat, mindenekelőtt a közös piacot, a pénzügyi intézeteket, és külső politikai eszközöket is be kell vetni az Európa 2020 stratégia megvalósítása

érdekében. Azonnali és elsődleges prioritás a pénzügyi rendszer reformja, a költségvetés konszolidációja a hosszú távú növekedés érdekében.

Az Európa 2020 stratégia két oszlopon nyugszik: egyszer a prioritásokon és fő célkitűzéseken, másodsorban pedig az ország jelentéseken, amelyek orientálják a tagállamokat, hogy milyen stratégiát dolgozzanak ki annak érdekében, hogy újra növekedési pályára álljanak. Országspecifikus jelentések, javaslatok készülnek a tagállamok számára. Az Európa 2020 jelentés, valamint a stabilitás és növekedési csomag egyszerre készül el. Az Európai Tanács kezében összpontosul a teljes új stratégiai csomag. Az Európai Bizottság folyamatosan monitorozni fogja a célok elérése érdekében tett lépéseket, és szükség esetén módosító indítványokat tesz. Az Európai Parlament legfőbb felelőssége az, hogy mobilizálja az embereket, és a kulcsfontosságú kezdeményezéseknél részt vegyen a törvényalkotásban. Ezt a partnerségi megközelítést kell kiterjeszteni az EU bizottságaira, a nemzeti parlamentekre, a nemzeti, helyi és regionális intézményekre, a szociális partnerekre, valamint a civil szervezetekre is, hogy a felvázolt vízió elérhető közelségbe kerüljön.

A mostani gazdasági válság precedens nélküli a jelen generáció számára. Az EU GDP-je 4%-ot esett 2009-ben, az ipari termelés visszaesett a 90-es évek színvonalára, valamint 10%-ra szökkent fel a munkanélküliség. A jelenleg még mindig nagyon törékeny pénzügyi rendszer nem teszi lehetővé a vállalkozások és a háztartások számára a kölcsönhöz jutást. Az államháztartási hiány az egész Európai Unió szerte a GDP 7%, az eladósodottság mértéke pedig a GDP 80%-a. A növekedési potenciál mértéke a felére esett vissza.

3.3.5.1. Az Európai Unió strukturális gyengeségei a felszínre kerültek

A krízisből való kilábalás nagy kihívást jelent, viszont ennél még nagyobb kihívás, hogy sikerüljön megváltoztatni a krízisidőszakot megelőző struktúrát. A gazdasági válságot megelőző időszakban is voltak már olyan stratégiai területek, ahol az EU a versenytársai mögött kullogott. Az unió átlagos növekedése alulmaradt a fő gazdasági partnereivel szemben, ami elsődlegesen a termelékenységben tapasztalható hátránynak tudható be. A termelékenységi hátrány leginkább az alacsony szintű kutatás-fejlesztésbe való beruházás, az információs technológia nem kielégítő hasznosítására, valamint a társadalom részéről az innovációk iránt tanúsított közönyösség számlájára írható. A

gazdasági környezet abszorpciós képessége, valamint dinamizmusa szintén alulmarad a triád másik két tagjához képest (*Mandelson, 2009*).

Az Európai Unió átlagos 20–64 év közötti, 69%-os foglalkoztatási rátája szintén jelentősen elmarad a többi gazdasági térség mutatójától. Európában az idősebb, 55–64 év közötti korosztály csupán 46%-a dolgozik a 62%-os amerikai és japán átlaggal szemben. Ezen túlmenően az európaiak 10%-kal kevesebb munkaórát dolgoznak amerikai, és japán társaikhoz képest.

A demográfiai problémák is egyre erősebben jelentkeznek. A baby-boom generáció nyugdíjazásával párhuzamosan az aktív, dolgozóképes lakosság aránya csökkenésnek indul 2013–14-től. A 60 év feletti lakosság aránya kétszer olyan ütemben növekszik, mint 2007 előtt. A csökkenő aktív munkaképes lakosság aránya, a versenytársaknál magasabb munkanélküliség, valamint a nyugdíjasok számarányának drasztikus növekedése egyre nagyobb terhet jelent a jóléti ellátórendszerekre nézve. Európának fel kell tárnia a strukturális gyengeségeit, és kezelni kell azokat, ha meg akarja őrizni eddigi pozícióját, nem is beszélve a korábban célul kitűzött első helyről.

Korunk nemzetgazdaságai nagymértékben össze vannak kötve, a világgazdaság talán legátfogóbb és általánosabb ismertetőjegyévé vált az interdependencia fogalma. Az EU továbbra is jelentősen profitálni fog nyitott gazdaságából, viszont nem szabad figyelmen kívül hagyni a többi fejlett gazdasági közösség, és feltörekvő, újonnan iparosodott ország részéről jövő egyre intenzívebbé váló versenyt. Az újonnan iparosodott ország kifejezés nem fed le teljes mértékben azon országok csoportját, amelyek az 1950–60-as években szerezték vissza önrendelkezésüket, és az idők szavát megérezve a tudásalapú, szolgáltatásorientált, magas K+F értéket tartalmazó termelés irányába orientálták gazdaságukat. Ezek az országok, mint például Szingapúr, Malajzia, Dél-Korea a korábbi mezőgazdaságon és kitermelőiparon alapuló gazdaságukat egyenesen az „iparon túli gazdaságba” vezették át, ahol a hangsúly az információ-kommunikáció, a K+F, valamint a szolgáltató szektor mindent átható dominanciájára helyeződik. Kína és India helyzete az előbb említett országoktól eltérő, viszont tagadhatatlan, hogy mind a korábban szocialista tervgazdaságot folytató Kína, mind pedig a korábban nagyon erős agrár- és primer iparági dominanciát mutató India is nagyon céltudatos, a kutatás-fejlesztés bázisán alapuló, ipari-szolgáltató orientált gazdaságpolitikát folytat. A tudásalapú társadalom egész országot érintő átütő sikeréről természetesen még elhamarkodott lenne beszélni, tekintettel arra, hogy a nevezett két országban a lakosság 60–70%-a még falvakban él, és az infrastruktúra színvonala nem kielégítő.

Az azonban tagadhatatlan, hogy az erőteljes K+F iparágakba történő befektetés lehetővé teszi a feltörekvő országok számára, hogy egyre inkább integrálódjanak a nemzetközi munkamegosztásba, és minél előrébb jussanak az értékláncban. A korábbi fejlődő országok világgazdasági versenybe való bekapcsolódása az általuk gerjesztett nem jelentéktelen versenyképyszer mellett lehetőséget is biztosít az EU számára, hiszen óriási belső piaccal rendelkeznek.

A világ pénzügyi intézményrendszere felülvizsgálatra szorul. A hitelekhez való könnyű hozzáférés, a bankok sokszor túlzó, és felelőtlen kockázatvállalásai vezettek a lufi gazdaságok kialakulásához. Európának is ki kell dolgozni egy kríziskezelő intézményrendszert, és mechanizmust, amely biztosítja, hogy ne rendüljön meg a pénzügyi rendszer.

A klímaváltozás és erőforrás-gazdálkodás drasztikus cselekvési programot kíván. A túlzott fosszilis energiafüggőség, valamint a nyersanyagok nem elég hatékony felhasználása nagyfokú függőséget, és nemzetbiztonsági kockázatot generál, míg a hirtelen áremelkedések sokkolják a nemzetgazdaságokat. A világ népességének 6-ról 9 milliárd főre emelkedése felgyorsítja a természetes erőforrásokért folyó versenyt, és egyre jobban igénybe veszi a környezetet. Az EU-nak össze kell fogni a világ többi régiójával is, hogy stabilizálni tudja a világ természetes környezetének állapotát.

3.3.5.2. A jelenlegi világgazdasági válságból levont következtetések

Az unió tagállamai nagymértékben függnek egymástól. A reformok, illetve azok hiánya az egész integráció teljesítményét befolyásolja. Néhány állam államháztartási hiánya megakadályozza az alap infrastrukturális fejlesztéseket is, ami egyértelműen gátolja az uniós szintű koordinációt, az azonos színvonalú infrastrukturális háttér létrehozását.

Az uniós szintű stabilizációs, válságkezelő koordináció, intézményrendszer a jövőben elengedhetlenné válik, az egyes tagállamok önmaguk nem tudnak úrrá lenni a válsághelyzeteken. Az EU csak akkor tud érdemi, befolyásos szereplő lenni a világpolitikában, ha sokkal markánsabb, átláthatóbb koordinációt tud elérni saját belső piacán. Jelen pillanatban nem csupán a válságból való kilábalásról van szó: ahogy már korábban is említettem, nem a válságot megelőző állapotot kell visszahozni, hanem annak egy áramvonalas, racionalizált struktúráját. A G20 találkozók egyre karakterisztikusabban mutatják meg a feltörekvő országok gazdasági és politikai ambícióit.

Az európai integrációnak két választása van: a tagállamok közös nevezőre jutnak a gazdasági válságból való felépülés és a gazdasági reorganizáció mikéntjéről, vagy az

unió folytatja a lassú, többnyire koordinálatlan reformkísérleteit, amely egyre inkább a versenyképesség fokozatos további elvesztésében, és a világgazdasági súly csökkenésében érhető tetten. Az Európai Uniónak azonban van esélye a sikerre. Ne feledkezzünk meg a felhalmozott tudásbázisról, és az emberek kreativitásáról, az erős ipari bázisról, a szerteágazó szolgáltató szektorról, a magas színvonalú mezőgazdaságról, az évszázados hagyományokra visszatekintő tengerészetéről, a közös piacról, és a közös valutáról (Bongardt – Torres, 2010). Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az EU a világ legnagyobb kereskedelmi csoportosulása, és ide áramlanak a legnagyobb mértékben a külföldi tőkeberuházások. Mindehhez kapcsolódik még az erős alapokon nyugvó értékrendszer, a demokratikus intézményrendszer, és a gazdasági, szociális és területi egységért, és szolidaritásért tett erőfeszítések. A környezetvédelem, a kulturális sokszínűség, a nemek közti egyenlőség szintén az EU meghatározó értékrendszeréhez tartoznak. Az EU sorai között tudhatja a világ leginnovatívabb, legfejlettebb ipari-szolgáltató államait, de az EU számára mégis az a legnagyobb esély, ha egységesen tud fellépni.

Az eddig elért eredmények mellett azonban mindenképp meg kell említeni azokat a gyengeségeket is, amelyek orvoslása elengedhetetlen a további fejlődés és az unió mélyítése szempontjából. A jelenlegi és a korábbi gazdasági krízisek egyértelműen bebizonyították, hogy az unió nem rendelkezik egységes válságkezelési intézményrendszerrel.

4. EREDMÉNYEK

4.1. Az Európai Unió támogatási rendszere és forrásai

A negyedik eredmények című fejezetben részletekbe menően foglalkozom az Európai Unió strukturális alapjainak, fejlesztési bankjának (Európai Beruházási Bank), valamint költségvetésének forráselosztó mechanizmusaival. Ebben a fejezetben mutatom be az Európai Regionális Fejlesztési Alap, A Szociális Alap és a Kohéziós Alap forrásainak célkitűzések szerinti allokációját. Ugyancsak az eredmények című fejezetében ismertetem a Világgazdasági Fórum 2005-ben közzétett globális versenyképességi indexét, amely nagyon jó szolgálatot tesz az egyes nemzetgazdaságok versenyképességének meghatározásához. A tizenkét meghatározó pilléren nyugvó index a mai korszellemnek megfelelően három csoportba sorolja be az egyes gazdaságokat: tényező vezérelt gazdaságok, hatékonyság által vezérelt gazdaságok, és innováció által vezérelt gazdaságok. Ebben a fejezetben ismertetem azt az öt mechanizmust, amelyekkel az Európai Unió növelni tudja a világ gazdaságban betöltött pozíciójának súlyát. A legfontosabb kérdés azonban az Európai Unió támogatási és finanszírozási rendszerének, és forrásainak bemutatása, és részletes értékelése.

4.1.1. Az Európai Unió szervezeti és finanszírozási jellegzetességei

Az Európai Közösség gazdasági fejlettség szempontjából már a megalakulásakor sem volt egységes, a folyamatos bővülés pedig tovább erősítette a különbségeket. Különösen a déli, mediterrán államok (Görögország, Spanyolország, Portugália) csatlakozásával váltak a regionális problémák jelentőssé. Ekkor új jelenséggé az egyes tagországokon belüli regionális egyenlőtlenségeken túl nagyságrendbeli eltérések mutatkoztak az uniós államok között is (*Horváth, 2001*).

Mivel az integrációk alapvető jellemzője az egységesülésre, kiegyenlítődésre való törekvés, így előtérbe került az alulfejlett térségek közösségi szintű felzárkóztatásának fontossága. Ennek a fejlesztési politikának több párhuzamos elnevezése létezik a különböző szempontú (és hangsúlyú) megközelítések alapján:

- *Regionális politikának* vagy *a Közösség területfejlesztési politikájának* nevezik, amikor a fejlesztés területi, azaz régió alapúságát hangsúlyozzák.

- A *kohéziós politika* név a gazdasági és monetáris unió megvalósítása szemszögéből közelíti a kérdést, hiszen a magasabb integrációs fokon lévő uniót csak akkor lehet megvalósítani, ha csökkennek az Unión belüli régiós feszültségek, azaz nő a Közösség kohéziója.
- A *strukturális politika* (strukturápolitika) kifejezés az államilag szabályozott gazdaság kialakulása óta használt fogalom, amelynek fő jelentése az, hogy az egyes államok a saját eszközeikkel igyekeztek alakítani az adott ország gazdasági és társadalmi szerkezetét. A strukturális politika elnevezés az Európai Unió szintjén megvalósuló strukturápolitikára utal (*Horváth, szerk. 2001*).

A fenti megközelítésekben látható, hogy az Európai Unió egy területalapú fejlesztési politikába vonta össze az elméleti gazdaságpolitikában külön kezelt regionális politikát a strukturápolitikával, sőt e kettőt még a monetáris politikával is kapcsolatba hozta. Emiatt a fejletlen vagy strukturális válsággal küzdő térségek felzárkóztatása mára az Európai Unió számára kitüntetett jelentőségű feladattá vált. Az egységes európai piac előnyeinek kihasználása nehezen képzelhető el nagy fejlettségi különbségeket mutató regionális tagozódás esetén, ezért fontos a közösségi szintű fejlesztési stratégia részeként a regionális politika, mely az integráció regionális és szociális különbségeinek mérséklését szolgálja (*Horváth, 2001*).

Az Európai Unió fél évszázados története során különböző eszközökkel igyekezett csökkenteni a területi egyenlőtlenségeket. A kezdeti időkben a viszonylag csekély forrásokat a nemzeti kormányok döntései alapján kisebb dimenziójú projektekre fordították, de az elszigetelt fejlesztések csekély eredményei a kohéziós politika új alapokra helyezését tették szükségessé. Az Európai Unió központi intézményei megfogalmazták a regionális és kohéziós politika alapelveit, kialakították a végrehajtáshoz szükséges eszköz- és intézményrendszert, továbbá a közösségi kiadások szerkezete is megváltozott. Mára már a közösségi kiadások több mint egyharmadát fordítják e részpolitika megvalósítására.

4.1.2. A Strukturális Alapok

Az Európai Unióban a Strukturális Alapok, mint több alrendszer magában foglaló támogatási forma négy, 2005-től öt nagy fejlesztési pénzügyi alapot foglal magában, amelyek a következők:

- az 1960-ban létrehozott Európai Szociális Alap (European Social Fund – ESF)

- az 1960-ban felállított Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (2005-től két részre bomlik: Európai Mezőgazdasági Garancia Alap, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (European Agriculture Guidance and Guarantee Fund – EAGGF))
- az 1975-ben létrehozott Európai Regionális Fejlesztési Alap (European Development Fund – ERFD).
- Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz (HOPE) (Baranyi, 2012)

Az Európai Tanács 1992. évi edinburgh-i ülésén döntés született a Kohéziós Alap létrehozásáról azon tagállamok érdekében, amelyek nem érik el az unió átlagos GDP-jének 90%-át. A Kohéziós Alapot 1994-ben hozták létre, hogy segítse a kevésbé kedvező helyzetben lévő tagállamokat a monetáris unióra történő átmenet leküzdésében, és lehetővé tegye számukra közlekedési és környezetvédelmi infrastruktúrájuk fejlesztését (Netl).

4.1.2.1. A Strukturális Alapok 1993. évi reformjának legfontosabb jellemzői

Az elsődleges célkitűzések a már ismert alapelvek mentén fejlődtek az 1994–1999 közötti időszakban. A koncentrációs alapelv tovább erősödött a legfejlettebb régiók támogatásával, míg az 1. és 2. alapelv változatlan maradt, a 3. és a 4. alapelv összevonásával pedig egy új 3. alapelv került elfogadásra. A 4. alapelv a Maastrichti Egyezményvel összhangban a munkások felkészítését segítette elő a megváltozott ipari struktúrába való beilleszkedéshez.

A reform koncentrációs célkitűzései az 1994–1999 közötti periódusban tehát az alábbiak voltak:

- 1. célkitűzés:* A fejlődésben elmaradott régiók strukturális alkalmazkodásának és fejlődésének elősegítése (Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap és Európai Agrár Garancia és Segély Alap).
- 2. célkitűzés:* A hagyományos iparágak hanyatlásával küzdő, az ipari termelés súlyos visszaesésével érintett régiók szerkezetátalakításának támogatása (Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap).
- 3. célkitűzés:* A hosszú távú munkanélküliség leküzdése és a fiatalok foglalkoztatási integrálódásának elősegítése, új munkahelyek teremtése (Európai Szociális Alap).
- 4. célkitűzés:* Az iparban és a termelési rendszerekben bekövetkező változásokhoz történő munkaerő-piaci alkalmazkodás elősegítése.

- 5.a. célkitűzés: A mezőgazdasági, illetve halászati struktúrák korszerűsítésének felgyorsítása, valamint a vidéki körzetek fejlődésének elősegítése (Európai Agrár Garancia és Segély Alap, Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz).
- 5.b. célkitűzés: A kieső, távoli területek vidékfejlesztése (Európai Agrár Garancia és Segély Alap, Európai Szociális Alap, Európai Regionális Fejlesztési Alap).
6. célkitűzés: A ritkán lakott északi területek fejlesztése (Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap, Európai Agrár Garancia és Segély Alap) (Veress, 1996, 348).

Az átdolgozott új szabályozás az eddigi ötéves programozási periódust hat évre módosította, továbbá az eddigi háromszintű alapallokációs döntéshozást kétszintűre karcsúsította.

A partnerközösségi alapelvben nem történt lényegi változás. Az 1988-as reform után az Európai Bizottság élesen kritizálta a brit kormányt, hogy kihagyta a szakszervezeteket a partnerközösségi megállapodásokból, az új 1993-as évre vonatkozó törvényi bekezdés azonban már a nemzeti kormányok hatáskörébe utalta, hogy mely szervezeteket delegálják a partnerközösségükbe. Az addicionalitást tekintve változást jelent, hogy a továbbiakban az addigi terület alapú megközelítés mellett figyelembe kell venni még az érintettek makrogazdasági fejlettségét és körülményeit is, úgymint a privatizációs részarányt és az illető tagország nemzetgazdaságának erősségét, fejlettségét (Baranyi, 2012).

Az 1998-as reform után a környezetvédelem egyre hangsúlyosabb szerepet kapott a gazdaságfejlesztési programokban. A keretszabályozás előírta, hogy a tagállamok által benyújtott fejlesztési terveknek tartalmazniuk kell a fenntartható fejlődést biztosító környezetvédelmi intézkedéseket és a megvalósuló beruházás környezetvédelemre gyakorolt hatását is.

4.1.2.2. A Kohéziós Alap létrejötte

A Maastrichti Egyezmény áttekintése kapcsán a spanyol kormány síkra szállt egy új – az eddigi strukturális alapokat kompenzáló és kiegészítő – mechanizmus megvalósításáért. Ezt elsősorban attól való félelme indukálta, hogy Spanyolország 1993-ra az Európai Unió nettó befizetőjévé válhat. Végül is az Európai Tanács – mérlegelve a spanyol kormány vétójának érvényesítési esélyeit – elhatározta a Kohéziós Alap létrehozását, amely már a kezdetektől fogva igen jelentős összegeket (például 1993–1999 között megközelítőleg 16 milliárd ECU-t) allokkált.

A Kohéziós Alap a környezetvédelem és a közlekedési infrastruktúra fejlesztését volt hivatott szolgálni, közel azonos nagyságrendben. Allokálásának alapja a tagországi szintű elosztás volt, mégpedig azon tagországok számára, amelyekben az egy főre eső GDP nem érte el az uniós átlag 90%-át. A Kohéziós Alapból juttatható támogatás a projektérték 85%-át fedezhette, amely egyúttal a legmagasabb arányú támogatás volt az Európai Unió történetében.

Lényegében a szegényebb tagországoknak az Európai Monetáris Unióhoz való konvergenciáját segítette elő, tehát elsősorban arra irányult, hogy ezek az országok is képesek legyenek megfelelni a maastrichti konvergencia kritériumoknak. A 2004–2006-ig terjedő időszakban a Kohéziós Alap forrásai 15,9 milliárd eurót tettek ki, amelyből 8,49 milliárd euró jutott az újonnan csatlakozott tagállamokra (*Net2*).

4.1.2.3. Az Európai Szociális Alap a lisszaboni és az Európa 2020 stratégia szolgálatában

Az Európai Szociális Alap (ESZA) 146. paragrafusa, valamint az Európai Közösségek alapszerződésének strukturális alapokról szóló 159. paragrafusa kifejti, hogy az Európai Szociális Alap elsődleges feladata a munkanélküliség leküzdésére tett intézkedések finanszírozása, az emberi erőforrások fejlesztése, a szociális kohézió erősítése a munkaerőpiacon. A finanszírozások a minél magasabb fokú foglalkoztatottság, a nemek közti egyenlőség, és a gazdasági és szociális kohézió szolgálatában állnak.

A 2007-től 2013-ig tartó költségvetési időszakban úgy alakították az Európai Szociális Alap irányelveit, hogy azok szinkronban legyenek az unió politikai célkitűzéseivel, valamint a lisszaboni stratégia foglalkoztatottságra vonatkozó részével. Az Európai Szociális Alap költségvetését a következő célkitűzésekre fordítják a jelenlegi költségvetési időszakban: az emberi tőke fejlesztése 34%; a munkahelyhez jutás elősegítése és tartóssága 30%; a munkavállalók, vállalkozások és vállalkozók alkalmazkodóképességének növelése 18%; a hátrányos helyzetű személyek társadalmi befogadásának javítása 14%; az intézményi kapacitás megerősítése 3%, reformokra való mozgósítás a foglalkoztatás és az integráció területén 1% (*Net3*).

A jelenlegi költségvetési időszakban a Regionális Fejlesztési Alap, a Szociális Alap, és a Kohéziós Alap a forrásait a következő három célkitűzésre fordítják: konvergencia célkitűzés (81,5%), regionális versenyképesség és foglalkoztatás célkitűzés (16%), európai területi együttműködés célkitűzés (2,5%) (*Hübner, 2007*).

Az Európai Bizottság foglalkoztatottságért, szociális ügyekért, és az esélyegyenlőségért felelős igazgatósága is az Európa 2020 stratégiában megfogalmazott célkitűzéseket vette át. A világgazdasági válság gyors és hatékony intézkedéscsomagot követel, mivel

az aktív uniós lakosság 10%-a munkanélküli. Az Európai Bizottság történetében először fordul elő, hogy a szociális ügyekért felelős igazgatóság 2 biztos irányítása alá tartozik. Robert Verrue, a szociális ügyelért felelős biztos úgy fogalmaz, hogy az unió új stratégiájában meghatározott kezdeményezések, és a közös politikai akarat nagyban hozzájárulnak a magas fokú foglalkoztatottsághoz és a szociális kohézió elmélyítéséhez (*Net3*).

Ezzel szemben az a véleményem, hogy az új stratégiát az unió legfejlettebb ipari-szolgáltató államaira szabták, és a leszakadt, vagy leszakadó félben lévő társadalmi rétegek legjobb esetben is csak megőrizni tudják jelenlegi státuszukat, nem is beszélve az újonnan csatlakozott 12 közép-kelet-európai tagállamról, akik az unió korábbi felzárkóztatási, szociális kohéziót elősegítő programjaiból lényegesen kevesebbet éreztek ez idáig, mint a mediterrán térség tagállamai. Az Európa 2020 stratégia ambiciózus célkitűzései a világgazdaság nagyhatalmai közti versenyben maradáshoz szolgálnak, bizonyos tekintetben még azon is túlmutatnak, ha a nagyfokú környezetvédelemre, környezetterhelhetőségre gondolunk. Az unió úgy kísérli meg világgazdasági súlyának megtartását, pozícióinak javítását, hogy közben a magrégiók strukturális átalakítása mellett tíz volt szocialista közép-kelet-európai államot kell felzárkóztatnia. A lisszaboni, valamint az Európa 2020 stratégia is fejlett infrastrukturális és ipari bázist feltételez, amelyet egy olajozottan működő közigazgatás, és modern vállalatirányítás működtet. Kérdéses, hogy mikor manifesztálódik valójában a többsebességes uniós fejlődés fogalma.

Az Európai Unió a kohézió fogalmát azzal a céllal vezette be, hogy egyértelművé tegye, hogy politikailag elkötelezett az európai szociális és regionális különbségek kiegyenlítése iránt. Az EU felismerte, hogy a gazdasági integráció önmagában még nem jelenti az életszínvonalbeli kiegyenlítődést. Ennek okán az unió az 1980-as évek közepétől számos intézkedést hozott a gazdasági integráció mélyítésével párhuzamosan a kohézió előmozdítása érdekében. Az unió szociális és regionális politikája fémjelzi legátütöbben az unió kohézió iránti elkötelezettségét.

Tömören megfogalmazva a foglalkoztatottsági helyzetben elért javulást, valamint a kevésbé fejlett régiók gazdasági potenciáljának kiaknázását tekinthetjük a legfontosabb, kohézió irányába mutató korrekciós eszközöknek. Mindenképp fontos megjegyezni, hogy a kohéziós politika csak kiegészítésként és nem helyettesítésként szolgálhat az európai gazdaság modernizációját és bővítését célzó szabad piac vezérelt politikák mellett. A kohéziós politikák arra hivatottak, hogy kompenzálják a neoliberális növekedésméletekből levezetett gazdasági struktúraváltások negatív hatásait, amelyek például az

európai közös piac és az európai gazdasági és monetáris unió megvalósításában öltenek testet (Amin –Tomaney, 1995).

A kohéziós intézkedések a piac vezérelte gazdasági kereten belüli intervenciós eredményeknek tekintendők. Az Európai Unió sorozatos bővítése egyértelműen alátámasztotta a kohéziós politikák nélkülözhetetlenségét a gyengébb régiók esetében, ahol a modern ipar adaptációja volt a cél. A strukturális politikák szükségessége leginkább azzal magyarázható, hogy a fejletlenebb régiók alkalmazkodni tudjanak a gazdasági integráció generálta új versenyfeltételekhez. Az unió szociális kohézió iránti elkötelezettsége már a Római szerződés 117. paragrafusában is fellelhető, amely a dolgozók munka- és életkörülményeinek javítását írja elő a tagállamok számára.

Az Európai Regionális Fejlesztési Alapot az Európai Közösségek első bővítése alkalmával hozták létre 1974-ben. Nagy-Britannia és Írország csatlakozása újfajta regionális problémát hozott be az Európai Közösségek életébe, nevezetesen a válság sújtotta ipari régiók problémáit.

Az Egységes Európai Okmány megalkotásának fő mozgató rugója az volt, hogy előmozdítsa az Európai Közösségek gazdasági növekedését. Kutatások rámutattak, hogy az európai ipar dinamizmusa azért marad el a japán és amerikai ipar mögött, mivel az európai gazdaság nem egy egységként működik, hanem nemzeti szinten fragmentált. Az EK versenyképességének előmozdítása érdekében célul tűzték ki a közös piac megvalósítását, a tőke szabad áramlását, a termékspecifikációkra és szolgáltatásokra vonatkozó rendelkezések harmonizálását, az állami támogatások fokozott ellenőrzését, valamint az ÁFA harmonizációt.

Az Európai Bizottság meg volt győződve arról, hogy a termékek, szolgáltatások, tőke és a munkaerő szabad áramlásának megvalósítása lehetővé teszi az erőforrások jóval hatékonyabb allokációját, amellyel fel lehet gyorsítani az európai gazdasági növekedést. Ahogy már az előbbiekben említettem, ehhez a piac vezérelt gazdasági racionalizációhoz volt szükség a kohéziós politikákra, hogy a leginkább rászoruló, gazdasági és szociális nehézségekkel küzdő régiókat ne érje sokként az átalakulás. Az Európai Bizottság belső tanulmánya rámutatott, hogy a fejletlenebb régiók foglalkoztatottsága különösen függött az olyan iparágaktól, ahol meghatározók a közbeszerzések. Tetézve ezt a nehézséget, pont ezeket a vállalatokat kellett leginkább racionalizálni.

4.1.3. Az Európai Beruházási Bank bemutatása, az EIB forráselosztó mechanizmusai

Tekintettel arra, hogy az Európai Beruházási Bank az Európai Unió legjelentősebb közösségi pénzintézete, a multilaterális, valamint nemzeti szintű fejlesztési bankoktól külön foglalkozom vele. Az EIB egyedi kezelését az is indokolja, hogy az Európai Unió versenyképességének növelését meghatározó célrendszerben a közösség beruházási bankja meghatározó szereppel bír.

4.1.3.1. Az Európai Beruházási Bank

Az európai befektetési bank létrehozásának ötlete egészen 1948-ra nyúlik vissza, amikor az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete javaslatot tett egy közösségi bank alapítására, amely a közösségi források hatékony, a közösség érdekeit szolgáló beruházások megvalósítását, és azok felügyeletét is ellátja (EIB, 2008, 15).

A luxembourgi székhelyű Európai Beruházási Bankot (European Investment Bank – EIB) a Római Szerződés 129. és 130. cikkelye alapján 1958-ban hozták létre azzal a céllal, hogy elősegítse az Európai Unió egészének, illetve tagországainak gazdasági fejlődését (EIB, 2008, 16). Önálló jogalanyisággal rendelkező pénzügyi intézmény, amely az Európai Unió többi intézményétől teljesen független igazgatási rendszerrel rendelkezik.

Az Európai Unión belüli kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés és az integráció finanszírozására alapították, és azóta is a legjobb piaci feltételek mellett, kedvező kamatozású, hosszú lejáratú beruházási hitelekkel támogatja az uniós politikai célokat. Tevékenységével az uniós tagállamok gazdasági és társadalmi kohézióját, gazdaságaik növekedését, a foglalkoztatás javítását kívánja elősegíteni. Az Európai Unió illetékes bizottságai ugyanakkor szakértőnek tekintik a regionális politikával, a pénzügypolitikával és a gazdasági növekedéssel kapcsolatos konkrét kérdésekben is.

Kiemelkedően fontos szerepet játszott az Európai Monetáris Unió megeremtésében, az euró bevezetésében, illetve az euróban denominált tőkepiacok kialakításában, hiszen már 1998-ban kibocsátotta az első euróban denominált értékpapírjait.

Elsőrendű feladatát – a tagállamok gazdasági fejlődésének elősegítését – úgy látja el, hogy kedvező feltételű kölcsönöket biztosít a köz- és magánszektor számára, garanciát nyújt más pénzügyi intézmények kölcsöneihez, illetve különféle pénzügyi csomagokat állít össze. Az Európai Bizottságnak és a kölcsönt felvevő állam kormányának minden

esetben meg kell azonban erősítenie, hogy az Európai Beruházási Bank kölcsöne valóban segíti a nemzeti és közösségi célkitűzések megvalósítását.

Az Európai Unió tagállamai rendelkeznek a Bank részvényeivel, amelyek a tagállamok gazdasági súlyának megfelelően oszlanak meg. Gazdasági eredményei és rendkívül jó bonitással rendelkező részvényesei alapján az Európai Beruházási Bankot a világ legjobb hitelfelvevői közé sorolják.

A kölcsönügyleteihez szükséges pénzügyi források legnagyobb részét a nemzetközi tőkepiacon – mindenekelőtt a világ nagyobb tőzsdéin – felvett hitelekkel teremti elő, melyekhez igen kedvező feltételekkel jut hozzá, hiszen AAA hitelminősítéssel rendelkezik. Ez a finanszírozási konstrukció teszi lehetővé a Bank számára, hogy a tagállamok költségvetésének megterhelése nélkül hatékonyan mozgósítson jelentős forrásokat különböző földrajzi térségek és gazdasági ágazatok fejlesztésére.

4.1.3.2. Az Európai Beruházási Bank statútuma és tagjai

Az Európai Beruházási Bank „1958-ban azzal a céllal alakult, hogy hiteleivel előmozdítsa az Európai Unió integrációját, kiegyensúlyozott fejlődését, gazdasági és szociális kohézióját, így az elmúlt 50 évben jelentős tapasztalatokat szerzett beruházások finanszírozásában szinte valamennyi ágazatban. A bank mindvégig támogatta az Uniót a legfontosabb vívmányok elérésében és az európai gazdasági növekedés ösztönzésében, tőkéjét egy milliárd elszámolási egységről 164,8 milliárd euróra emelve elébe ment a hat eddigi bővítéssel kapcsolatos kihívásoknak, valamint a közös valutára való áttérést könnyítő kezdeményezéseivel kiemelt szerepet játszott az euró bevezetésének előkészítésében” (EIB, 2007).

Az Európai Szerződés megszilárdította az Európai Beruházási Bank szerepét a Közösségben és jelentőségét az európai integráció finanszírozásában. A szerződésben megerősítésre került, hogy a bank fő feladata a beruházásokhoz szükséges források előteremtésében rejlik. Az Európai Beruházási Bank által eszközölt beruházások főként a tagállamok elmaradottabb területeire irányulnak. „Az Európai Szerződés különösen fontosnak tartja, hogy a bank segítse elő a beruházási programok finanszírozását a strukturális alapok és más közösségi pénzügyi eszközök támogatásával (Kende, 1998).

A következő táblázat a 2007. évben, illetve a 2003 és 2007 közötti időszakban aláírt szerződések összértékét mutatja területi bontásban az Európai Unióban, illetve a partnerországokban (6. táblázat).

6. táblázat

A 2007. évben, illetve a 2003 és 2007 közötti időszakban az Európai Beruházási Bank által aláírt szerződések összértéke (millió euró) és megoszlása (%) területi bontásban

	2007		2003–2007	
	Összeg	Megoszlás	Összeg	Megoszlás
Belgium	928	2,2	3 511	1,7
Bulgária	1 108	2,7	1 298	0,6
Csehország	1 599	3,9	5 573	2,7
Dánia	209	0,5	2 399	1,2
Németország	6 536	15,8	33 281	16,3
Észtország	-	0,0	150	0,1
Írország	345	0,8	2 495	1,2
Görögország	755	1,8	5 407	2,7
Spanyolország	7 154	17,3	35 435	17,4
Franciaország	4 148	10,0	20 846	10,2
Olaszország	5 609	13,5	29 090	14,3
Ciprus	120	0,3	850	0,4
Lettország	35	0,1	364	0,2
Litvánia	20	0,0	218	0,1
Luxemburg	50	0,1	566	0,3
Magyarország	1 217	2,9	5 411	2,7
Málta	40	0,1	53	0,0
Hollandia	265	0,6	2 920	1,4
Ausztria	1 070	2,6	5 237	2,6
Lengyelország	2 281	5,5	9 510	4,7
Portugália	1 504	3,6	7 818	3,8
Románia	175	0,4	2 385	1,2
Szlovénia	613	1,5	1 602	0,8
Szlovákia	18	0,0	847	0,4
Finnország	613	1,5	3 706	1,8
Svédország	713	1,7	3 480	1,7
Egyesült Királyság	4 160	10,0	18 332	9,0
EFTA	146	0,4	901	0,4
Európai Unió	41 431	100,0	203 685	100,0

Forrás: EIB Jahresbericht, 2007.

Az Európai Beruházási Bank az Európai Unión belüli tőkeberuházásokat vonatkozásában 41 431 millió euró összértékben kötött finanszírozási szerződéseket 2007-ben. Nagyszámú pénzügyi intézménnyel és kereskedelmi bankkal működik együtt, amelyek révén kis- és közepes méretű projektek finanszírozását valósítja meg hitelkeret nyújtásával az ipar, a szolgáltatás, az egészségügy, az oktatás, valamint az infrastruktúra területén (ez utóbbi terület az idők során egyre dominánsabb lett).

Meghatározott konkrét projektekhez is kínál kölcsönöket pénzügyi intézmények és kereskedelmi bankok közvetítésével a globális kölcsönök keretében, hitelkeretet biztosít a kereskedelmi bankok számára az egyedi kölcsönök kihelyezésére. Azoknak a vállalatoknak, illetve hatósági intézményeknek, amelyek projektjei világosan összeegyeztethetők az általa követett prioritásokkal, közvetlen hiteleket is nyújt (7. táblázat).

Az Európai Szerződésben külön kiemelték, hogy az Európai Beruházási Bank folytassa tevékenységét azokon a területeken, amelyeken már korábban is aktívan közreműködött, nevezetesen az Európát behálózó szállítás, a távközlés és az energiaellátási hálózatok, az ipar versenyképességének, a környezetvédelem és az Európai Unió harmadik államokkal való együttműködésének területén. A 7. táblázatban az Európai Unión belül 2007-ben, illetve a 2003 és 2007 közötti időszakban kihelyezett egyedi hitelek összértéke látható ország és alkalmassági kritérium szerinti bontásban.

7. táblázat

A 2003 és 2007 között az Európai Beruházási Bank által kihelyezett egyedi hitelek összértéke ország és alkalmassági kritérium alapján (millió euró)

	<i>Gazd. és szoc. kohézió, kon- vergencia</i>	<i>Közle- kedés</i>	<i>Energia</i>	<i>Környe- zet</i>	<i>Humán tőke</i>	<i>i2i</i>
Belgium	2 137	255	280	2 226	-	315
Bulgária	1 152	1 160	-	712	-	-
Csehország	4 843	1 310	-	1 615	150	951
Dánia	178	576	364	937	32	991
Németország	14 619	1 882	814	5 014	7 121	13 622
Észtország	80	-	80	-	-	-
Írország	1 586	999	504	250	68	68
Görögország	4 792	2 152	875	1 865	200	350
Spanyolország	26 625	13 750	3 677	9 208	2 177	4 899
Franciaország	6 420	3 500	240	5 470	2 648	2 234
Olaszország	13 749	5 085	4 510	8 952	2 151	4 896
Ciprus	660	-	100	560	200	270
Lettország	214	-	210	150	150	150
Litvánia	128	64	-	124	60	60
Luxemburg	-	382	-	184	-	-
Magyarország	4 089	1 277	125	1 728	925	870
Málta	53	-	-	40	-	-
Hollandia	358	360	470	749	795	529
Ausztria	748	1 318	435	955	492	1 024
Lengyelország	7 751	3 025	220	1 791	2 360	2 750
Portugália	5 993	1 766	1 087	2 984	22	507
Románia	1 571	1 200	-	513	310	243
Szlovénia	1 257	694	406	86	20	100
Szlovákia	583	175	-	95	97	150
Finnország	1 077	608	150	550	1 278	1 973
Svédország	717	726	176	1 260	438	1 736
Egyesült Királyság	11 321	2 222	3 082	7 528	3 640	3 829
EFTA	-	551	327	350	-	-
<i>Összesen</i>	<i>112 702</i>	<i>45 037</i>	<i>18 131</i>	<i>55 897</i>	<i>25 333</i>	<i>42 514</i>
Ebből konvergencia	13 813					

Forrás: EIB Annual report, 2007.

A bank finanszírozási tevékenységének több, mint a 90%-a a tagállamokba irányul. A Loméi Egyezmény alapján az Európai Beruházási Bank kedvezményes kölcsönöket nyújt

afrikai, ázsiai és Karib-tengeri országoknak is ipari, mezőgazdasági, turisztikai, távközlési és szállításfejlesztési programjaikhoz. Ugyancsak nyújt kölcsönöket a közép- és kelet-európai államoknak, bár ezen a területen az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) tölt be egyre jelentősebb szerepet. Az EBRD 1990-es létrehozásában az Európai Beruházási Bank jelentős mértékben közreműködött, egyebek mellett jegyezte tőkéjének 3%-át.

2007-ben a strukturált finanszírozási keretből finanszírozandó ügyletek (aláírt szerződések) értéke meghaladta az 1,5 milliárd eurót, a megújuló energiaforrások alkalmazását segítő beruházások támogatására vonatkozóan pedig 2 milliárd euró értékben születtek kölcsönszerződések. Az év során lépett működési szakaszába számos projekt, például a kutatási projekteket segítő kockázat-megosztásos pénzügyi mechanizmus (RSFF), amelyet az Európai Beruházási Bank az Európai Bizottsággal közösen kezdeményezett.

Az Európai Beruházási Bank a legfontosabb uniós politikai célok teljesítése érdekében kötelezettséget vállal a konvergencia-régiók felzárkóztatása, a közlekedési beruházások (elsősorban a transzeurópai közlekedési prioritások) és energetikai projektek (főként a megújuló energiaforrásokkal és energiahatékonysággal kapcsolatos beruházások) támogatása, a környezet védelme, a tudásalapú gazdaság megteremtése, valamint a kis- és középvállalkozások finanszírozása terén.

Az Európai Beruházási Bank az Európai Unió intézményeitől elkülönült intézmény, amely saját kormányzó szervvel, bevételi forrásokkal rendelkezik, önállóan végez pénzügyi műveleteket és felel adósságaiért. Az Európai Beruházási Bank működését az Egyezmény rendelkezései, a protokollként az Egyezményhez kapcsolt „Statútum”, valamint az Európai Unió Privilegiumairól és Mentességeiről szóló Protokoll szabályozza. Ezeknek a rendelkezéseknek az értelmében a bank önálló jogi személyiséggel rendelkezik és bírósági eljárás alá vonható (8. táblázat).

A Bank tagjai az Európai Unió tagállamai, amelyek 2007. január 1-jén az előző táblázat adatainak megfelelően (az európai uniós átlaghoz mért, bruttó hazai termékben kifejezett és a csatlakozás időpontjában vizsgált gazdasági súlyuk szerint) részesültek a bank alaptőkéjéből. Ezen időpont óta a bank alaptőkéjében nem történt változás.

Az Alapokmány értelmében a bank összes hitelezési kötelezettségvállalása értékben nem haladhatja meg az alaptőke két és félszeresét. Az Igazgatóság kérheti a jegyzett tőke be nem fizetett részének befizetését a bank által felvett hitelek törlesztéséhez szükséges mértékben. Minden tagállam a jegyzett tőkéből való részesedése arányában és a bank által meghatározott (a kötelezettség teljesítéséhez szükséges) pénznemekben kö-

teles ezt a befizetést teljesíteni. A statútum szerint a tagállamok csak az általuk befizetett jegyzett tőkéért felelnek. Új államok tagfelvétele természetesen a jegyzett tőke emelését vonja maga után, ami az új tagok által befizetett összegnek felel meg.

8. táblázat

Az Európai Beruházási Bank tulajdonosi szerkezete

<i>Ország</i>	<i>Euró</i>	<i>Részesedés (%)</i>
Németország	26 649 532 500	16,170
Franciaország	26 649 532 500	16,170
Olaszország	26 649 532 500	16,170
Egyesült Királyság	26 649 532 500	16,170
Spanyolország	15 989 719 500	9,702
Belgium	7 387 065 000	4,482
Hollandia	7 387 065 000	4,482
Svédország	4 900 585 500	2,974
Dánia	3 740 283 000	2,269
Ausztria	3 666 973 500	2,225
Lengyelország	3 411 263 500	2,070
Finnország	2 106 816 000	1,278
Görögország	2 003 725 500	1,216
Portugália	1 291 287 000	0,784
Csehország	1 258 785 500	0,764
Magyarország	1 190 868 500	0,723
Írország	935 070 000	0,567
Románia	863 514 500	0,524
Szlovákia	428 490 500	0,260
Szlovénia	397 815 000	0,241
Bulgária	290 917 500	0,177
Litvánia	249 617 500	0,151
Luxemburg	187 015 500	0,113
Ciprus	183 382 000	0,111
Lettország	152 335 000	0,092
Észtország	117 640 000	0,071
Málta	69 804 000	0,042
Összesen	164 808 169 000	100,000

Forrás: EIB Annual report, 2011.

4.1.3.3. Az Európai Beruházási Bank stratégiai irányelvei

Az Európai Beruházási Bank projektfinanszírozással foglalkozó intézmény, nem hitelezhet meg költségvetési deficitet vagy a folyó fizetési mérleg hiányát, továbbá nem nyújt szabadon felhasználható, gazdaságpolitikai vállalásokon alapuló kölcsönöket sem, de nem is köti a hitelnyújtást gazdaságpolitikai feltételekhez. Az igénybe veendő hitelt rugalmas feltételek mellett, de mindenképpen beruházásokra kell fordítani. Az Európai Beruházási Bank a közvetlen tőkebefektetésekkel, illetve kockázati tőkével kapcsolatos ügyleteket a ma már többségi tulajdonában lévő Európai Beruházási Alapra (EIF) bízta.

Az elmúlt évtizedben jelentősen kibővült az Európai Beruházási Bank tőkepiacokon való működése és az általa kínált pénzügyi eszközök sora. Az európai integráció gazdasági fejlődésének elősegítése mellett egyre újabb kihívásokkal kellett az Európai Beruházási Banknak szembenéznie. Az 1990-es évek folyamán az Európai Beruházási Banknak komoly támogatást kellett nyújtani az Európai Gazdasági és Monetáris Unió, azon belül is az euró bevezetésének az elősegítéséhez.

Ezzel az első számú kihívással egy időben jelentkezett az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó volt szocialista, közép- és kelet-európai országok gazdasági támogatása, amelynek az volt a célja, hogy ezen országok hamarabb és kevesebb nehézséggel tudjanak áttérni a szocialista tervgazdaságról a piacgazdaságra. A hagyományos működési területén is egyre nagyobb teher nehezedett az Európai Beruházási Bank vállára az 1990-es években. A gazdasági növekedés megtorpanása miatt új, megoldandó feladatokkal szembesült a gazdasági fejlődés, a foglalkoztatás és a humán tőke hatékonyabb kihasználásának a területén.

2000-ben az Igazgatótanács javaslatára a Kormányzótanács elfogadott egy aprólékosan kidolgozott stratégiai csomagtervet, amely az Európai Unió pénzügyi intézménye, mint hitelező számára kijelöli azokat az irányelveket, amelyek a leghatékonyabban hozzájárulnak az Európai Unió hosszú távú projektjeinek a megvalósításához. A stratégiai keretegyezmény alapján, a bank továbbra is az uniós átlagnál fejletlenebb, periférikus területeire összpontosítja forrásait.

A bank elsőrendű célkitűzései közé tartozik az európai integráció régióinak gazdasági konvergenciája. Az Európai Beruházási Bank forrásai kihelyezésénél különös gondot szentel annak, hogy olyan területek részesüljenek a kedvezményes hitelekből, amelyek strukturális nehézségekkel küzdenek, ahol a termelési szerkezet megváltozása miatt (gazdaságtalan termelőágazatok leépítése) az átlagosnál jóval magasabb a munkanélküliség. Az Európai Beruházási Bank az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó országokat is hatékonyan fogja támogatni a jövőben (*Net4*). Ezt a támogatást a többi uniós intézménnyel, multilaterális pénzügyi intézetekkel és a Nemzetközi Bankszövetséggel együttműködve képzei el.

Az Európai Tanács 2000. márciusi lisszaboni irányelveit figyelembe véve – az Európai Unió bővítésének előkészítésére és a tudásalapú, innováció-vezérelt társadalom fejlesztésére fókuszálva – az Európai Beruházási Bank átszervezte főosztályait (*EIB 2000*). Ennek keretében a kölcsönnyújtással foglalkozó főosztályok összevonásával jött létre a Kölcsönnyújtási műveletekért felelős igazgatóság, amely három működési zónára oszlott:

1. Nyugat-Európa zóna: északi országok, Egyesült Királyság, Írország, Benelux-államok, Franciaország, Spanyolország és Portugália;

2. Közép-Európa zóna: Németország, Ausztria, Görögország, Olaszország, közép- és kelet-európai tagjelölt országok, Ciprus és Málta;
3. Partnerországok: mediterrán országok, Balkán térsége, Afrika, Karibi és Csendes Óceáni térség, Ázsia és Latin-Amerika.

Az új szervezeti felépítés zökkenő mentesebbé tette az Európai Unió tagországaiban alkalmazott egységes eljárási elvek alkalmazását a tagjelölt országok vonatkozásában is, ezáltal elősegítette az integrálódást, az Európai Közösségek szabályozási gyakorlatának átadását (*Napi Gazdaság, 1992*).

Az európai gazdasági növekedést és a munkahelyteremtést megcélzó Amsterdami Speciális Akció Program kivitelezésével párhuzamosan, a bank továbbra is támogatni szándékozik a Közösség prioritásait, mind a tagállamokban, mind pedig a csatlakozni kívánó országokban. A prioritások közé tartozik a transzeurópai közlekedési úthálózat, az energia- és telekommunikációs hálózatok fejlesztése, az ipar versenyképességének növelése, a kis- és középvállalatok támogatása, a környezetvédelem, valamint az energiakímélő technológiák terjesztése.

Az Európai Beruházási Bank széleskörű feladatainak ellátása érdekében szorosabb kapcsolatokat fog kialakítani az európai bankszférával. A bank vezérelve megerősítik a bankot azon politikájában, hogy hozzon létre szoros együttműködést az Európai Unió pénzügyi szektorával. Ezt kívánja a szubszidiaritás elve, ami a döntéshozást és a kivitelezést helyi szintre delegálja. A közép- és kelet-európai piacok internacionalizálódása a versenyképes, tőkeintenzív termékek térnyerésével párhuzamosan valósul meg.

Az Európai Gazdasági és Monetáris Unió keretein belül, a pénzügyi szektor integrációja megkönnyíti és szélesíti a befektetők kedvezményes hitelforráshoz jutásának lehetőségeit. Ebben a változó környezetben az Európai Beruházási Bank továbbra is speciális szerepet fog betölteni a működőtőke beruházások növelésével (hosszú távú finanszírozások, a köz- és a magánszféra közti kapcsolatok szélesítésével). A bank nagyon komoly hasznot húz abból, hogy kitűnő helyet tölt be a tőkepiacokon. A bank csak a hosszú életciklussal kecsegtető projekteket támogatja, amelyek kiérdemlik a hosszú távú hitelt.

A kis- és középvállalatoknak nyújtott hitelek tekintetében, a banki szférával egyre szorosabb kapcsolatokra való törekvés mellett az Európai Beruházási Banknak az a szándéka, hogy hatékony marketing-tevékenységgel és az eljárási-mechanismusok egyszerűsítésével szélesíteni tudja kölcsönnyújtási lehetőségeit. Az Európai Beruházási

Bank jó hírnevű pénzügyi intézmények bevonásával a finanszírozási eszköztárának diverzifikációján dolgozik. A finanszírozási eszköztár szélesítése az Európai Beruházási Alapra is kiterjed, amely együtt dolgozik az Európai Beruházási Bankkal az Európai Technológiai Alap megvalósításán.

Mint az Európai Unió strukturális politikája iránt elkötelezett intézmények, az Európai Beruházási Bank és az Európai Tanács szorosan együttműködnek azokon a területeken, ahol a regionális fejlesztésre szánt kölcsönöket az Európai Unió költségvetéséből fedezik. Az Európai Beruházási Bank erősíteni szeretné részvételét a strukturális politika műveleteinek előkészítésében és lebonyolításában, hogy optimális egyensúlyt érjen el a költségvetési és a banki szféra forrásai között és biztosítani tudja a két hitelforrás ésszerű felhasználását. Annak érdekében, hogy a leghatékonyabban elősegítse az Európai Unió célkitűzéseit, egy olyan több évre szóló operációs tervet dolgozott ki, amely az elért teljesítmények mérésére és ezek felülvizsgálatára irányul (*EIB, 2002*).

Az Európai Beruházási Bank a 2004–2006. évi stratégiájában három fő prioritást fogalmazott meg:

- az Európai Unió bővítése;
- az Európai Tanács 2003. december 12-i ülésén elfogadott Európai Növekedési Kezdeményezés (European Action for Growth / Growth Initiative); valamint
- a partnerországokkal való együttműködés a FEMIP (Facility for Euro-Mediterranean Investment and Partnership) és a Cotonou Megállapodás alapján (*EIB, 2004*).

Az Európai Növekedési Kezdeményezés a lisszaboni célkitűzések megvalósításán keresztül a versenyképesség, a foglalkoztatás és a növekedési potenciál javítását szolgálja. A K+F tevékenység, a humán tőke, az információs és kommunikációs technológiai hálózatok területére történő beruházások a tudásalapú, innováció-vezérelt gazdaság megteremtését célozzák. A transzeurópai hálózatok fejlesztése, a környezetvédelem és az életminőség javítása, a korábbi csatlakozó országok közlekedési és telekommunikációs infrastruktúrájának fejlesztése hozzájárul a gazdaságfejlesztéshez és az integrációhoz.

Az Európai Beruházási Bank Kormányzótanácsa 2005 júniusában elfogadta „az uniós fejlesztéspolitikai célokat szem előtt tartó, a hozzáadott értékekre összpontosító nagyobb kockázatvállalás” stratégiáját. A kiemelt célkitűzés teljesítését kizárólagosan szolgáló, más stratégiai prioritásokat háttérbe szorító erőfeszítéseinek tervezetét a 2008–2010. évi ügyviteli tervben rögzítette.

Az Európai Unió országaiba irányuló hitelezési politika vonatkozásában a következő hat fejlesztéspolitikai célkitűzést határozta meg:

- a gazdasági és szociális kohézió megteremtése, valamint a konvergencia előmozdítása a kibővített Unióban,
- az Innováció 2010-kezdemenyezés végrehajtása,
- a transzeurópai hálózati rendszerek és csatlakozó hálózatok fejlesztése,
- a kis- és középvállalkozások támogatása,
- környezetvédelmi és környezetfejlesztési beruházások ösztönzése,
- valamint a fenntartható, versenyképes és biztonságos energiaellátás biztosítása.

Az Európai Unión kívüli hitelezési célok között pedig az alábbiak szerepelnek:

- az előcsatlakozási támogatások,
- a magánszektor fejlesztésében való részvétel,
- az energiaellátás folyamatosságát biztosító fejlesztések,
- a környezetvédelem és környezetfejlesztés,
- az uniós országok jelenlétének erősítése a közvetlen külföldi tőkebefektetések serkentése révén,
- a know-how- és technológiatranszfer ösztönzése.

Megfigyelhető tendencia, hogy az infrastrukturális beruházások változatlan hiteligénye mellett egyre nagyobb a kereslet az innovációs kezdeményezések hitellel és kockázati tőkével történő finanszírozása iránt, továbbá az Európai Unió fokozatos bővítése is kihat az Európai Beruházási Bank szerepvállalására, egyre nagyobb igényt támasztva a helyi és uniós fejlesztéspolitikai célok támogatása terén.

Tevékenységét a stratégiai célok megvalósítása érdekében a korábbiakkal összevetve jelentősen nagyobb kockázatvállalás jellemzi. Az 2006/48/EK irányelvnek megfelelően kidolgozott új belső minősítésen alapuló módszert (IRM) – megfelelően átdolgozva – új eszközfajtákra is kiterjesztette, ezáltal a hitelpolitikai, hitelminősítési és kockázatarazási rendszerek, eljárások tökéletesítése révén kockázatvállalási hajlandósága fokozódott, a hozzáadott értékek hatékonysága növekedett, hiszen ezáltal innovatívabb pénzügyi megoldásokat és kisebb sajáttőke-követelményt támaztó finanszírozási ügyleteket képes kínálni. Ugyanakkor a közjó érdekében tevékenykedő nem profitorientált pénzintézetként az Európai Beruházási Bank kerüli a spekulatív kockázatvállalást, pénzügyi kockázatviselésének tehát hosszú távú pénzügyi fenntarthatósága szab határt.

Az Európai Beruházási Bank üzletpolitikáját az Európai Tanács által 2010-ben elfogadott Európa 2020 stratégiára alapozza, amely az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedést célozta meg. Az intelligens növekedés a tudásalapú, innovációra épülő gazdasági fejlődést jelenti, a fenntartható növekedés az erőforrásokat hatékonyabban használó, zöldebb és versenyképesebb gazdaság megteremtését vonja maga után. Az inkluzív növekedés célja a magas foglalkoztatottságot, gazdasági, szociális és regionális kohéziót teremtő gazdaság (EBB, 2010, 8).

Az Európa 2020 stratégia megvalósítására a bank külön munkacsoportot állított fel annak érdekében, hogy a bank termékeit minél jobban a közlekedési, kutatási, fejlesztési és innovációs (kfi), energetikai és klímavédelmi, valamint kohéziós és konvergencia célzatú beruházások szolgálatába tudja állítani (EBB, 2010, 8).

Az Európai Beruházási Bank az Európa 2020 stratégia megvalósítása érdekében az Európai Bizottsággal és más partner pénzügyi intézetekkel pragmatikus és nem bürokratikus együttműködésre törekszik (EBB, 2010, 4).

Az Európai Beruházási Bank és az Európai Bizottság forrásaiból elkülönített tartalékokból támogatott, magasabb kockázattal járó, nagy összegű speciális konstrukcióknak jelentős szerep tulajdonítható. A strukturált finanszírozási kereten (SFF) belül elkülönített 3,75 milliárd eurós tőketartalék 2007-ben a „lejárat előtti felszámolás” és „idő előtti átadás” kockázatával járó elsőbbségi hitel- és garanciaügyletek, felszámolásakor a másodlagos tulajdonosi kölcsöntőke elé sorolható alárendelt kölcsön- és garanciaügyletek, a mezzanine-ügyletek, a projekttel összefüggő származékos értékpapírok és tulajdonviszonyt megtestesítő instrumentumok alkalmazását segítette elő:

1. A kockázat-megosztásos pénzügyi mechanizmus (RSFF) keretében egymilliárd eurót az Európai Beruházási Bank, további egymilliárd eurót pedig a 7. kutatási keretprogram terhére az Európai Bizottság biztosított.
2. A transzeurópai közlekedési hitelgarancia-eszköz céljaira az Európai Beruházási Bank és az Európai Bizottság 500–500 millió eurót különített el. Ebből egyes transzeurópai közlekedési beruházások készenléti hiteleire adható garancia, fedezetet nyújtva az egyes projektek átadását követő „felfutási időszakot” jellemző bevételkiesés kockázataira.
3. A mediterrán partnerországok magánszektorát fejlesztő kockázat-megosztásos finanszírozási formákra ugyancsak 500 millió euró hívható le a strukturált finanszírozási keretből.
4. A fennmaradó 1,75 milliárd euró az Innováció-2010 kezdeményezés keretében, valamint a transzeurópai közlekedésfejlesztési és energiapolitikai célokra vehető igénybe,

ez az összeg azonban a piaci igény rendkívül gyors bővülése következtében a szükségesnél lényegesen alacsonyabb (EBB, 2010, 45).

Az Európai Beruházási Bank, az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) és az Európai Bizottság közötti együttműködés számos további közös programot és finanszírozást is magába foglal. A legfontosabbak a következők:

1. A JASPERS (európai régiók beruházásait támogató közös program) keretében a kedvezményezett országok az Unió strukturális és kohéziós alapjaiból támogatott nagyobb infrastrukturális beruházások előkészítéséhez kaphatnak technikai segítséget.
2. A JESSICA (fenntartható városfejlesztési beruházásokat támogató közös európai kezdeményezés) a tagországoknak és az Európai Regionális Fejlesztési Alap kezelőinek kínál egyedi megoldásokat a városrendezési és városfejlesztési beruházások finanszírozásához.
3. A JEREMIE (mikro-, kis- és középvállalkozásokat támogató közös európai források) keretében a kis- és középvállalkozások (a fejlődő régiók első vállalkozóit és mikro-hitelekre jogosult vállalkozásai is) juthatnak jobb és több finanszírozási forráshoz.
4. A JASMINE (európai mikro-finanszírozási intézményeket támogató közös program) a mikro-hitelezés fejlesztését tűzte ki célul. A kezdeményezés keretében az Európai Beruházási Alap EIB forrásokból pénzügyi támogatást kínál mikro-finanszírozással foglalkozó intézményeknek (EBB, 2010, 43).

Ezen túlmenően az Európai Bizottság megbízta az Európai Beruházási Alapot egy 1,1 milliárd euró értékű versenyképességi és innovációs keretprogramja végrehajtásával. Az Európai PPP Szakértői Központon (EPEC) keresztül pedig az Európai Bizottság és az Európai Beruházási Bank közösen az állam és a magántőke együttműködése révén (PPP-konstrukcióban) megvalósuló európai projekteket segíti információval és gyakorlati útmutatással, valamint a közszférát képviselő tagoknak nyújt támogatást politikai és programkészítési kérdésekben, PPP-s közbeszerzési és projektvezetési témákban.

Az Európai Unión kívüli területeket illetően – a 2007–2013-as időszaki maximum 27,8 milliárd eurós külső finanszírozási mandátum mellett – az Európai Beruházási Bank és az Európai Bizottság közös finanszírozásában jött létre az afrikai, karibi és csendes-óceáni térségre vonatkozó vízügyi beruházás-előkészítési keret. Az Európai Beruházási Bank kezelésében működik az Európai Bizottság és 10 tagállam által közösen finanszírozott EU–Afrika infrastruktúrafejlesztési letéti alap is, amelynek célja,

hogy a részt vevő államok pénzügyi támogatásait hosszú lejáratú hitelekkel kombinálva emelje a regionális és határon átnyúló infrastruktúrafejlesztést támogató fenntartható uniós források értékét Afrikában.

Fontos fejlemény továbbá, hogy a részvényesek az Európai Beruházási Alap (EIF) engedélyezett alaptőkéjét 2007-ben 50%-kal megemelték, így az már eléri a 3 milliárd eurót. Míg az Európai Beruházási Bank a felajánlott új részvényeket teljes egészében lejegyezte, az Európai Bizottság négy év alatt fokozatosan vásárolja majd meg a számára elkülönített részvényeket, a pénzügyi részvényesek pedig a részükre felajánlott részesedés mindössze 70%-át jegyezték le. Az Európai Beruházási Alap saját tőkéje ezzel 965 millió euróra emelkedett, ami legalább 2013-ig garantálja a pénzügyi stabilitást, hiszen a tőkerészletek fokozatosan, szükség szerint kerülnek addig befizetésre.

4.1.3.4. A legfontosabb hiteltípusok és feltételek az Európai Beruházási Bank gyakorlatában

Az Európai Beruházási Bank egységes feltételeket alkalmaz kölcsönfelvevőivel szemben, tehát azonos lejáratú struktúra és pénznem esetében ugyanolyan kamatlábat számíthat fel bármely tagállambeli – azonos hitelminősítésű – kölcsönfelvevőnek. Egyrészt azért képes alacsony kamatokkal nyújtani a hiteleket, mert alacsonyak a forrásköltségei, másrészt azért, mert állami vagy jegybanki – illetve más AAA minősítésű nemzetközi bank, konzorcium vagy 100%-os külföldi tulajdonos anyacég által nyújtott – garanciával csökkenti ügyletei kockázatát, esetleg kivételesen az euróban, dollárban vagy forintban kibocsátott forgalomképes állampapírokat is elfogadja biztosítékként (Tóth, 2001).

Az Európai Beruházási Bank alapvetően olyan egyedi beruházásokat finanszíroz, amelyek az Európai Unió érdekeit szolgálják, továbbá megfelelnek a gazdaságossági, megtérülési követelményeknek és mind a kölcsönfelvevővel, mind pedig a projekttel szemben támasztott egyéb hitelvizsgálati feltételeknek. A finanszírozandó programok várható projektköltsége minimum 40 millió EUR, és ennek a felét hajlandó az Európai Beruházási Bank meghitelezni. A kisebb beruházások finanszírozására a globális kölcsönök, illetve hitelkeretek szolgálnak (9. táblázat).

Ezekben a konstrukciókban az Európai Beruházási Bank a kereskedelmi bankoknak biztosít hitelkeretet, majd azok nyújtanak alkölcsönöket a végső kedvezményezett kis- és közepes vállalkozásoknak. Az Európai Beruházási Bank csak a kereskedelmi bankokkal áll hitelviszonyban – ezért vizsgálja meg hitelállományuk minőségét, hitelnújtási stratégiájukat és hitelbírálati rendszerüket –, tehát a végső kedvezményezettek

esetleges nemfizetésének kockázatát a kereskedelmi bankok viselik. Az Európai Beruházási Bank valamely kereskedelmi bankkal fennálló kapcsolatának elmélyülésével, annak eljárásrendjének megismerésével párhuzamosan egyre kevesebb projekt hitelkérelmének ellenőrzésében vesz részt, de a továbbiakban is meghatározza az alárendelt kölcsön lehetséges felhasználási körét és összegét (20 ezertől 12,5 millió euróig).

9. táblázat

Az Európai Beruházási Bank finanszírozási eszközeinek legfontosabb jellemzői

<i>Hiteltípusok</i>	<i>Jellemzők</i>
Globális hitelek (Global Loans)	➤ kisméretű (40 ezer – 25 millió euró közötti) projektnagyság ➤ az Európai Beruházási Bank Global Loans partnerein (Magyarországon: CIB, Unicredit Bank, K&H, Volksbank, Raiffeisen, Erste, MFB) keresztül vesz részt a finanszírozásban
Közvetítőn keresztül nyújtott hitelek (Intermediated Operations)	➤ túlnyomó részt a kis- és középvállalkozói szektor finanszírozását szolgálja ➤ közepes méretű projektnagyság (25 millió euró körül) ➤ tipikus közvetítők: kereskedelmi bankok, az állam fejlesztési bankja (Magyarországon az MFB Rt.), hitelképes régiók és önkormányzati társulások ➤ közvetítő lehet akár egy állami tulajdonú szakosított fejlesztési alap is (például az Environmental Development Fund of the Republic of Slovenia Public Fund)
Közvetlen hitelek (Direct Operations)	➤ nagyméretű projektnagyság (30 millió euró), 12–15 millió eurós hitelnyújtással ➤ az Európai Beruházási Bank és a végső kedvezményezett közvetlen szerződéses kapcsolata ➤ feltétele a megfelelő hitelbesorolás vagy egyéb biztosíték megléte

Forrás: Európai Beruházási Bank.

Az Európai Beruházási Bank csak kiegészítő forrásokat nyújt, vagyis csak a teljes projektköltség 50%-át finanszírozza (ez a költségkategória azonban magába foglalja az ár-, illetve műszaki tartalékot, a tervezési és ellenőrzési költségeket, a beruházás megvalósítási időszakában kifizetett kamatokat stb. is). Az Európai Beruházási Bank gyakran folytat társfinanszírozást más nemzetközi bankokkal és projektfinanszírozó intézményekkel (pl. a Világbankkal vagy az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankkal), illetve az Európai Unió különböző alapjaival.

Az Európai Beruházási Bank – hasonlóan a többi nemzetközi fejlesztési intézményhez – nem egy összegben, hanem a beruházás előrehaladásának ütemében – akár 5–7 éves időszakban – részletekben (tranch-okban) folyósítja kölcsöneit (Tóth, 2001). A tranche-ok önálló alkölcsönökként működnek, egyedi kamatlábakkal és törlesztési táblázattal. A kölcsön összegét mindig euróban határozzák meg, de a tényleges folyósítás pénzneme bármely, a főbb devizapiacokon rendelkezésre álló deviza lehet, illetve helyi pénznemben is hajlandó az Európai Beruházási Bank folyósítani. Rögzített kamatozás

esetén akár minden egyes folyósítás más-más pénznemben is kérhető, míg változó kamatozás esetén legfeljebb három pénznem választható, az átváltható kamatozású kölcsönök esetén pedig egy, amelyet a szerződés aláírásakor rögzítenek. A visszafizetés azokban a devizákban történik, amelyekben igénybe vették.

A kamatlábakat a fix kamatozású kölcsönök esetén az egyes lehívásokat közvetlenül megelőző időszakban rögzítik, míg a változó kamatozású kölcsönök kamatlábát negyedévenként változtatják. A tényleges kamatlábak az Európai Beruházási Bank forrás-költségeitől függenek, melyhez az adminisztrációs költségek fedezésére szolgáló – kb. 15–25 bázispont – felár adódik. Alárendelt kölcsönök esetén erre természetesen még ráakódik a közvetítő kereskedelmi bank által felszámított kamatrés is.

Az Európai Beruházási Bank a változó kamatozású kölcsönök esetén ingyenesen egy EURIBOR/LIBOR + 10 bázispontú kamatlábmaximumot garantál kölcsönfelvevőinek, vagyis vállalja, hogy ennél magasabb kamatot még akkor sem alkalmaz, ha ez számára ráfizetéses. Soha nem számít fel sem rendelkezésre tartási jutalékot, sem egyszeri front-end fee típusú kezelési költséget, de a rögzített kamatozású kölcsönök előtörlesztése esetén – más finanszírozási intézményekhez hasonlóan – igen jelentős költséget ró az ügyfelekre.

A hagyományos fix és változó kamatozás mellett változó, illetve rögzített kamatrésű, valamint időszakonként felülvizsgálható (rögzítetttről változóra átkonvertálható, más pénznemre átváltható), illetve – nagy beruházások esetén – változóról rögzítettre átváltható kamatozású kölcsönöket is kínál. Esetenként bullet típusú (egyenlő összegű kamatfizetésű, a végső lejáratkor egy összegű tőketörlesztésű) kölcsönöket is nyújt maximum 12 éves lejáratra.

A futamidő egyébként minden esetben az adott beruházás sajátosságaitól és hitelkockázati megfontolásoktól függ (12–15-től akár 25–30 évig), és ugyanez igaz a türelmi időre (3–5-től 8 évig) is. A magánprojektekre adott hitelek általában rövidebb futamidejűek, mint az ugyanolyan típusú állami kölcsönök.

Az Európai Beruházási Bank által a kereskedelmi bankoknak nyújtott kölcsönök lejárata 5, 8, illetve 11 év, a tényleges lehívás időpontjától számítva 2–3 év türelmi idővel, ugyancsak részletekben, de szoros és hosszú múlttal rendelkező együttműködés esetén egyszerűsített eljárás keretében egy összegben átutalja a teljes kölcsönt a folyósítási feltételek teljesítését követően. Nagyon hosszú megvalósítási idejű beruházásoknál az Európai Beruházási Bank több finanszírozási szerződést ír alá ugyanazon projekt különböző fázisaira, így a futamidő akár 23–25 évre is meghosszabbítható.

Az egyedi kölcsönök feltétele a megfelelő beszerzési eljárás alkalmazása, amely alapvetően projektfüggő. Az Európai Beruházási Bank az Európai Unió megfelelő beszerzési szabályait, illetve a nemzetközi gyakorlatban kialakult eljárásokat alkalmazza, alapelve a versenyeztetés. Habár a magánszektorban nyújtott, illetve a hitelkereten keresztül folyósított kisösszegű kölcsönöknél gyakorlatilag nem szabályozott a beszerzés, bizonyos határértékek felett és az állam, illetve szervezetei által felhasznált kölcsönök esetén azonban bizonyos esetekben előírják a nemzetközi versenytárgyalást, illetve az Európai Unió hivatalos lapjában, az „Official Journal”-ban való megjelentetést.

A fentiekben kifejtett elvek, célkitűzések és történések értelmében a gazdasági növekedés, a versenyképesség növelése, valamint a foglalkoztatás-politika továbbra is központi jelentőségű prioritás maradt az Európai Unió politikájában. Az Európai Beruházási Bank, valamint az EIB-csoport másik kulcsintézménye, az Európai Beruházási Alap is támogatják tevékenységükkel ezeket az uniós célkitűzéseket.

4.2. Az Európai Unió költségvetési gyakorlata

„Mély meggyőződésünk, hogy Európa költségvetése valójában a Közös Európa marandóságának és fejlődésének egyik alapkövét képezi. Mind a rendelkezésre álló saját források, mind a pénzügyi szolidaritás elve, bárki bármit is állít, a közösségi Európa lényegéhez tartozik és a legfontosabb eszköz az Európai Közösségek kezében” írja Daniel Strasser az Európai Közösségek Bizottságának költségvetésért felelős igazgatója 1975-ben (Iván, 2007).

Az Európai Gazdasági Közösség kezdeti szakaszában, amikor még a vámunió és szabad kereskedelmi övezet megvalósítása volt az elsődleges cél, senki sem gondolt a közös politikák sokszínűségére. Az integráció fokozatos mélyülésével azonban egyértelművé vált, hogy a munkamegosztásban részt vevő eltérő fejlettségű országok szükségessé teszik az egymás közti transzfereket, kompenzációkat. Az egységes belső piac létrehozása viszont kikényszerítette a közös politikákat, valamint a gazdasági unió egyenszilárdságát elősegítő közösségi beruházásokat.

A hálózati infrastruktúrába (közlekedés, energia, távközlés) való beruházás, az emberi erőforrás (oktatás, egészségügy), innovációk és K+F fejlesztése, mint a fejlődés bázisának biztosítása uniós szintű kiemelt elkötelezettséget, egységes irányítást követel. A termelékenység és munkaerő piaci színvonal konvergenciája, keresleti oldalról pedig a vásárlóerő konvergenciájának elősegítése az unió gazdasági és szociális kohéziójának

az alapja, amely szintén közösségi finanszírozást igényel. Az Európai Unió kollektív politikai rendszerében a kormányok a kollektív egész javát szolgáló hatalmi, politikai struktúrát alkotnak. A közös, szerződésekbe foglalt politikai célokat az unió a közös politikáival, mint eszközökkel valósít meg. A célkitűzések megvalósítása, valamint a tagállami érdekeknek a közös célok elérése érdekében történő részleges vagy teljes feladása elengedhetetlenné teszi a belső transzfereket.

4.2.1. A 2007-től 2013-ig terjedő pénzügyi perspektíva

A pénzügyi perspektíva a közösség több évre szóló költségvetési kereteit határozza meg. A közös költségvetés fejezetekre bontva tartalmazza az unió kiadásait és bevételeit. A pénzügyi perspektíva képezi az éves költségvetési tervezés kereteit. A pénzügyi perspektíva kiadási szerkezete öt fejezetre oszlik, amely fejezetek az unió politikai prioritásainak vannak alárendelve. Az alfejezetek a fejezetekkel megegyező státusszal rendelkeznek. Az unió költségvetésében a kiadási előirányzatok megállapítása szekciónként történik. Ez a kiadások horizontális bontása, amely az unió intézményeire tagolódik: Európai Parlament, Tanács, Bizottság, Európai Bíróság, Európai Számvevőszék, Gazdasági és Szociális Bizottság és a Régiók Bizottsága. A legnagyobb a Bizottság szekciója, amely adminisztratív és működési részre oszlik. A közösségi politikák megvalósítását szolgáló kiadásokat az Európai Tanács, a Bizottság és a Parlament között létrejövő politikai konszenzust tükröző pénzügyi perspektíva fejezetei jelenítik meg.

Az Európai Unió 7 évre, 2013-ig tartó költségvetésének kiadási fejezetei 862 363 millió euróra rúgnak, amely összeg az unió GNI-jének 1,045%-a (*Financial Perspective*, 2007–2013). Az uniós költségvetés sajátos előirányzatait jelentik a kötelezettségvállalási előirányzatok (commitment appropriations), valamint a kifizetési előirányzatok (payment appropriations).

A perspektíva 1A) fejezete a növekedést és foglalkoztatást elősegítő versenyképesség erősítésére helyezi a hangsúlyt. Az alfejezet megfelelő finanszírozási forrást biztosít az uniós szintű, lisszaboni stratégiával összhangban lévő kezdeményezések számára. Az alfejezet a következő öt célkitűzést tartalmazza: kutatás és technológiai fejlődés; európai infrastrukturális hálózatok, oktatás és továbbképzés; az egységes belső piac versenyképességének erősítése, szociális politika (10. táblázat).

A forráselosztásnál elsőszámú prioritást kell biztosítani az EU kutatási erőfeszítéseinek, mint az innováció és növekedés legígéretesebb és leghatékonyabb eszközének. Az

Európai Tanács éppen ezért célul tűzte ki, hogy a kutatás-fejlesztésre szánt összeget a 2006. évi szinthez képest 75%-kal megemeli 2013-ig. Az Európai Tanács egyeztetéseket tart az Európai Bizottsággal és az Európai Beruházási Bankkal a kutatás-fejlesztés támogatásának erősítéséről, hogy a kutatás-fejlesztésekre szánt limit összegét meg lehessen emelni tízmilliárd euróra a kockázatok megosztása mellett.

10. táblázat

Finanszírozási forrás allokáció

1A alfejezet (millió EUR 2004-es árakon)						
2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
8,250	8,860	9,510	10,200	10,950	11,750	12,600

Forrás: Financial Perspective, 2007–2013.

A nukleáris biztonság megerősítése érdekében az Európai Bizottság 375 millió, valamint 865 millió euró elkülönítését indítványozta a szlovákiai Bohunice, és a litván Ignalina atomerőművek leszerelésére. Az Európai Tanács jóváhagyta a Globalizációs Alap létrehozását a strukturális változások következtében munkanélkülivé vált munkások és alkalmazottak átképzésének és munkához juttatásának érdekében. Az alap éves kiadásának összege maximum 500 millió EUR lehet.

A közösségi költségvetés 1B) fejezete szolgálja a növekedés és foglalkoztatásból eredő kohéziót. Az elmúlt évek 2 csatlakozási hulláma következtében nagyon jelentősen megnövekedett a fejlettségbeli különbség az unió egyes tagállamai és régiói között, ami miatt a kohéziós politika az egyik legfontosabb uniós politikává vált. A fejlesztési akcióprogramoknak három kiemelt területre kell koncentrálniuk, nevezetesen a konvergenciára, a regionális versenyképességre és foglalkoztatásra, valamint a területi kooperációra. Az Európai Tanács elfogadta, hogy a forrásokat a következő arányban kell az egyes célkitűzésekre fordítani: konvergencia célkitűzés 81,7% (251,330 millió euró); regionális versenyképesség és foglalkoztatás célkitűzés 15,8% (48,789 millió euró); területi kooperáció célkitűzés 2,4% (7,500 millió euró).

A tagállamok kohézióját erősíteni hivatott transzferek értéke – beleértve az új vidékfejlesztési és halászati támogatásokat is – nem haladhatja meg a tagállamok GDP-éhez viszonyított mértéket. Azon tagállamok esetében, amelyek átlagos, 2001. és 2003. közötti egy főre eső GNI mutatója a 25 EU tagállam átlagos GNI-jének 40%-a alá esik,

GDP-jük maximum 3,7893%-áig részesülhetnek a transferekben (*Financial Perspective*, 2007–2013, 16) (11. táblázat).

11. táblázat

Kohéziós támogatások

<i>EU 25 átlagos GNI (%)</i>	<i>Transzferek az adott tagállam GDP-jéhez viszonyítva (%)</i>
40<	3,7893
40–50	3,7135
50–55	3,6188
55–60	3,5240
60–65	3,4293
65–70	3,3346
70–75	3,2398

Forrás: Saját szerkesztés.

A táblázat jól szemlélteti, hogy az EU átlagos GNI-jét el nem érő tagállamok milyen kohéziós támogatásokban részesülhetnek a GDP-jükhöz viszonyítva.

4.2.2. A különböző fejlesztési célok meghatározása

A *konvergencia célkitűzés* a legfejletlenebb régiók és a tagállamok közti konvergencia felgyorsítására irányul. A strukturális alapok támogatásaira jelenleg a NUTS II. régiók jogosultak, amelyek vásárlóerő paritáson számított GDP-je nem éri el az EU átlag GDP-jének 75%-át. A Kohéziós Alap csak olyan tagállamokat támogathat, amelyek vásárlóerő paritáson mért GNI-je 2001–2003. bázison számolva nem érte el a 25 tagú EU átlagát.

A *regionális versenyképesség és foglalkoztatás célkitűzés* a régiók versenyképességének erősítésére és munkahelyteremtésre irányul. Az unió minden régiója igénybe veheti a támogatásokat, leszámítva azokat a régiókat, amelyek a konvergencia célkitűzés alapján a strukturális alapokból is kapnak támogatást.

Az európai területi kooperációs célkitűzés a határokon átnyúló, inter-regionális szintű területi együttműködések erősítését, a kooperációs hálózatok kialakítását, valamint a tapasztalatcserét segíti elő. A határon átnyúló együttműködések finanszírozására valamennyi NUTS III. régió jogosult, az adott régiók külső és belső határai mentén.

A konvergencia régiók támogatásainak allokációja a következőképpen zajlik: minden egyes tagállam teljes allokációja az egyes régiók allokációiból tevődik össze, amelyeket a relatív regionális és nemzeti prosperitás és a munkanélküliség alapján számolnak ki.

Az abszolút összeget az adott régió lakosságának és az EU 25 átlag GDP és az adott régió GDP-jének különbségének szorzataként számolnak ki. Az abszolút értékhez kapcsolódó százalék alkalmazása arra is szolgál, hogy tükrözze az adott régió prosperitását az EU 25 átlagához viszonyítva. 4,25% alkalmazandó az olyan tagállami régiók esetében, amelyek GNI-je az EU 25 átlag 82%-a alatt marad. 3,36% alkalmazandó az olyan tagállamok esetében, amelyek GNI-je a közösségi átlag 82 és 99%-a között mozog. 2,67% alkalmazandó az olyan tagállami régiók esetében, amelyek GNI-je a közösségi átlag 99%-át meghaladja.

A regionális versenyképesség és foglalkoztatás célkitűzésre szánt források allokációs módszere a következő: Az egyes tagállamok részaránya megegyezik az érintett régiók részarányainak az összegével. Az egyes régiók részarányát a következő összetevők alapján számítják ki. Az adott régió népessége 0,5 súllyal, az átlagosnál magasabb munkanélküliségi rátával rendelkező NUTS III. régiók 0,2 súllyal, a 70%-os foglalkoztatási szint eléréséhez szükséges munkahelyek száma 0,15 súllyal, az alacsony képzettségi szinttel rendelkező foglalkoztatottak 0,10 súllyal, míg a gyéren lakott területek 0,05 súllyal rendelkeznek. Az egyes tényezőket korrigálják az adott régió prosperitási szintjével +/-5%-kal, attól függően, hogy a régió egy főre jutó GDP-je alatta, vagy felette van a csoport GDP-jének (Iván, 2007).

A területi kooperációs célkitűzésre szánt források allokációja a következő: A határt keresztező, transznacionális és inter-regionális együttműködések a következő részarányokkal rendelkeznek: 77%, 19%, 4%.

A konvergencia folyamatának még hatékonyabb biztosítása érdekében átmeneti intézkedéseket vezettek be. Az olyan régiók például, amelyek GDP-je a legújabb bővítés következtében meghaladja az EU átlag GDP-jének 75%-át, kikerülnének a kedvezményezett körből, holott csak az EU 1 főre jutó átlagos GDP-jének csökkenéséről van szó. Az olyan régiók, amelyek EU átlaghoz viszonyított GDP-je szintén megnövekedett az EU legújabb bővítése következtében, és korábban az 1. célkitűzésbe tartozó régióknak számítottak, a regionális versenyképesség és foglalkoztatottság célkitűzéshez kerülnek át.

Azok a tagállamok, amelyek korábban jogosultak voltak a Kohéziós Alap finanszírozására, viszont az új csatlakozást követően az 1 főre eső GNI-jük meghaladja az EU 25 átlag GNI-jének 90%-át, kikerülnek a kedvezményezett körből.

A 2. fejezet: a természeti erőforrások megőrzése és menedzsmentje a mezőgazdasági, vidékfejlesztési, halászati és környezetfejlesztési célkitűzéseket tartalmazza (12. táblázat).

A mezőgazdasági és piaci támogatások, a termelőknek nyújtott közvetlen kifizetések összegei megfelelnek az Európai Tanács 2002. októberi határozatának 2004-es árakon számolva. Ezek az összegek plafonösszegek, és az új vidékfejlesztési eszköz alapján osztják szét őket. A tagállamok a keretösszezből pótlólagos összegeket utalhatnak vidékfejlesztési programokra, amelyek azonban nem haladhatják meg a piaccal kapcsolatos kiadások és direkt kifizetések 20%-át.

12. táblázat

Mezőgazdasági és piaci támogatások

2. fejezet, milliárd EUR 2004. árakon							
megnevezés	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Természeti erőforrások megőrzése és kezelése	54,972	54,308	53,652	53,021	52,386	51,761	51,145
Ebből: mezőgazdasági és piaci támogatások, közvetlen kifizetések	43,120	42,697	42,279	41,864	41,453	41,047	40,645

Forrás: Iván, 2007.

Az új vidékfejlesztési eszköz allokációja az Alapokon keresztül történik. Olyan projektek részesülnek támogatásban, amelyek megfelelnek a konvergencia célkitűzés regionális komponensének. Az Európai Bizottság osztja szét a teljes vidékfejlesztési kiadást – beleértve az Európai Mezőgazdasági Garancia Alap transzferjeit is. A mezőgazdasági jellegű transzferekből az újonnan csatlakozott 10 ország, valamint Románia és Bulgária 33,01 milliárd EUR összeget kap. A fennmaradó 36,74 milliárd EUR összegből 18,91 milliárd EUR összeget az EU 15 tagállamok között osztottak szét az Európai Tanács 2005. szeptember 20-án elfogadott, regionális fejlesztésre vonatkozó fejlesztés alapján. Az új halászati eszközre 3,8 milliárd EUR összeget allokáltak a konvergencia, és vidékfejlesztés foglalkoztatás célkitűzés regionális komponensének finanszírozására.

A 3A fejezet, a szabadság, biztonság és igazságosság területe számos olyan feladatot ölel fel, amelyek közvetlenül a magánszemélyek jogainak védelmével kapcsolatosak. A terület magában foglalja a migrációs politikát, a határvédelmet, a határon átnyúló problémák kezelését, az illegális bevándorlás, valamint a csempészet kérdéseit. Az alábbi táblázatból jól látható, hogy éves szinten 15%-kal nő a 3A alfejezet költségvetése (13. táblázat).

A 3B alfejezet az egyéb belső politikákra koncentrál. A belső politikák alatt értjük a kultúrát, az ifjúságpolitikát, az egészségügyet, a fogyasztóvédelmet, valamint az audiovizuális

szolgáltatásokat, amelyeknél az uniónak katalizátor szerepe van. Ugyanitt kap helyet a belső piaci monitoring tevékenység, a szabványosítás, és a transzeurópai hálózatok fejlesztéséhez nyújtott közösségi támogatás, az energiaforrásokkal való hatékony és biztonságos gazdálkodás elősegítése, valamint a kutatás-fejlesztési kiadások. Ezen alfejezet éves költségvetése 2007. és 2013. között 520 millió EUR 2004-es áron számítva.

13. táblázat

A szabadság biztonság és igazságosság költségvetése

3A alfejezet, millió EUR 2004. áron						
2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
600	690	790	910	1.050	1.200	1.390

Forrás: Iván, 2007.

A 4. fejezet az EU, mint globális partner külső akcióit takarja. Az Európai Unió meggyőződése, hogy az egyik legjelentősebb globális szereplőként aktív részt kell vállalnia a globális felelősségvállalásban, a millenniumi célok elérésében, és a globális biztonság erősítésében. Az unió külső akcióit és politikáit a következőképpen lehet a legjobban csoportosítani: előcsatlakozás, stabilitás, fejlesztési és gazdasági kooperáció, európai szomszédság és partnerség, humanitárius és pénzügyi segítség. Az EU kötelezettségvállalása éves szinten 4,5%-kal nő. A legfontosabb külső akcióprogramok a mediterrán országok támogatási programja, a MEDA; a FÁK országainak és Mongóliának nyújtott szakértői támogatás, a TACIS (Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States); a nyugat-balkáni országok újjáépítési támogatása, valamint az ACP országokkal folytatott gazdasági együttműködés (14. táblázat).

14. táblázat

Az EU, mint globális partner külső akciói

3A alfejezet, millió EUR 2004. áron						
2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
6280	6550	6830	7120	7420	7740	8070

Forrás: Iván, 2007.

Az ACP (afrikai, karib-tengeri és csendes óceáni) országokkal folytatott együttműködésre 22.682 millió EUR összeget fordítanak a 2008–2013. időszakban a kormányközi Európai Fejlesztési Alap keretében. Ez az összeg nem szerepel a fenti táblázatban. A szükséges tartalékokat is a 4. fejezetből finanszírozzák. A vészhelyzeti tartalék mértéke

221 millió EUR. Az Európai Uniónak el kell érnie, hogy a 2007–2013. időszak alatt a külső akciók, támogatások legalább 90%-a hivatalos fejlesztési segély legyen. Az Európai Tanács felhívta a költségvetési bizottságot, hogy biztosítsa a közös kül- és biztonságpolitika költségvetésének jelentős növelését 2007-től kezdődően.

Az 5. fejezet az igazgatásra vonatkozik. Az adminisztrációs kiadások alatt az Európai Unió intézményeinek működtetésének előirányzatain túl az unió bővítésével összefüggő költségeket értjük (15. táblázat).

15. táblázat

Igazgatási és adminisztrációs kiadások

3A alfejezet, millió EUR 2004. árakon						
2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
6720	6900	7050	7180	7320	7450	7680

Forrás: Iván, 2007.

4.2.3. Az Európai Unió költségvetésének bevételei, a saját források rendszere

Az unió költségvetésének bevételei a kifizetési előirányzatokhoz szükséges források biztosítását szolgálják. Az *Európai Unió saját forrásai három elemből állnak: a hagyományos-, az ÁFA-alapú-, valamint a GNI alapú forrásokból.* A hagyományos saját források (traditional own resources component) alatt a harmadik országokból származó áruk behozatala után fizetendő vámokat, és mezőgazdasági lefölözéseket, valamint a cukorilletékeket értjük. A vámokat a harmadik országokból származó import után kell megfizetni, és a közösségi költségvetést gyarapítják. A beszedett vámok 25%-át a tagállamok beszedési és adminisztratív jogcímen visszatartathatják. A mezőgazdasági vámokat, és a cukorilletéket a harmadik országokból származó mezőgazdasági termékek után szedik be. A lefölözés elsődleges célja, hogy a piaci rendtartás alá tartozó mezőgazdasági termékek esetében az alacsonyabb világpiaci ár és a közösségi árak közötti különbség kiegyenlítésre kerüljön.

Az ÁFA-alapú forrás a vámbevételekkel szemben nem igazi saját forrás, mivel nem a közösségi politikák alkalmazásából származik. A meghatározott lehívási kulcs nem adódik hozzá a nemzeti fogyasztói adókulcsokhoz, és nem is része a nemzeti ÁFA kulcsnak. A tagállamokban az ÁFA alap nagysága a nemzeti jövedelemhez képest eltérő arányokat mutat. Azok a tagországok, amelyekben a fogyasztás nagyobb arányt képvisel a nemzeti jövedelem előállításában, nagyobb arányban járulnak hozzá az ÁFA-alapú forrás révén a közös költségvetés finanszírozásához. Tekintettel arra, hogy a gaz-

dagabb és a szegényebb tagállamokban eltér a fogyasztás, a beruházások és a megtakarítások nemzeti jövedelemhez viszonyított aránya, az ÁFA-alapú forrás a tagállamok tényleges teherviselő képességével összevetve torzító hatást mutat. Éppen emiatt a szegényebb tagállamokban az ÁFA-alapot maximum a GNI 50%-ára vetítik. 2001-ig ez egy százalék, míg 2002 és 2004 között 0,75 százalék volt. 2007-től az ÁFA alap a GNI 30%-ára módosult (Borkó – Fodor – Oszlay, 2007) (16. táblázat).

16. táblázat

Az EU költségvetési bevételeinek megoszlása

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Hagyományos	19,1	18,8	17,2	16,8	17,4	18,1	11,9	13,0	12,0	11,4
ÁFA-alapú	51,3	45,5	40,3	37,8	39,9	38,7	28,8	25,4	14,6	14,1
GNI-alapú	29,6	35,7	42,5	45,4	42,7	43,2	59,3	61,6	73,4	74,5

Forrás: Iván, 2007.

A GNI-alapú forrást az 1988-as költségvetési reform vezette be új saját forrásként. A GNI alapú bevétel biztosítja a kiegyensúlyozott költségvetést. A befizetési kötelezettséget meghatározó egységes kulcsot minden évben a költségvetési eljárásban állapítják meg az unió bevételéből kiindulva. A GNI-alapú forrás tekinthető a legkorrektebb saját forrásnak, mivel minden tagállam saját nemzeti jövedelme arányában járul hozzá a közösségi költségvetéshez. Igazság szerint a nemzeti jövedelem arányos befizetés bármely nemzetközi szervezet fenntartásához szükséges tagdíjként is felfogható (Iván, 2007, 52).

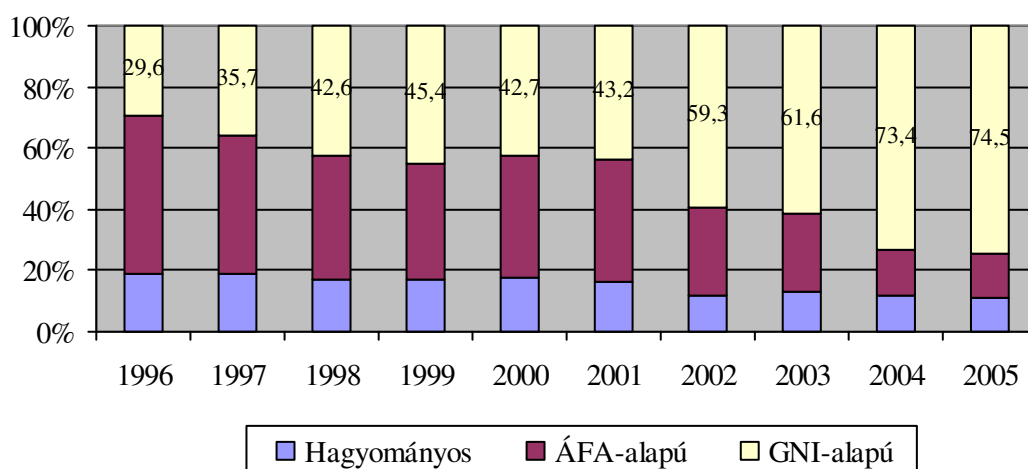
Tekintettel arra, hogy az egységes belső piac létrejötte elengedhetetlen előfeltétele az EU globális versenyképességének növekedéséhez, a tagállamoknak mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy gazdaságpolitikájuk minél jobban közelítsen egymáshoz. Az egységes belső piac, és a gazdasági és szociális kohézió érdekében mindenképp 3–4%-ra kellene emelni a tagállamok jelenleg érvényben lévő 1,31%-os, GNI arányos közösségi költségvetéshez való hozzájárulását (2. ábra).

Az Európai Unió sajátforrás-rendszerének a következő elvárásoknak kell megfelelnie:

- elégséges forrást kell biztosítani a közösségi kiadások fedezéséhez,
- biztosítani kell az igazságosságot, méltányosságot elvét a bruttó hozzájárulás tekintetében,
- biztosítani kell a közös költségvetés autonómiáját,
- transzparens rendszer biztosítása,
- költség-haszon elv érvényesülése, azaz a rendszer adminisztratív költségeinek minimalizálása.

2. ábra

Az Európai Unió saját forrásainak évenkénti megoszlása, 1996–2005

Forrás: Iván, 2007.

A pénzügyi perspektíva az unió többéves költségvetési kereteit határozza meg, és képezi az éves költségvetési tervezés kereteit. A több évre előre megállapított fejezeti és alfejezeti felső határokat az éves tervezés során nem lehet túllépni. A pénzügyi perspektíva nem többéves költségvetés, és nem tudja kezelni a váratlan eseményeket. Az unió saját forrásrendszerének alapvető jellemzője, hogy az uniónak nincs adókievetési joga. A saját források neméről, alapjáról és mértékéről szóló közösségi döntések a tagállamokat kötelezik, és nem az adófizető vállalkozásokat, munkavállalókat.

4.2.4. A közpénzek felhasználása az EU tagállamokban

A GDP-hez és a népességhez viszonyított közkiadások mértéke a tagországok között az egy főre jutó GDP szintjével változik. A kevésbé fejlett államokban az állami beruházások magasabbak a GDP-hez, de nem a népességhez viszonyítva. A kohéziós országok állami beruházásai nagymértékben kapcsolódnak az uniós kohéziós támogatásokhoz, amelyek a környezetvédelmi közkiadások 55%-át, a közlekedési, távközlési és energetikai közkiadások 25%-át, valamint a humántőke fejlesztésére fordított közkiadások 10%-át adják.

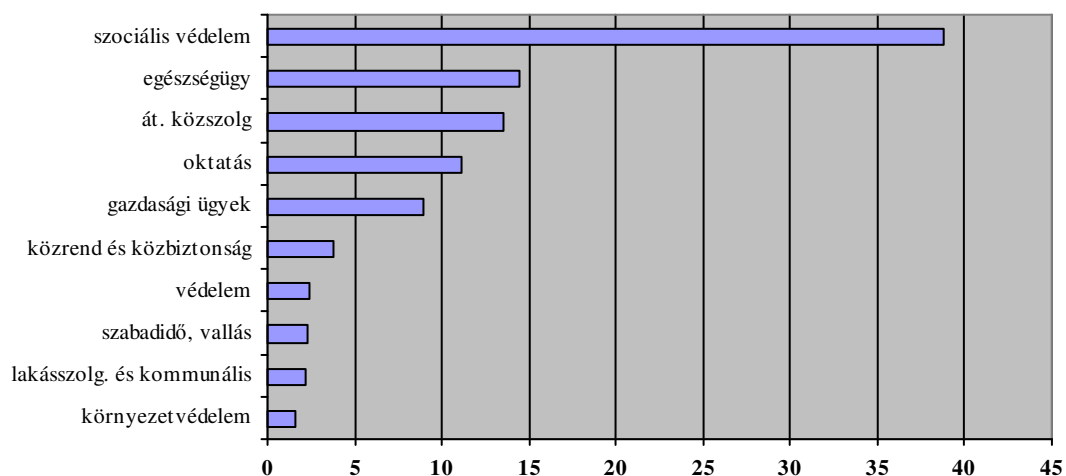
A közkiadások 2008-ban a GDP 47%-át tették ki, amely egy év alatt 51%-ra ugrott. Ez a növekedés azonban nem a kiadások növekedésének, hanem a GDP általános visszaesésének tudható be (*Ötödik jelentés*, 2010, 147). Az unió tagállamai között Dániában a legmagasabb a közkiadások GDP-hez viszonyított aránya, nevezetesen 58%, míg ez az arány Romániá-

ban csupán 40%-ot tesz ki. A közkiadások közti eltérésekre a szociális védelemre fordított kiadások szintje ad választ. Az egy főre jutó vásárlóerő paritáson számított közkiadások 2009-ben a kohéziós országokban átlagosan feleakkorák voltak, mint a többi tagállamban. Tényként kijelenthető, hogy az állami beruházások a GDP-hez viszonyítva magasabbak a kohéziós országokban, mint az unió magállamaiban. Az állami beruházások az EU összes közkiadásának viszonylag kis részét teszik ki, ez a mérték 2009-ben 9% volt.

Az állami beruházásokat a következőképpen definiálják a Nemzeti Számlák Európai Rendszerében: az állami beruházásokat a bruttó állóeszköz felhalmozás és az összevont tőketranszferek összegeként határozzák meg, levonva ebből a kormányzat különböző szintjei közti transzfereket (*Ötödik kohéziós jelentés*, 147). Ez a módszer figyelembe veszi a privatizáció hatását is, ugyanis a privatizáció következtében nagy volumenű transzferek érkeznek olyan magáncégekhez, amelyek a beruházásokat az állami hatóságok helyett végzik el (3. ábra).

3. ábra

Közkidások COFOG kategóriáinként az EU-ban 2008, százalék

Forrás: Ötödik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról.

Az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) és az Európai Szociális Alap (ESZA) fő elemei az alábbiak szerint oszlanak meg:

- A konvergencia célkitűzésre 212 milliárd EUR jut, amelyet a 2007–2013-as időszakban a 100 legkevésbé prosperáló, 170 millió fős összlakosságú NUTS 2 régióban használnak fel. Ezekben a régiókban az 1 főre eső GDP nem éri el az EU átlag 75%-át.

- A regionális versenyképesség és foglalkoztatottság célkitűzésre 55 milliárd EUR jut, amely az EU világgazdasági súlyának erősítését, és a foglalkoztatottság bővítését célozzák.
- Az európai területi együttműködés célkitűzés a határokon átnyúló együttműködésre, és az unión belüli tapasztalatok cseréjére irányul. A célkitűzésre 7,8 milliárd EUR összeget fordítanak a hét éves időintervallumban (17. táblázat, 4. ábra).

17. táblázat

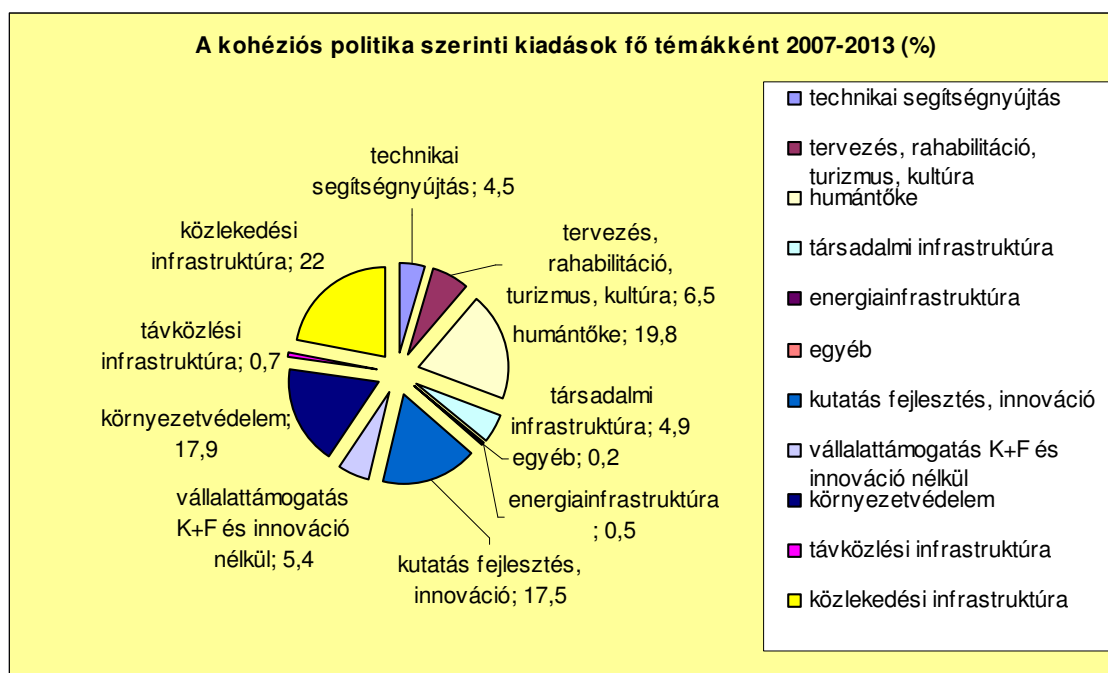
A források elosztása célkitűzés szerint, 2007–2013, milliárd EUR

<i>Célkitűzések</i>	<i>ERFA</i>	<i>ESZA</i>	<i>Kohéziós alap</i>	<i>Összes alap</i>
Összes célkitűzés	198,8	76,0	69,6	344,3
Konvergencia	159,9	52,0	69,6	281,5
Regionális versenyképesség, foglalkoztatottság	31,0	23,9		55,0
Európai területi együttműködés	7,8			7,8

Forrás: Ötödik kohéziós jelentés, 202.

4. ábra

A kohéziós politika szerinti kiadások fő témáinként

* Tervezett kiadások – ERFA, ESZA, Kohéziós Alap.

Forrás: Ötödik kohéziós jelentés, 204.

A kohéziós célok elérése komplex feladat. Minden egyes régió más adottságokkal rendelkezik, így eltérőek a lehetőségek, és szerteágazók a kihívások. Jelen korunkban nem szabad megfedkezni a fenntartható gazdasági fejlődés kritériumáról, aminek feltétele a környezetvédelmi célkitűzésekkel, a területi kohézióval való összeegyeztethetőség. Ennek megfelelően

a kohéziós politika a hatékonyságot szem előtt tartva elsődlegesen négy szakpolitikai területre koncentrál. A kohéziós politika ráfordításainak 80%-a a vállalatok és az innováció, a közlekedési infrastruktúra, a humántőke, valamint a környezetvédelem fejlesztésére irányul. A vállalatok és innovációk támogatása a gazdasági fejlődés motorjainak tekinthetők, amelyek biztosítják az adóbevételeket a szociális és környezetvédelmi kiadások előteremtéséhez.

A közlekedési infrastruktúra fejlesztése a régiók belső és külvilággal való mind teljesebb körű közúti, vasúti és légi úti összekapcsolását szolgálja. A humántőke fejlesztése a társadalmi szolidaritás, az esélyegyenlőség erősítése, valamint egyre nagyobb hangsúllyal a munkavállalók és vállalkozók alkalmazkodóképességének, abszorpciós képességének erősítését szolgálja. A környezetvédelem biztosítja a gazdaság fenntartható fejlődését, így egymással kölcsönösen függő viszonyban vannak. A környezetvédelem fontosságának erősödését jelzi, hogy mind az ipari, közületi beruházásoknál, termelésnél egyre szigorúbb hulladékkezelési, hulladékhasznosítási, valamint energiahatékonysági irányelveket, normákat vezetnek be.

4.3. Kohézió és versenyképesség az összeurópai stratégiák szintjén

A gazdasági, társadalmi és területi kohézió három stratégiai iránymutatásra épül a 2007–2013. közti időszakban. Ezek a stratégiai iránymutatások a következők:

1. a tagállamok, régiók és városok vonzerejének növelése az elérhetőség javításával, a szolgáltatások megfelelő minőségének és szintjének biztosításával, valamint környezetük megőrzésével,
2. az innováció és a vállalkozói szellem, továbbá a tudásalapú gazdaság növekedésének a kutatási és innovációs képességekkel – ideértve az új információs és kommunikációs technológiákat – történő ösztönzése, valamint
3. több és jobb munkahely oly módon történő megteremtése, hogy több embert vonzanak a foglalkoztatás vagy a vállalkozói tevékenység körébe, valamint fejlesztik a munkavállalók és a vállalkozások alkalmazkodóképességét, és növelik a humán erőforrásba történő beruházásokat (*EU Hivatalos Lapja*, L291/11).

A megújított lisszaboni menetrend megvalósítása érdekében az új programoknak a következő elveket kell figyelembe venni. A lisszaboni stratégia újraindításával a kohéziós politika sokkal erősebben koncentrál a tudásalapú gazdaság megteremtésére, a kutatás-fejlesztés, valamint az innováció fontosságára. A fenntartható fejlődés további

ösztönzést kap a gazdasági, társadalmi, környezetvédelemi dimenziók közti összhang megteremtésével. A közösségi, valamint nemzeti fejlesztési politikák a környezetvédelmet már növekedést generáló eszköznek tekintik, amely erősíti a versenyképességet és növeli a foglalkoztatást. A környezetvédelmi aspektus már az előkészítési fázisban beépül a programokba és projektekbe. Ezeken felül további hangsúlyt helyeznek a férfiak nők közötti egyenlőségre, és a diszkriminációmentességre.

A konvergencia célkitűzés, vagy a Kohéziós Alap keretében a támogatásra jogosult országoknak és régióknak előnyben kell részesíteniük azokat az európai projekteket, amelyek a területükre vonatkoznak. Különös hangsúlyt kell helyezni a TEN közlekedési projektek esetében a határokon átnyúló kapcsolatoknak. A vasúti infrastruktúra fejlesztésénél a nagyobb hozzáférés biztosítására kell törekedni. A regionális fejlesztés előmozdítását szolgáló közlekedési infrastruktúrák hatékonyságának előmozdítása céljából a földrajzilag elszigetelt, kieső területeket be kell kapcsolni a TEN közlekedési projektekbe.

A megújított lisszaboni menetrend az eredeti alapkoncepcióhoz képest jelentős változtatásokat hozott. Míg a lisszaboni stratégia a kohézióra koncentrált, és a versenyképességet elhanyagolta, addig az új menetrendben már találunk versenyképességet serkentő célkitűzéseket. Azok a tagállamok például, amelyek mind a Kohéziós Alapból, mind a Strukturális Alapokból támogatásban részesülnek, a TEN projektek finanszírozásához a Kohéziós Alap forrásait használhatják, míg a gazdasági növekedést erősítő infrastruktúrafejlesztéseknél a Strukturális Alapok állnak rendelkezésre (*EU Hivatalos Lapja*, L291/11).

Az unió növekedésre és munkahelyteremtésre irányuló céljai megkövetelik a gazdaság tudásalapú tevékenységek irányába történő strukturális elmozdulását. Az uniónak nagyon sokat kell tennie a kutatás és technológiai fejlesztés területén. Ezen a területen a magánszektorban még szembetűnőbb a lemaradás. A lisszaboni célkitűzésben meghatározott GDP 3%-ának megfelelő K+F beruházások messze nem teljesülnek az unió területén. Európában a más vezető gazdaságokhoz képest tapasztalható innovációs szakadék egyre szélesebbé válik. Az Európai Unión belül is megvan az innovációs szakadék, mivel a tudás és technológiai fejlesztések kereskedelmi forgalomba történő konvertálása elmarad. Feltétlenül ösztönözni kell a nemzeti és regionális K+F kapacitások bővítését, hogy a technológia és a tudás a gazdaságban valóban felhasználásra kerüljön, valamint a szaktudás terjesztését és a visszacsatolások mechanizmusait kidolgozzák.

A kkv szektor bevonása a K+F tevékenységekbe, valamint ezen cégek K+F befogadóképességének növelése nélkülözhetetlen, hiszen ez a szektor foglalkoztatja az alkal-

mazottak kétharmadát. Nagyon fontos feladat az állami és magán K+F tevékenység koordinációja a duplicitások kiszűrése, és a szinergiahatások jobb kiaknázása érdekében. A kohéziós politika segíti valamennyi régiót kutatási és innovációs kapacitásuk kialakításában. A régiók így eredményesen részt tudnak venni az Európai Kutatási Térségben. A regionális stratégiák kialakításakor nem lehet figyelmen kívül hagyni a K+F beruházásokat, az innovációkat, a szellemi tőke és a vállalkozói szellem kibontakoztatására tett intézkedéseket.

A kohézióra vonatkozó közösségi stratégia az alábbi cselekvési iránymutatásokat fogalmazza meg a K+F területére:

- A vállalkozások közötti, valamint a vállalkozások és az állami kutatási, oktatási intézmények közötti együttműködés megerősítése a regionális és transzregionális kiválósági klaszterek létrehozásának támogatásával.
- A kkv szektoron belüli K+F tevékenységek és a technológiatranszfer támogatása (a cél az, hogy a kkv szektor hozzáférjen az államilag finanszírozott kutatóintézetekben megvalósuló K+F szolgáltatásokhoz).
- A regionális határokon átnyúló és transznacionális kezdeményezések támogatása, amelyek célja a kutatási együttműködés megerősítése és a teljesítőképeség fejlesztése az EU kutatási politikájának prioritást élvező területein.
- A K+F kapacitás kiépítésének megerősítése, ideértve a kutatási infrastruktúra, valamint a humán erőforrás fejlesztését a jelentős növekedési képességgel rendelkező területeken (*EU Hivatalos Lapja*, L291/11).

A 18. táblázatot elemezve jól látszik, hogy a közép-kelet-európai volt szocialista országokban a forrásallokáció jóformán teljes mértékben a konvergencia célkitűzésekre irányul. A tíz közép-kelet-európai ország közül csupán Csehország és Szlovákia esetében fordul elő, hogy a források minimális hányadát – 2, illetve 5%-ot – a regionális versenyképesség és foglalkoztatottság célkitűzésre fordítják. Hazánk esetében is a teljes forrásösszeget, 25.307 millió eurót a konvergencia és kohéziós célkitűzésekre használják fel. Németország esetében az allokált források 59%-a esik a konvergencia és kohéziós célkitűzésekre a 2007–2013-ig terjedő időszakban. Franciaország esetében az arány fordított, ott ugyanis a források 68%-a jut a versenyképesség erősítésére.

18. táblázat

A 2007–2013. közti időszak konvergencia és regionális versenyképesség forrásainak megoszlása az uniós tagállamok között (millió EUR)

	Konvergencia		Regionális versenyképesség és foglalkoztatás		Európai területi kooperáció	Összesen
	Kohéziós Alap	Konvergencia	megszűnő támogatások	új támogatások	regionális versenyképesség és foglalkoztatás	
Belgium			638		1 425	2 257
Bulgária	2 283	4 391			179	6 853
Csehország	8 819	17 064			419	26 691
Dánia					510	613
Németország		11 864	4 215		9 409	26 339
Észtország	1 152	2 252			52	3 456
Írország				458	293	902
Görögország	3 697	9 420	6 458	635	210	20 420
Spanyolország	3 543	21 054	1 583	4 955	3 522	35 216
Franciaország		3 191			10 257	14 320
Olaszország		21 211	430	972	5 353	28 812
Ciprus	213			399		640
Lettország	1 540	2 991			90	4 620
Litvánia	2 305	4 470			109	6 885
Luxembourg					50	65
Magyarország	8 642	14 248		2031	389	25 307
Málta	284	556			15	855
Hollandia					1 660	1 907
Ausztria			177		1 027	1 461
Lengyelország	22 176	44 377			731	67 284
Portugália	3 060	17 133	280	448	490	21 511
Románia	6 552	12 661			455	19 668
Szlovénia	1 412	2 689			104	4 205
Szlovákia	3 899	7 013			449	11 588
Finnország				545	1 051	1 716
Svédország					1 626	1 891
Egyesült Királyság		2 738	174	965	6 014	10 613
Interregionális kooperáció					445	445
technikai segítségnyújtás						868
<i>Összesen:</i>	<i>69 577</i>	<i>199 323</i>	<i>13 955</i>		<i>43 555</i>	<i>347 408</i>

Forrás: Cohesion Policy, 2007–2013, 8.

Az egyes uniós tagországok forrásallokációja szintén jól szemlélteti a kétsebességű Európa kialakulását. Míg a közép-kelet-európai államok és a mediterrán országok elhanyagolható forrásokat allokálnak a versenyképesség növelésére – leszámítva Spanyol- és Olaszországot a maguk 33 és 26%-ával –, addig a Benelux-államok, Dánia, Írország, Franciaország a rájuk eső források meghatározó hányadát, ha nem az egészét a versenyképességük fokozására költik (19. táblázat).

19. táblázat

Az innovációk aránya a konvergencia, versenyképesség, és európai területi kooperáció célkitűzésen belül

ország/ országcsoporthoz	teljes összeg	innovációs összeg	inno- váció aránya (%)	innováció típusok K+F	vállal- kozási szellem	%-os megoszlás inno- vatív info- kom.	humán erő- forrás
<i>Konvergencia célkitűzés</i>							
Németország	16 079 334 622	4 678 763 983	29,10	18,73	4,31	1,25	4,80
Franciaország	3 191 155 555	499 065 512	15,64	6,42	2,95	1,90	4,37
Egyesült Ki- rályság	2 912 549 625	1 113 731 864	38,24	21,29	4,27	3,93	8,76
Olaszország	20 320 956 213	6 916 063 530	34,03	23,26	3,14	5,79	1,85
Magyarország	22 889 720 839	3 323 424 847	14,52	8,37	1,22	2,78	2,16
Lengyelország	65 221 852 992	14 199 841 734	21,77	13,15	2,04	4,19	2,40
EU 27	279 977 939 628	61 338 506 365	21,91	13,22	1,94	3,71	3,04
EU 15	109 538 657 960	27 669 239 372	25,26	15,59	2,46	3,78	3,43
EU 12	170 439 281 668	33 669 266 993	19,75	11,69	1,60	3,68	2,79
<i>Regionális versenyképesség és foglalkoztatás célkitűzés</i>							
Németország	9 409 281 668	3 719 975 394	39,54	16,87	10,17	1,26	11,24
Franciaország	10 258 065 496	3 704 472 274	36,11	19,86	3,72	4,41	8,13
Egyesült Ki- rályság	6 978 387 838	3 312 213 813	47,46	22,95	5,66	2,31	16,55
Olaszország	6 324 890 107	2 535 583 307	40,09	19,38	5,93	3,91	10,86
Magyarország	2 031 427 761	462 802 756	22,78	12,43	0,97	5,61	3,77
EU 27	55 184 064 762	21 814 343 329	39,53	20,56	4,93	3,52	10,52
EU 15	51 676 348 431	20 804 234 883	40,26	20,73	5,18	3,35	11,00
EU 12	3 507 716 331	1 010 108 446	28,80	18,00	1,21	6,02	3,56
<i>Európai területi kooperáció célkitűzés</i>							
európai területi kooperáció	7 428 375 549	1 994 705 122	26,85	15,99	2,37	6,69	1,80
<i>Összes célkitűzés</i>							
Németország	25 488 616 290	8 398 739 376	32,95	18,05	6,47	1,26	7,18
Franciaország	13 449 221 051	4 203 537 786	31,25	16,67	3,54	3,81	7,24
Egyesült Ki- rályság	9 890 937 463	4 425 945 677	44,75	22,46	5,25	2,79	14,25
Olaszország	26 645 846 320	9 451 646 837	35,47	22,34	3,81	5,34	3,99
Magyarország	24 921 148 600	3 786 227 603	15,19	8,70	1,20	3,01	2,29
EU 27	342 759 567 465	85 197 888 856	24,86	14,46	2,43	3,75	4,22
EU 15	161 215 006 391	48 473 474 255	30,07	17,24	3,33	3,64	5,86
EU 12	173 946 997 999	34 679 375 439	19,94	11,82	1,59	3,72	2,80

Forrás: Saját szerkesztés.

A 2007–2013-ig terjedő időszakban az EU mindösszesen 342 759 567 465,-EUR összeget fordít a konvergencia, valamint regionális versenyképesség és foglalkoztatás célkitűzésekre, amelyből 25%-kal rendelkeznek az innovációk (85.198 millió EUR). Az innovációkra szánt teljes összegből 48 milliárd eurót a régi tagállamok, 35 milliárd eurót pedig a 12 új tagállam használhat fel. Összehasonlítva az aktuális számokat a 2000–

2006 közti időszakkal, jól látható, hogy az innovációra szánt összeg több mint kétszerezése nőtt. A 2000–2006-ig terjedő időszakban 25 502 millió EUR összeget fordítottak innovációkra, amely 11%-a a teljes konvergencia és versenyképesség célkitűzéseknek (224 441 millió EUR).

A táblázatot elemezve megfigyelhető, hogy a konvergencia célkitűzések esetében a források 60%-át az új tagállamokban, míg a fennmaradó 40%-ot a régi tagállamokban használják fel. A regionális versenyképesség célkitűzések esetében fordított az arány, ott a források 94%-a jut a régi tagállamokra, míg a 12 új tagállam mindössze 6%-ban részesül.

Tekintettel arra, hogy az innováció nagyon széles körben elterjedt megközelítésmóddá vált, a 2007 és 2013. közti időszak kohéziós politikája olyan stratégiai megközelítésmódot követ, amely a növekedési stratégiákat európai, regionális, valamint helyi szinten akarja integrálni. Az új koncepció azt kívánja biztosítani, hogy az egyes szektorokat nem egymástól elkülönülten fejlesztik, hanem megvizsgálják az adott tagállam vagy régió társadalmi és gazdasági környezetét. A korábbi költségvetési időszakokhoz képest nagyon lényeges újdonság, hogy az innováció a kohéziós politika víziójának középpontjába került. A megváltozott körülmények között a régiókat is arra sarkallják, hogy dolgozzák ki saját innovációs stratégiáikat.

Mind a megújított lisszaboni stratégia, mind pedig a jelenlegi kohéziós politika külön kiemeli az innovációk jelentőségét, és az európai problémák leküzdésének kulcselemét látják bennük.

4.3.1. Az Európai Beruházási Bank az unió célkitűzéseinek szolgálatában

Az Európai Unió pénzügyi perspektívájának 1.A fejezete a növekedést és foglalkoztatást elősegítő versenyképesség erősítésére, míg az 1.B fejezet a növekedés és foglalkoztatásból eredő kohézió elmélyítésére helyezi a hangsúlyt.

Az Európai Beruházási Bank stratégiai irányelveinek, üzletpolitikájának kialakításakor integrálja az unió közösségi fejlesztési stratégiáját. A 2010-ben elfogadott Európa 2020 stratégia képezi az EIB aktuális finanszírozási politikájának az alapját. Az Európa 2020 stratégiában megfogalmazott intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés támogatását az EIB teljes mértékben átvette. A bank a stratégia megvalósítására külön munkacsoportot hozott létre, hogy a banki termékeket és szolgáltatásokat minél tökéletesebben hozzá tudják igazítani a közlekedési, K+F, innovációs és környezetvédelmi beruházásokhoz. Az intelligens növekedés a tudásalapú, innovációra épülő gazdasági fejlődést

jelenti. A fenntartható növekedés alatt az erőforrásokat hatékonyabban használó, zöldbb, és versenyképesebb gazdaság megteremtését értjük.

Az inkluzív, belső növekedés célja a magas foglalkoztatottságot, gazdasági, szociális és területi kohéziót létrehozó gazdaság. Az unió fejlesztési stratégiája öt kiemelt célterület említ: foglalkoztatás, kutatás és innováció, éghajlatvédelem és energia, az oktatás támogatása, valamint a szegénység elleni küzdelem. A támogatási célok szoros kölcsönhatásban vannak egymással. A kutatási, fejlesztési és innovációs kapacitások bővítése, valamint a racionálisabb erőforrás-gazdálkodás valamennyi ágazatban elősegíti a versenyképesség javulását és a foglalkoztatottság növelését. A legnagyobb kihívás a foglalkoztatottság és a termelékenység növelése az úgynevezett „tudásháromszög” keretében, amely az oktatás kiemelt támogatását (a felsőfokú végzettséggel rendelkezők számának növelése), a kutatás ösztönzését (a technológiai haladás érdekében), és az innováció fokozását (a kutatási eredmények minél gyorsabb gazdasági hasznosítása) foglalja magában (EIB, 2010, 4).

Az EIB 2010-ben több, mint 4 milliárd EUR összeget hagyott jóvá különböző oktatási célú beruházásokra, és 7 milliárd EUR-t meghaladó összeget kutatási, fejlesztési és innovációs (kfi) projektekre. A 20. táblázat jól szemlélteti a tudásalapú gazdaság megteremtésére fordított finanszírozásokat.

20. táblázat

A tudásalapú gazdaság megteremtésére fordított finanszírozás (millió EUR)

	2010	2000–2010
Ikt-infrastruktúra	4 761	25 208
Oktatás és képzés	4 356	22 276
Kutatás-fejlesztés	7 349	53 258
Egyéb	79	2 515
Összesen	16 544	103 258

Forrás: EIB éves jelentés 2010, 19.

A bank lehetőségeihez mérten tovább erősíti a tudásháromszög finanszírozását, tekintettel arra, hogy ezek a beruházások nemcsak a versenyképesség növelését szolgálják, hanem a szegénység és a társadalmi kirekesztettség ellen is pozitívan hat. A magasabb kockázattal, ugyanakkor nagyobb haszon lehetőségével járó K+F, valamint innovációs célú beruházások támogatására az EIB az Európai Bizottsággal kockázat megosztásos pénzügyi mechanizmust (Risk Sharing Finance Facility, RSFF) dolgozott ki. A keretben elkülönített kétmilliárd euróhoz a bank és az Európai Bizottság fele-fele arányban járult hozzá. A keret újra

feltöltődő, ami azt jelenti, hogy a 2007–2013. közötti költségvetési időszakban tízmilliárd eurónyi forrás biztosítható a legalább kétszer ekkora költségvetésű kfi projektekre.

Mindenképp külön kell megemlíteni az EIB hitelkeret formájában rendelkezésre álló strukturális hiteleit. 2010-ben a bank 25,9 milliárd euróval finanszírozta a gazdasági és pénzügyi válság által leginkább sújtott uniós konvergencia régiókat. Ez az összeg 41%-át teszi ki az unió tagállamaiban kihelyezett 63 milliárd összegű hitelállománynak. A tagországok a strukturális hiteleket a tőlük elvárt pénzügyi hozzájárulás finanszírozására fordíthatják a strukturális alapok támogatásra jogosult kiemelt beruházásai esetén. Az alábbi táblázat szektoronkénti bontásban mutatja be az unió konvergencia-hitelei (21. táblázat).

21. táblázat

Szektoronkénti konvergencia hitelek

	<i>Millió EUR</i>	<i>%</i>
Európai kommunikációs infrastruktúrák	8 099	36
Energia	4 718	21
Városfejlesztés	2 020	9
Víz-, szennyvíz- és hulladékgazdálkodás	999	4
Egészségügy, oktatás	3 158	14
Ipar	1 302	6
Egyéb szolgáltatások	1 850	8
Mezőgazdaság, halászat, erdészet	130	1
<i>Összes egyedi hitel</i>	<i>22 276</i>	<i>100</i>
<i>Hitelkeretek a konvergencia régiókban</i>	<i>3 620</i>	
<i>Összes hitel</i>	<i>25 897</i>	

Forrás: EIB éves jelentés 2010, 10.

Az unió bankjának jelentős technikai segítségnyújtási tevékenysége van az újonnan csatlakozott 12 tagállam strukturális és kohéziós alapokból támogatható nagyberuházások előkészítésében.

Az Európai Beruházási Bank három éves operatív tervet dolgoz ki, amelyet félévente felülvizsgálunk, éves szinten pedig átértékelnek. A 2012–2014-ig tartó operatív terv tartalmazza a kitűzött célokat és összefoglalja a lényeges prioritásokat és tevékenységeket. Különös hangsúlyt helyeznek a bank 2012. évi tevékenységére, valamint arra, hogy a meghatározott stratégia összhangban legyen az unió 2014-től kezdődő új költségvetésével.

Számos, az igazgatóság által meghatározott stratégiai paramétert az operatív program korszerűsítése érdekében fejlesztettek ki:

- A mag üzleti modell fenntartása a bank kiváló hitelképességének érdekében. Ennek megfelelően a hitelezési programnak lehetővé kell tennie a kockázati hányados erősítését.

- Támogatni kell a transzparens, hosszú távú uniós beruházási projekteket.
- Rövid- és középtávú intézkedéseket kell hozni a bank pénzügyi stabilitásának érdekében, beleértve a hitelezési portfólió minőségének javítását.

Az EIB a gazdasági és pénzügyi világválság leküzdése érdekében átalakította pénzügyi szolgáltatásait és korszerűsítette belső eljárásrendjeit. A változtatásokkal a banknak sikerült megerősítenie az unió hosszú távú finanszírozó intézményének státuszát. Az unió tagállamainak finanszírozása – a teljes hitelvolumen 90%-a – továbbra is a legfontosabb feladat marad a 2014-ig tartó tervidőszakban. Az Európa 2020 stratégiával összhangban elsőbbséget biztosít azon projekteknek, amelyek jelentős hozzáadott értéket képviselnek a gazdasági növekedés, a foglalkoztatottság, a kohézió, valamint a környezet fenntarthatósága szempontjából. Az EIB továbbra is kiemelten kezeli a tőkehiányos régiókban található, közösségi prioritásokkal rendelkező projektek megvalósulását. A bank különös hangsúlyt helyez az Európai Bizottság, valamint az egyes tagállamok klímavédelem iránti elkötelezettségére.

Az egyes beruházási projekteket az EIB továbbra is rangsorolja a finanszírozás hatékonyságának maximális kihasználása érdekében. 2012-ben a bank az aláírt hitelszerződések alapján készülő jelentések irányába mozdul el, természetesen a közcélok megvizsgálásával összhangban. Az alábbiakban felsorolt közcélok megvalósításáról van szó:

- a növekedési és foglalkoztatottsági potenciál növelése,
- gazdasági és szociális kohézió,
- a klíma akciók programot támogató projektek (*The EIB Group Operational Plan*, 2012–2014).

Az EIB Európai Bizottsággal, valamint egyéb hosszú távú befektetésekre szakosodott pénzügyi intézetekkel kialakított közös akciói egyértelműen megmutatták a kooperációk hatványozott eredményességét. A közös akciók továbbfejlesztése nagyban hozzájárul a kockázatmegosztó mechanizmusok, valamint a hatékony tőkefelhasználást biztosító módszerek bevezetéséhez. A bank továbbra is az unió politikai céljainak szolgálatába állítja pénzügyi és technikai tanácsadó tevékenységét.

Az EIB-nek olyan infrastrukturális projektekre szabott kezdeményezéseket kell kidolgoznia, amelyek Európa egészére hatást gyakorolnak. Ezek a projektek hosszú előkészítési időszakot igényelnek nem csupán a köz- és a magánszféra együttes finanszírozása, hanem a több országot érintő beruházások miatt is. Az EU tagállamok közötti

jelentős gazdasági eltérések további késéseket produkálnak a bank által finanszírozható beruházások között. Az uniós országokon belüli banki finanszírozások 50%-a az infrastrukturális és energiahatékonysági projektekre fog irányulni az elkövetkező három évben.

Az európai kis- és középvállalkozási szektor szintén alapelemét képezi az európai gazdaságnak. A kkv szektor nagyon komoly finanszírozási problémákkal szembesül, amelyek jelentős korlátozó tényezők a növekedés és innováció szempontjából. Nagyon jelentős kihívásokkal kell szembenézni a hitelforrások rangsorolása, a pénzügyi közvetítők árazása, valamint az EIB finanszírozások előnyeinek maximális kihasználása a végső kedvezményezettek érdekében. Az Európai Beruházási Alapnak első számú feladata továbbra is a kockázati tőke biztosítása a KKV szektor számára. Az EIB és az Európai Bizottság által finanszírozott Európai Haladás Mikro-finanszírozási Alapot az Európai Beruházási Alap kezeli.

A klíma akció program keretében az EIB komoly nehézségekkel néz szembe a kereskedelmi bankok visszafogott kockázatvállaló képessége, a gazdasági recesszió, valamint a megújuló energia szektor szabályozásában tapasztalható bizonytalanságok miatt. A bank különböző innovatív eljárásrendek kidolgozásával, pótlólagos tőkebevonással azon dolgozik, hogy elhárítsa az említett piaci hiányosságokból adódó akadályokat.

Az EIB célkitűzéseinek végrehajtása, valamint az európai szinten érzékelhető eredmények elérése érdekében a bank csökkenteni fogja az átlagos projektméretet az elmúlt időszakokhoz képest. A projekteket előre meghatározott, transzparens besorolási rendszerint kell osztályozni, rangsorolni, hogy maximalizálni lehessen a bank hozzáadott értékét (22–23. táblázat).

A bank teljes évi hitelállományának felét az infrastrukturális és energetikai projektekre teszik ki. A jelenlegi gazdasági helyzetben ezek a projektek kiemelkedő fontosságúak a gazdasági növekedés, és a foglalkoztatás szempontjából. Ebből a megfontolásból az EIB különös hangsúlyt fektet a transzeurópai közlekedési és energetikai projektekre. A városi infrastruktúra fejlesztések a JESSICS program keretében folytatódnak az életkörülmények javítása érdekében.

A konvergencia régiókban a következő kiegészítő regionális fejlesztési célkitűzéseket is figyelembe kell venni:

1. a diszparitás szintje szerinti földrajzi elhelyezkedést
2. az Európai Bizottság operációs programjának speciális része

3. a közösségi jog átvételében tapasztalható hiányosságok megszüntetése (pl. környezetvédelmi standardok)

4. a régiók termelékenységének és belső összekapcsolódásának növelése.

22. táblázat

EIB csoport teljesítmény-értékelés

<i>Megnevezés</i>	<i>Egység</i>	<i>2011 terv</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2012–14 átlag</i>
<i>Összes hitelfolyósítás</i>	<i>mrd EUR</i>	<i>60,9</i>	<i>50</i>	<i>48</i>	<i>46</i>	<i>48</i>
EU-n belül	mrd EUR	55,5	44	42,7	41,4	42,7
EU-n kívül	mrd EUR	5,4	6	5,3	4,6	5,3
<i>Aláírt hitelszerződések</i>	<i>mrd EUR</i>	<i>62,1</i>	<i>50</i>	<i>48</i>	<i>46</i>	<i>48</i>
EU-n belül	mrd EUR	54,4	44	42,7	41,4	42,7
EU-n kívül	mrd EUR	7,7	6	5,3	4,6	5,3
<i>A növekedés és foglalkoztatás célkitűzéshez hozzájáruló hitelek</i>	<i>mrd EUR</i>	<i>39,5</i>	<i>32,7</i>	<i>31,8</i>	<i>30,8</i>	<i>31,8</i>
<i>A növekedés és foglalkoztatás célkitűzéshez hozzájáruló hitelek aránya</i>	<i>%</i>	<i>63,61</i>	<i>65,40</i>	<i>66,25</i>	<i>66,96</i>	<i>66,25</i>
<i>A környezet fenntarthatósága célkitűzéshez hozzájáruló hitelek</i>	<i>mrd EUR</i>	<i>17,3</i>	<i>13,5</i>	<i>13,1</i>	<i>12,7</i>	<i>13,1</i>
<i>A gazdasági és szociális kohézióhoz hozzájáruló hitelek aránya</i>	<i>%</i>	<i>35</i>	<i>>30</i>	<i>>30</i>	<i>>30</i>	<i>>30</i>
<i>A klíma akció programhoz hozzájáruló hitelek aránya</i>	<i>%</i>	<i>>25</i>	<i>>25</i>	<i>>25</i>	<i>>25</i>	<i>>25</i>

Forrás: EIB, 2012–2014, 4.

23. táblázat

EIB csoport közpolitikai célok

<i>Megnevezés</i>	<i>Egység</i>	<i>2011 terv</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2012–14 átlag</i>
<i>A növekedés és foglalkoztatás célkitűzéshez hozzájáruló hitelek</i>	<i>mrd EUR</i>	<i>39,5</i>	<i>32,7</i>	<i>31,8</i>	<i>30,8</i>	<i>31,8</i>
Tudásgazdaság EIB kölcsönök	mrd EUR	9,8	8,4	8,1	7,8	8,1
Tudásgazdaság Európai Beruházási Alap (tőke)	mrd EUR	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3
Transzeurópai hálózatok - közlekedés	mrd EUR	8	6	5,8	5,6	5,8
Versenyképes és biztonságos energiaellátás	mrd EUR	7,5	4,5	4,5	4,4	4,5
Kkv szektor EIB kölcsönök	mrd EUR	10,4	11	11	10,7	10,9
Kkv szektor EBA garanciák	mrd EUR	3,8	2,8	2,4	2,3	2,5
Városi rehabilitáció	mrd EUR	3,8	2,8	2,4	2,3	2,5

Forrás: EIB, 2012–2014, 15.

Az EIB a jövőben is fokozott figyelmet fordít a klíma akció programokra, valamint a jelentős gazdasági multiplikátor hatással bíró energetikai és közlekedési projektekre. A bank finanszírozási prioritásai között kiemelt helyet foglalnak el az olyan szektorok, amelyekben az uniós vállalkozások különösen versenyképesek. Ilyen szektorok például a biotechnológia, a környezetvédelmi berendezések, valamint a nagy sebességű közlekedési eszközök. A „zöldebb növekedés” támogatása nemcsak a megújuló energiaforrásokra korlátozódik, hanem az ipari infrastruktúra, a közlekedés és szállítás energia hatékony fejlesztésére (*EIB*, 2012–2014, 2).

A bank új pénzügyi termékeket fejleszt ki az uniós alapok és a saját forrásainak a kombinálására, hogy még hatékonyabban tudjon eleget tenni az Európa 2020 stratégiában lefektetett célkitűzéseknek. Az új banki termékek alternatív lehetőséget kínálnak a bank, valamint az uniós források kockázatmegosztással történő kibővítéséhez, valamint garancianyújtásokhoz. A növekedés és az innovációk szempontjából megkérdőjelezhetetlen kkv szektor továbbra is központi eleme a bank finanszírozási politikájának, mivel ez a szektor finanszírozási nehézségekkel küzd. Az EIB üzletfejlesztési terveket dolgoz ki a legjelentősebb európai kkv szektorra szakosodott kereskedelmi bankokkal annak érdekében, hogy az Európai Beruházási Alap garanciájával biztosított EIB hitelek minél több finanszírozásban tudjanak részt venni.

Az Európai Beruházási Alap mikro finanszírozásaival, mezzanine hiteleivel, valamint kockázati tőkekihelyezéseivel jelentősen járul hozzá az unió gazdasági növekedéséhez. Az Európai Beruházási Alap az EIB, az unió versenyképességi és innovációs programjának, valamint a JEREMIE finanszírozási eszközök összekapcsolásával jelentős szerepet játszik az európai innovációk és vállalkozói szellem kibontakoztatásában. A JESSICS holding alapok nagymértékben segítik a városi fejlesztési alapokat, amely szintén a városi beruházásokat ösztönzi.

A bank kiemelt finanszírozási prioritásként kezeli az európai klíma politikát, kiemelt hangsúlyt helyeznek a megújuló energiaforrások technológiai fejlesztéseire, az energia hatékonyságra. Az EIB ide vonatkozó finanszírozási politikáját szintén az Európa 2020 stratégiából vezette le. Ezek a beruházások nagyban hozzájárulnak az alacsony szénigényű technológiák elterjedéséhez, növelve ezzel a 2050-re kitűzött európai káros-anyag kibocsátási tervszámok elérésének esélyét. Ezek a beruházások különböző gazdasági szektorok integrációját igénylik, amely szintén pozitívan hat a szinergiahatások kiaknázására.

Az Európai Beruházási Bank továbbra is elkötelezett híve az energiahatékonyságot előmozdító projekteknek, és aktív résztvevője a különböző konstrukcióknak. „Az ELENA (European Local Energy Assistance) Európai Helyi Energia Támogatás szervezetét az EIB irányítja. A szervezet az Európai Bizottságtól kapja a forrásait, és az önkormányzatokat támogatja az energiahatékonyság, és a megújuló energiákat érintő projektjeiknél.

A Globális Energiahatékonyság és Megújuló Energia Alap létrehozásának az volt a célja, hogy növelje az energiahatékonyságot és a megújuló energiaforrások elterjedtségét a fejlődő államokban. Az Alapot az Európai Bizottság, Németország és Norvégia finanszírozza, míg az EIB csoport tanácsadási tevékenységet nyújt. A 2009-ben alapított Zöld Növekedés Alap (Green for Growth Fund) az Európai Bizottság és a német Kreditanstalt für Wiederaufbau bevonásával energetikai projektek megvalósításán dolgoznak a Nyugat-Balkánon és Törökországban.” (EIB, 2012–2014, 8).

4.3.2. A Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap forrásainak elosztása

Az uniós kohéziós politika legfőbb célja, hogy olyan intézményesített pénzügyi keretet biztosítson különböző projektek megvalósulása számára, amelyek elősegítik az unió tagállamainak gazdasági növekedését. A kohéziós politikát az uniós intézmények hétévente vizsgálják felül. A regionális, kohéziós politika kiadásait három alapon, a strukturális alapokon keresztül bonyolítják (Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap és az Európai Kohéziós Alap). Az Európai Unió kohéziós politikájának három legfőbb célkitűzése a következő: konvergencia, regionális versenyképesség és foglalkoztatottság, európai területi kooperáció.

„A 1083/2006/EK rendelet 25. cikke alapján a gazdasági, társadalmi és területi kohézióra vonatkozó iránymutatásokat kell megállapítani az Európai Regionális Fejlesztési Alap, az Európai Szociális Alap és a Kohéziós Alap (alapok) beavatkozása indikatív keretének meghatározásához, figyelembe véve az egyéb közösségi szakpolitikákat, a Közösség harmonikus, kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődése előmozdítása céljából.” (EU Hivatalos Lapja, L291/11.)

Az EU bővítése következtében tovább növekedtek az egyes régiók közti egyenlőtlenségek. Tekintettel arra, hogy az új tagállamok területén találhatók a legszegényebb, viszont legmagasabb növekedési potenciállal rendelkező régiók, nagyon kedvező lehetőség kínálkozik a növekedés és a versenyképesség javulására az unió egészére nézve.

A kohéziós politika új eleme, a területi kohézió is központi helyre került. Az Európai Tanács kohézióra vonatkozó határozatának 13. pontja a következőket tartalmazza. „A kohéziós politika területi dimenziója fontos, és a Közösség valamennyi területének lehetőséget kell kapnia a növekedéshez és a foglalkoztatáshoz való hozzájáruláshoz. Ennek megfelelően a stratégiai iránymutatásoknak a kiegyensúlyozott fejlődés, a fenntartható közösségek és a társadalmi integráció előmozdítása érdekében figyelembe kell venniük a városi és vidéki területek beruházási igényeit, valamint a regionális fejlődésben játszott szerepüket.” (*EU Hivatalos Lapja*, L291/11.)

A kohéziós politika költségvetésének legjelentősebb részét kitevő konvergencia célkitűzésre irányul. Ennél a célkitűzésnél a kohéziós pénzeket a legszegényebb uniós régiókban használják fel, ahol a GDP mértéke nem éri el az uniós átlag 75%-át. A fejlesztési pénzeket a gazdasági növekedés serkentésére költik, mindenekelött közlekedési és infrastrukturális projektekre. Ebbe a célkitűzésbe 100 európai régió tartozik bele, 170 millió lakossal, a teljes unió népességének egyharmada. A konvergencia régiók az újonnan csatlakozott közép- és kelet európai államokban, Görögországban, Spanyolországban, valamint Olaszország déli részein találhatók.

A regionális versenyképesség és foglalkoztatottság célkitűzés alatt azt a körülbelül 170 európai régiót találjuk, amelyek nem férnek bele a konvergencia régiók közé. Ebben az esetben a fejlesztési pénzeket olyan közösen finanszírozott beruházásokra használják fel, amelyek hozzájárulnak a gazdasági versenyképesség erősítéséhez az innovációk és a vállalkozói szellem serkentésével, a munkaerő megváltozott körülményekhez való alkalmazkodóképességének növelésével, valamint a humán erőforrás fejlesztésével.

Az európai területi kooperációs célkitűzés a különböző európai régiók közötti együttműködések, tapasztalatcseréket támogatja. A támogatás legnagyobb részét a határ menti régiók együttműködésének fejlesztésére költik. A rendelkezésre álló 347,410 milliárd euró összeg 81,5%-át a konvergencia célkitűzésre, 16%-ot a regionális versenyképesség és foglalkoztatottság célkitűzésre, míg a fennmaradó 2,5%-ot az európai területi kooperációs célkitűzésre fordítják (*Cohesion Policy*, 2007–2013).

A 2007–2013-ig tartó pénzügyi perspektíva 347 milliárd euró összeget határozott meg az unió fejlesztési alapjai számára. Az Európai Regionális Fejlesztési Alap 201 milliárd EUR összeget, az Európai Szociális Alap 76 milliárd eurót, míg az Európai Kohéziós Alap 70 milliárd eurót kap a teljes összegből (*Structural Funds and Cohesion Fund wikipedia*).

A kohéziós politika leglényegesebb mottója a 2007–2013-ig tartó időszakra a nagyobb gazdasági növekedés, valamint a munkahelyteremtés. A kohéziós politikának

kézzelfogható eredményeket kell elérnie a gazdasági és szociális kohézió előmozdításában, a régiók közti fejlettségbeli különbségek csökkentésében. A koncepció lényege, hogy olyan modern régiók jöjjenek létre, amelyek a növekedés és a versenyképesség hajtómotorjaiként működnek az egységes európai gazdasági térben. A tapasztalatcserére és a legjobb eljárasmódok cseréjére szintén nagy hangsúlyt fektet az unió. Az Európai Unió életében még soha nem volt példa arra, hogy ekkora összeget (közel 350 milliárd EUR) fordítsanak a régiók fejlesztésére, mint az aktuális költségvetési periódusban.

A 2000. márciusi lisszaboni csúcstalálkozón az EU vezetői új stratégiát fogadtak el a gazdasági növekedés és foglalkoztatás elősegítésére. A cél az volt, hogy 2010-re az unió gazdasága legyen a legversenyképesebb a világon. A kezdeti gyenge eredmények után egyszerűsítették a lisszaboni stratégiát, majd 2005-ben újra elindították. A 2007–2013-ig tartó pénzügyi perspektíva elfogadásakor a tagállamok úgy döntöttek, hogy integrálják a lisszaboni stratégia bizonyos prioritásait, mint például a K+F és innovációs tevékenységet, az információs társadalmat, és a fenntartható fejlődést.

A szabályzat a „lisszaboni kiadásokat” illetően megkülönböztetett célkitűzéseket állít fel, nevezetesen a konvergencia célkitűzésre 60% jut, míg a regionális versenyképesség és foglalkoztatás célkitűzésre 75% (*Cohesion Policy*, 2007–2013, 6). A lisszaboni kiadások iránymutatásai kötelezőek valamennyi régi tagállamra. Az újonnan csatlakozott országokat nem érintik ezek a célmeghatározások, követésük azonban ajánlott.

A legkevésbé fejlett konvergencia régiók – amelyek elviszik a kohéziós politika pénzügyi forrásainak 80%-át – a rendelkezésükre bocsátott források 65%-át költik a lisszaboni célkitűzésekre. Ez az arányszám 11%-kal magasabb a megelőző programozási időszakhoz képest. A regionális versenyképesség és foglalkoztatottság célkitűzés régiói az előirányzott 75% helyett, a rendelkezésre álló források 82%-át fogják a lisszaboni célkitűzésekre költeni a jelenlegi pénzügyi időszakban.

A tagállamok fejlettsége közti nagyon jelentős eltérések miatt jelentős különbségek adódnak a régi és az új tagállamok között a források felhasználását illetően. A 12 új tagállam esetében az arányszámok alacsonyabbak. A konvergencia célkitűzésre szánt források 59%-át költik a lisszaboni stratégia prioritásaira. Megközelítőleg ugyanez az arány a versenyképesség és foglalkoztatottság célkitűzés „Lisszabon releváns” programjainak finanszírozása esetében is.

Az egyes tagállamok esetében nagyon jelentős eltérések adódhatnak a konvergencia és a versenyképesség preferenciák között. A portugál és spanyol konvergencia régiókban a beruházások teljes volumenének 80%-a konvergencia célokat szolgál, míg a dán

versenyképesség régiókban a források 92%-át versenyképességet serkentő beruházásokra fordítják. Bár Bulgáriának, Romániának és Lengyelországnak nagyon jelentős beruházásokat kell végrehajtaniuk a nemzeti, regionális és helyi infrastruktúra fejlesztésének területén, úgy döntöttek, hogy a fejlesztési források jelentős részét a lisszaboni stratégiában megfogalmazott célkitűzésekre fordítják.

Az Európai Tanács 2006-ban négy prioritást határozott meg a megújított lisszaboni stratégia keretében: több tudásalapú és innovációs beruházás; az üzleti lehetőségek kiaknázása, főleg a KKV szektor esetében; a foglalkoztatottság javítása; valamint az energiaforrások hatékonyabb felhasználása.

Az új kohéziós programok különös hangsúlyt helyeznek a négy prioritásra. Több, mint 85 millió eurót fordítanak a jelenlegi pénzügyi perspektíva időszaka alatt a tudásalapú gazdaság, és az innovációk fejlesztésére. Az új programok további 13,5 milliárd euró összeget irányoznak elő a foglalkoztatás bővítésére. Nevezett összeg a vállalkozások humán-erőforrás stratégiájának fejlesztését, valamint a munkaszervezés hatékonyságát segítő innovatív eljárásrendek bevezetését célozza. A támogatási összegből az átalakulással, átstrukturálással járó nehézségek enyhítésére is jut. Az új programok 32 milliárd eurót szánnak a munkaerőpiacra lépés elősegítésére, amely a személyes tanácsadáson át a foglalkoztatás-ügyi intézmények modernizálásáig terjed (24. táblázat). Felismerve az oktatásra szánt befektetések megtérülését, a jelenlegi pénzügyi periódusban 25,4 milliárd euró összeget különítettek el a közoktatás, és a tréning rendszerek reformjára (*Cohesion Policy*, 2007–2013, 6).

Az új fejlesztési programok az unió eltökéltségét az energiaforrások hatékony felhasználását, valamint a közösségi energiapolitika erősítését. A 2000-től 2006-ig terjedő pénzügyi időszakhoz képest ötször annyit költenek a megújuló energiaforrásokra és az energiahatékonyságra a konvergencia célkitűzés keretében a jelenlegi időszakban. A regionális versenyképesség célkitűzés keretében ugyanez az arányszám a hétszerese a megelőző időszakhoz képest.

Az új kohéziós programok a szinergiák minél teljesebb kihasználására törekszenek a környezetvédelmet, a prevenciót, valamint a növekedést serkentő projektekkal. Erre a három területre 51 milliárd eurót szándékoznak elkölteni a jelenlegi hét éves periódusban. A konvergencia célkitűzés alatt továbbra is privilegizált helyet foglal el a transzeurópai közlekedési hálózatok fejlesztése. A közlekedésre előirányzott teljes fejlesztési összeg (76 milliárd EUR) felét a közlekedési hálózatok fejlesztése teszi ki.

24. táblázat

Az Európai Regionális Alap / Európai Kohéziós Alap támogatásainak területenkénti megoszlása a 2007–2013-ig tartó időintervallumban az EU 27 tagállamában

<i>Fejlesztési területek</i>	<i>%</i>
Kultúra	2,2
Energia	4,0
Környezetvédelem, prevenció	18,7
Tartós foglalkoztatottság növelése	0,4
Humán erőforrás javítása	0,4
Társadalmi kirekesztettség elleni küzdelem	0,1
A munkavállalók és a cégek abszorpciós készségének fejlesztése	0,3
Információs társadalom	5,6
Befektetés a szociális infrastruktúrába	6,2
Mobilizáció a foglalkoztatás területén	0,1
A regionális fejlődés útjában álló pótlólagos költségek lefaragása	0,2
K+F, innovációk	23,8
Intézményi kapacitás fejlesztése nemzeti, regionális és helyi szinten	0,6
Technikai segítségnyújtás	3,0
Turizmus	2,3
Közlekedés	28,3
Városi és vidéki regeneráció	3,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Cohesion Policy, 2007–2013, 7.

A lisszaboni stratégia megvalósítása szempontjából szintén nélkülözhetetlen a hatékony közigazgatás előmozdítása. Ebből kifolyólag 3,6 milliárd euró különítettek el a nemzeti, regionális és helyi szintű adminisztráció modernizálására (25. táblázat).

25. táblázat

Az Európai Szociális Alap forráselosztása területenként a 2007–2013-ig tartó időintervallumban az EU 27 tagállamában

<i>Fejlesztési területek</i>	<i>%</i>
Tartós foglalkoztatottság növelése	28,4
Humán erőforrás javítása	32,9
Társadalmi kirekesztettség elleni küzdelem	13,1
A munkavállalók és a cégek abszorpciós készségének fejlesztése	17,8
Információs társadalom	0,2
Befektetés a szociális infrastruktúrába	0,2
Mobilizáció a foglalkoztatás területén	1,2
K+F, innovációk	0,1
Intézményi kapacitás fejlesztése nemzeti, regionális és helyi szinten	2,8
Technikai segítségnyújtás	3,3
<i>Összesen:</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Cohesion Policy, 2007–2013, 7.

4.3.3. Az EU 2007–2013-ig terjedő költségvetési időszakának elemzése

Az Európai Unió éves költségvetése megközelítőleg 120 milliárd EUR, amely az összes tagállam GDP-jének 1%-át teszi ki. A strukturális és kohéziós alapok egyharmad részben részesülnek a teljes éves költségvetésből. Az Európai Szociális Alap 8%-kal részesül a teljes EU költségvetésből. Az aktuális hét éves periódusban 75 milliárd EUR összeget költ az ESZA minőségi munkahelyek teremtésére. A teljes uniós költségvetésből a strukturális alapok összesen 35%-ban részesülnek, amely éves szinten 42 milliárd euró összegnek felel meg.

Az egy főre eső GDP nagysága határozza meg, hogy egy régió, vagy ország konvergencia, vagy a regionális versenyképesség célkitűzés alá tartozik. A konvergencia régiók esetében magas az ESZA társfinanszírozás mértéke, akár 80%. A konvergencia célkitűzés keretében olyan munkahelyteremtésre irányuló projekteket finanszíroznak, amelyek a gazdasági növekedést és a foglalkoztatás mértékét az uniós átlag irányába tolják. A regionális versenyképesség célkitűzés keretében az ESZA az olyan országok és régiók munkaerőpiacait támogatja, amelyek ezáltal versenyképesebbé válnak, és helyt tudnak állni a világgazdasági versenyben.

26. táblázat

Az Európai Unió 2007–2013. évi pénzügyi kerete (millió euró 2004-es árakon)

Megnevezés	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007– 2013
1. Fenntartható növekedés	51 267	52 415	53 616	54 294	55 368	56 876	58 303	382 139
1.a. versenyképesség a növekedésért és foglalkoztatásért	8 404	9 097	9 754	10 434	11 295	12 153	12 961	74 098
1.b. Kohézió a növekedésért és foglalkoztatásért	42 863	43 318	43 862	43 860	44 073	44 723	45 342	308 041
2. a természeti erőforrások megőrzése és kezelése	54 985	54 322	53 666	53 035	52 400	51 775	51 161	371 344
Ebből: piachoz kapcsolódó kiadások és közvetlen kifizetések	43 120	42 697	42 279	41 864	41 453	41 047	40 645	293 105
3. Állampolgárság, szabadság, biztonság és jogérvényesítés	1 199	1 258	1 380	1 503	1 645	1 797	1 988	10 770
4. az EU mint globális tényező	6 199	6 469	6 739	7 009	7 339	7 679	8 029	49 463
5. Igazgatás	6 633	6 818	6 973	7 111	7 255	7 400	7 610	49 800
6. Ellentételezések	419	191	190	-	-	-	-	800
Kötelezettségi előirányzatok összesen:	120 702	121 473	122 564	122 952	124 007	125 527	127 091	864 316
A GNI százalékaiban	1,100	1,080	1,070	1,040	1,030	1,020	1,010	1,048

Forrás: Borkó – Fodor – Oszlay, 2007, 6.

Az ESZA költségvetésének szétosztása több faktortól függ. A nagy lélekszámmal rendelkező nagy tagállamok több forráshoz jutnak. Valamennyi tagállam esetében a konvergencia régiók több forráshoz jutnak. Figyelemreméltó, hogy az új tagállamok arányaiban több forráshoz jutnak régebbi társaiknál. Ez az intézkedés szinkronban van azzal a céllal, hogy az új tagállamoknak fel kell zárkóztatniuk gazdaságaikat, és a globális világ-gazdaság elvárásaihoz kell igazítaniuk munkaerőpiacaikat. Ebben az esetben ütközik ki leginkább az ESZA kohéziót szolgáló szerepe. A legrászorultabb régiókat támogatják annak érdekében, hogy az EU minél egységesebbé váljon (26. táblázat).

A 2007–2013 időszak pénzügyi keretét vizsgálva megállapítható, hogy a versenyképesség irányába tolódik el a hangsúly. A versenyképesség a növekedésért és foglalkoztatásért elvezetésű előirányzatra szánt kiadások éves szinten 6–7%-kal növekednek a közös agrárpolitika rovására, amelyek éves szinten 3%-kal csökkennek (27. táblázat).

27. táblázat

A pénzügyi keret szerkezetének és prioritásainak változása a 2000–2006 és 2007–2013 költségvetési tervezési periódusban (millió euró, 2004-es árakon)

<i>Kötelezettségvállalási előirányzatok</i>	<i>2000–2006 (2004-es árakon)</i>	<i>%</i>	<i>Kötelezettségvállalási előirányzatok</i>	<i>2007–2013 (2004-es árakon)</i>	<i>%</i>
<i>1. mezőgazdaság</i>	<i>330 544</i>	<i>44,33</i>	<i>1. Fenntartható növekedés</i>	<i>382 139</i>	<i>44,21</i>
<i>1.a közös agrárpolitika</i>	<i>292 287</i>	<i>39,20</i>	<i>1.a. Versenyképesség a növekedésért és foglalkoztatásért</i>	<i>74 098</i>	<i>8,57</i>
<i>1.b vidékfejlesztés</i>	<i>38 257</i>	<i>5,13</i>	<i>1.b. Kohézió a növekedésért és foglalkoztatásért</i>	<i>308 041</i>	<i>35,64</i>
<i>2. strukturális tevékenységek</i>	<i>258 656</i>	<i>34,69</i>	<i>2. A természeti erőforrások megőrzése és kezelése</i>	<i>371 344</i>	<i>42,96</i>
<i>Strukturális alapok</i>	<i>230 900</i>	<i>30,96</i>	<i>Ebből: piachoz kapcsolódó kiadások és közvetlen kifizetések</i>	<i>293 105</i>	<i>33,91</i>
<i>Kohéziós alap</i>	<i>27 756</i>	<i>3,72</i>	<i>3. Állampolgárság, szabadság, biztonság</i>	<i>10 770</i>	<i>1,25</i>
<i>3. Belső politikák</i>	<i>52 439</i>	<i>7,03</i>	<i>3.a. szabadság, biztonság, jog érvényesülése</i>	<i>6 630</i>	<i>0,77</i>
<i>4. Külső akciók</i>	<i>34 486</i>	<i>4,62</i>	<i>3.b Állampolgárság</i>	<i>4 140</i>	<i>0,48</i>
<i>5. Igazgatás</i>	<i>38 099</i>	<i>5,11</i>	<i>4. Az EU mint globális szereplő</i>	<i>49 463</i>	<i>5,72</i>
<i>6. Tartalékok</i>	<i>4 258</i>	<i>0,57</i>	<i>5. Igazgatás</i>	<i>49 800</i>	<i>5,76</i>
<i>7. Előcsatlakozási támogatás</i>	<i>23 493</i>	<i>3,15</i>	<i>6. Ellentételezések</i>	<i>800</i>	<i>0,09</i>
<i>8. Ellentételezés, kompenzáció</i>	<i>3 750</i>	<i>0,50</i>			
<i>Kötelezettségvállalási előirányzat</i>	<i>745 725</i>	<i>200,00</i>	<i>Kötelezettségvállalási előirányzat</i>	<i>864 316</i>	<i>100,00</i>

Forrás: Borkó – Fodor – Oszlay, 2007, 15.

A táblázatból jól láthatók a kötelezettségi előirányzatok szerkezeti változásai. A Római Szerződés alapvető célja volt az európai gazdasági és politikai unió létrehozása. E célok elérése érdekében a tagállamoknak számos korábbi nemzeti szintű jogkört át kell ruházniuk az unióra. A kiszélesedő közösségi feladatok és célkitűzések megvalósítása értelemszerűen maga után vonja a közös költségvetéshez való hozzájárulás növelésének szükségességét. Az unión belül az egyes ország-csoportok különböző érdekekkel rendelkeznek. A nettó befizető tagállamok a közös költségvetést tekintik kiindulási alapnak, és nem a közös politikákat és közös célokat. A nettó befizetők a befizetések arányosítását, vagyis a nemzeti érdekek karakteresebb képviselését támogatják. Ezzel ellentétben a közös költségvetés haszonélvezői folyamatosan a szolidaritás, a konvergencia erősítését, a közös költségvetés újraelosztó jellegét támogatják. A mediterrán országok unióhoz való csatlakozásával lényegesen megváltozott a költségvetés jellege. A magrégiókhoz képest fejletlen perifériák a költségvetési célok és a közösségi források újrafelosztását igényelték.

A közép-kelet-európai 12 újonnan csatlakozott állam kohéziós igényei, szükségletei csak tovább bonyolítják a helyzetet, mivel az allokálható források fajlagosan lecsökkentek, és az új finanszírozási igények a gazdasági recesszió közepette jelentkeznek. Az új tagállamok mindenképp a felzárkóztatásban, a kohézió erősítésében érdekeltek. Nagyon komoly érdekellentétek körvonalazódnak az unió régi tagállamai – magországok – periféria között, valamint az újonnan csatlakozott államok és a korábbi, de jelenleg is haszonélvező tagállamok között. Ezen túlmenően filozófiai érdekellentétek is feszülnek. Az egyik álláspont a piacok védelmét támogatja, míg a másik szemlélet a versenyképesség előmozdítását erősítené.

Komoly dilemma előtt állnak az EU döntéshozói. El kell dönteniük, hogy az eddig is jól teljesítő magrégiókat erősítik a versenyképesség jellege hangoztatásával, vagy a leggyengébb, legelmaradottabb régiókat próbálják felzárkóztatni (Schwab, 2012). Az uniónak el kell dönteni, hogy a gyorsabb gazdasági növekedést jelentősebb fejlettségbeli különbségekkel, vagy a lassabb növekedést, csökkenő fejlettségbeli különbségekkel választja. Az Európa 2020 stratégiát olvasva egyértelmű, hogy az Európai Unió a versenyképesség erősítése mellett száll síkra a recesszió által sújtott világgazdasági versenyben, amely egyértelműen a kétsebességű Európát vetíti elő.

A közösségi költségvetés mérete jelentős változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedekben. Az 1965–1970-es években a közösségi költségvetés az EU GDP-jének 0,4%-

át tette ki, a források túlnyomó részét a közösségi agrárpolitikára költötték. 1985-ra a közös költségvetés mértéke az EU GDP-jének 0,85%-ára emelkedett, azaz megkétszereződött (Borkó – Fodor – Oszlay, 2007, 9).

Ebben az időszakban is meghatározó maradt a mezőgazdaság a maga 2/3 részesedésével. A mediterrán országok csatlakozása miatt egyre lényegesebbé vált a strukturális politika. A 2007–2013-ig terjedő időszakban az uniós GDP 1,24%-ban rögzítették a saját források felső határát, míg a kiadási főösszeg esetében ezt a számot 1,048%-ban határozták meg.

4.4. Versenyképesség és kohézió a globális és pénzügyi válság körülményei között

4.4.1. A gazdasági krízisből való kilábalás, első lépések a stratégia 2020. megvalósítására

A gazdasági krízis leküzdésében nagyon komoly szerepet kapott az állami beavatkozás. A kamatlábakat a történelemben még nem látott módon csökkentették, míg a pénzügyi szektor likviditásának fenntartását az állam biztosította. A kormányok nagyon jelentős támogatásokat adtak a bankoknak garanciák, tőkeemelés és az értékvesztések formájában. A kormányok az elkülönített pénzalapjaikból oldották meg az egyes gazdasági szektorok támogatását, amelyet azonban nem lehet a végletekig fenntartani. Az Európa 2020 stratégiai célkitűzések eléréséhez elengedhetetlen előfeltétel a kiszámítható költségvetési és monetáris politika, valamint a kormányok szektorspecifikus támogatásai. Az Euró régióba tartozó államok gazdaságpolitikáinak összehangolása biztosítja a világgazdasági válságból való kilábalást.

A válságkezeléssel kapcsolatban hozott intézkedéseket idővel meg kell szüntetni, vagy át kell alakítani. Az adókedvezményeket vissza kell vonni, miután a gazdaság egy kiszámítható, növekedési pályára állt. A rövid távú munkanélküli segélyeket folyósítani kell mindaddig, amíg nem indul meg a GDP növekedés. Erre azért van szükség, mivel a gazdasági növekedést mindig fáziskéséssel követi a munkaerőpiac aktivizálódása. A szektoriális támogatásokat viszont mihamarabb be kell szüntetni piacromboló hatásuk, valamint a költségvetés túlzó megterhelése miatt. Az államok pénzügyi piacoknak adott támogatásait viszont csak akkor lehet fokozatosan visszanyesni, amikor a pénzügyi intézményrendszer már megszilárdult.

4.4.2. A pénzügyi rendszer reformja

Ezen a területen a legfontosabb prioritásnak a stabil, kiszámítható pénzpiac helyreállítása számít. Az EU öt célkitűzés megvalósítását tűzte ki célul a pénzügyi stabilizáció érdekében:

1. A pénzügyi szektor felügyeletének intézményrendszerét feltétlenül meg kell reformálni.
2. A szabályozás hiányosságainak orvoslását azonnali hatállyal el kell végezni az átláthatóság és a modern pénzügyi infrastruktúra folyamatos biztosítása mellett.
3. Ki kell dolgozni az egységes európai pénzügyi prudenciális, számviteli, és fogyasztóvédelmi szabályzatot, amely minden aktív pénzügyi szolgáltatóra nézve kötelező érvényű.
4. Erősíteni kell a pénzügyi intézmények irányítását annak érdekében, hogy a válságot generáló kockázatokat idejében ki lehessen szűrni.
5. Létre kell hozni a válságkezelés hatékony, felelősségteljes intézményrendszerét, amelynek segítségével elkerülhetők a pénzügyi szektor válságai.

A rövid távú konszolidációt követően el kell kezdeni a pénzügyi és adórendszer közép- és hosszútávra vonatkozó reformját. A költségvetés konszolidációjánál is prioritásokat kell szabni. A kormányzati kiadásokat illetően arra kell törekedni, hogy a növekedést elősegítő, jelentős potenciállal rendelkező gazdasági ágazatok, az infrastruktúra, az oktatás, valamint a K+F szektor meghatározó részesedéshez jussanak. A stratégia az adórendszer megreformálására is javaslatot tesz. A korábbi időszakokban a válságot általában társasági adó és személyi jövedelemadó megemelésével próbálták kezelni. Az adópolitika területén is nagyon jelentős változások vették kezdetüket. Egyre inkább elfogadottá, elismertebbé válik az elképzelés, hogy a munka megadóztatása helyett inkább energia és környezetvédelmi adót kellene bevezetni. A nyugdíjbiztosítás, egészségbiztosítás, oktatás, állami intézményrendszer, állami közbeszerzések hatékonyabbá tétele nélkül nincs esélye Európának a versenyben maradásra.

Tekintettel arra, hogy az Európai Uniónak a multipolárisra vált globális versenyben kell helytállni, mindenképp szükséges, hogy megfelelő mechanizmusokat dolgozzon ki és alkalmazzon a globalizáció kezelésére. Úttörő szerepet kell játszania abban, hogy a globalizáció az európai értékek mentén fejlődjön tovább. Az uniónak arra kell törekednie, hogy az unión belül elfogadott, és bevált standardok, eljárásrendek életképesek, és követendőek legyenek a nemzetközi, globális porondon is. A következőkben öt mecha-

nizmust írok le, amelyek közül az első elsődlegesen az unió tagországait érinti, míg a maradék négy mechanizmus azt feltételezi, hogy az EU tagállamai rendelkeznek olyan közös preferenciákkal, amelyeket kiterjesztenének az unión kívüli országokra is. Az Európai Unió gyakran kísérletezik azzal, hogy a nemzetközi szintén alkalmazott eljárásrendek kialakításánál az EU által már használt eljárásrendeket vegyék alapul. „Az irányított globalizáció koncepcióját az Európai Unió kereskedelem-politikája már 1999-től kezdve magáénak vallja, és támogatja azt az elgondolást, hogy a globalizációs folyamatokat mederbe kell terelni, és meg kell alkotni a szükséges keretszabályokat, amelyeket aztán sikerül elfogadtatni, és ellenőrizni a nemzetközi szervezeteken keresztül.” (*Abdelal – Meunier, 2010.*)

Tekintettel az európai integráció alapját képező gazdasági liberalizációra, Az Európai Unió nagyon jó pozíciókkal rendelkezik a globalizáció intézményi hátterének kialakításához. Európának, ha nehezen is, de sikerül irányítania a világ legösszefogottabb regionális integrációját. Ennek alapján az uniónak igenis meg kell próbálni élenjárni a globalizáció lényeges mechanizmusainak a kidolgozásában. Természetesen az ilyen irányú kísérletek és lobbizási tevékenység nem mindig sikeresek az egyes gazdasági erőközpontok heterogén preferencia sorrendje miatt. Az Európai Uniónak arra kell törekednie, hogy a saját irányelveit tudja érvényesíteni a globalizáció irányításában.

4.5. Európa és a globalizációs folyamatok irányítása

Az Európai Unió az elmúlt évtizedekben számos mechanizmust dolgozott ki a globalizáció irányítására. Ezek a mechanizmusok azt próbálják elérni, hogy a globalizációs folyamatok az unió irányelvei alapján menjenek végbe, és amelyeket a harmadik országok is elfogadnak. Ezen túlmenően a mechanizmusok célja, hogy a globalizáció gerjesztette külső hatások a lehető legkisebb negatív hatást gyakorolják az unió polgáira. Az első mechanizmus, amely a politikai tér kibővítésére irányul, első körben az európai szereplőkre vonatkozik, míg a további négy mechanizmus abból az alapfelvetésből indul ki, hogy az EU tagállamok közös preferenciarendszerrel rendelkeznek, amelyeket szívesen kiterjesztenének a nem tagországokra is (*Jacoby – Meunier, 2010.*)

Az unió gyakran szorgalmazza a globális standardoknál az európai szabályozási standardok átvételét. Természetesen a preferencia rendszerek nagyon jelentős heterogenitása miatt ezek a törekvések nem mindig valósulnak meg. *Az öt mechanizmus egyike a politikai erőter kiterjesztésére irányul.* Nyilvánvaló tény, hogy a közösségi politikák

kialakításakor a globalizációs nyomás is nagy szerepet játszik. Az egyik legjelentősebb uniós eredmény az Európai Gazdasági és Monetáris Unió megalakítása, valamint az euró bevezetése volt. Az EMU egységes keretet teremtett a 2002-ben csatlakozott tagországok számára a gazdasági és monetáris politikák koordinálására, amely egyben válaszként is volt a globalizáció kihívásaira (Jabko, 2010).

A független Európai Központi Bank megalakítása az EU neoliberális proklamációjának megjelenítése volt. A monetáris unió létrehozása az unió felhatalmazására enged következtetni, mivel az euró bevezetése megvédi az egyes nemzetállamokat a valutájuk fluktuációjától. Bár a tagállamok átengedték monetáris előjogaikat az Európai Központi Banknak, a gazdaságpolitika területén viszont maradt manőverezési lehetőségük. Az EMU alapszerződése egy kezdetleges keretet biztosít a nemzetközi gazdasági kapcsolatok koordinációjára, amely felhatalmazza az EU-t, hogy az alacsony inflációs politika mellett közösségi prioritásokat szabjon meg. A közös politikai tér kiszélesítése, és az unió felhatalmazása éppoly reális, mint a piacbarát politikák hangsúlyozása. A kérdés csak az, hogy a tagállamok elég aktívan használják-e ki a gazdasági és monetáris unió nyújtotta lehetőségeket, és felismerik-e benne a globális vezető szerep egyik erőforrását.

Az eddigi tapasztalatok sajnos azt mutatják, hogy az európai államok nem tudnak kellőképpen egységesen fellépni a világ többi nagyhatalmával szemben. A feszültség sehol nem érzékelhető annyira, mint a pénzügyi piacok szabályozása területén. A gazdasági válság kitörését megelőző időszakban az uniós politika alkotói arra használták fel a törvénykezést, és a koordinációs mechanizmusokat, hogy uniós szintre emeljék a pénzügyi döntéshozatali eljárásokat, ami alól kivételt jelentett a felügyelet. A monetáris politikával ellentétben, ahol az egységesítés a globalizáció menedzselésére szolgált, az EU pénzügyi területre kiterjesztett politikája a nagy multinacionális vállalatok számára jelentős autonómiát biztosított. Az igazat megvallva a pénzügyi piacok felügyeletét illetően nem beszélhetünk egy olyan összehangolt egységes koncepcióról, amely vezető szerepet biztosíthatna a globalizáció e téren történő irányításában. Az egyes politikák összehangolásának sikere meglehetősen változó. Míg a környezetvédelem területén az EU-nak sikerült átütő eredményeket elérni, addig például a versenyképességre vonatkozó lisszaboni stratégia, és a közös energiapolitika sikertelen maradt. Azok a közösségi politikák, amelyek az unióban is megállják a helyüket esélyesek arra, hogy az unió határain kívül is befolyásoló tényezőként hassanak.

Az Európai Unió globalizációs vezető helye szempontjából elsődleges, hogy kifejlessze a saját szabályozási mechanizmusait, amelyekkel döntő hatást tud gyakorolni

a globális irányításra. A saját szabályozási mechanizmusok kialakítását tekinthetjük a második globalizációs folyamatokat befolyásolni képes mechanizmusnak, amely lehetővé teszi az EU számára, hogy aktívan alakítsa a globális folyamatokat. A legtöbb liberalizált szektorban a felügyeleti szervek (hivatalok, ügynökségek) biztosítják a tisztességes versenyt. Az uniónak sikerült számos szektorban világszintű irányítási hatalmat elérni, mint például az élelmiszeriparban, a vegyiparban, és a telekommunikációban. Az EU 1995-ös adatvédelmi irányelve beszédes példának minősül. Az USA heves ellenállása ellenére 30 ország átvette a direktívát az uniótól, olyan országok például, mint Japán, Kanada, Ausztrália, amelyek az USA fontos fellevevőpiacainak számítanak. Végül is az USA is megbékélt, és számos területen de facto az EU rendelkezések szolgálnak elfogadott nemzetközi standardnak (*Bach – Newman, 2007*). Ahogy Kelemen Dániel is kifejti 2010-es írásában az EU piaci hatalmánál fogva próbálja a saját környezetvédelmi standardjait elterjeszteni a világban (*Kelemen, 2010*).

Jó pár tanulmány rámutatott, hogy az unióban még mindig jellemző belső diverzitás, sokféleség aláássa az unió képességét, hogy globális szinten tudja érvényesíteni szabályozó mechanizmusait. A fedezeti ügyletek, valamint a nemzeti pénzügyi rendszerekben tetten érhető eltérések miatt az EU kormányai nem tudnak közös platformra helyezkedni a nemzetközi porondon. Az EU belső sokfélesége megakadályozta, hogy egységes véleményt tudjon képviselni a G7 és IMF találkozón, és így nem sikerült globális standardot kialakítani (*Fioretos*). Egyes területeken viszont a nemzetállamok nagyon eltérő érdekei ellenére az unió keresztül tudja vinni intézményi innovációit, valamint a mindenki számára érvényes minimum standardokat. Kiemelendő az EU környezetvédelmi multilaterális szerződésekkel elért vezető pozíciója (*Kelemen, 2010*). A pénzügyi területet illetően az EU-nak nincsenek a regionális pénzügyi szabályozáshoz hasonló olyan nemzetközi céljai, amelyek képesek lennének normatív globális alternatívát támasztani a jelenleg érvényben levő angolszász modellel szemben.

A globalizáció menedzseléséhez feltétlenül hozzá tartozik a nemzetközi szervezetek bevonása, mozgatása. Ez a mechanizmus gyakorta a politikai tér kiterjesztésére vonatkozó mechanizmus helyettesítője, mivel a globális szabályokat általában a nemzetközi szervezetek dolgozzák ki. Abdelal és Meunier azzal érvelnek, hogy a kereskedelem és a tőkeáramlás globalizálódása már lezajlott, és az EU próbálta diktálni a játékszabályokat. Az unió intézményi struktúrát fejlesztett ki a szabályok betartásának ellenőrzésére. Ez semmiképp nem jelenti azt, hogy az EU magát kívánja mindennek a középpontjába ál-

lítani. Az unió gyakran törekedett a nemzetközi szervezetek, úgymint az OECD, az IMF és a WTO pozícióinak erősítésére, a tagság kiszélesítésére, amely paradox módon oda vezetett, hogy csökkent az unió érdekérvényesítő képessége. A legnagyobb ellentmondás, hogy míg az EU a nemzetközi intézmények befolyásának erősítésén fáradozott, addig ezek az intézmények a kritikák középpontjába kerültek, mivel nem voltak képesek megfelelően kezelni, irányítani a globalizációt, sőt felelőssé tették őket a globalizáció árnyoldalainak elburjánzásáért (*Abdelal – Meunier, 2010*).

A folyamatos támadások következtében a nemzetközi szervezetek negatív spirálba keveredtek, és elvesztették legitimitásukat. Az EU időközben felfedezte, hogy a nemzetközi szervezetek különböző jogosítványokkal való felruházása aligha garantálja az unió érdekeinek érvényesítését. A versenytársak, mint például az USA, vagy Kína éppúgy a nemzetközi szervezeteken keresztül próbálja az unió pozícióit gyengíteni. Másként fogalmazva az európai államok nincsenek egyedül a nemzetközi színtéren a globális hatalomért folytatott harcban. Ennek az egymással folytatott vetélkedésnek tudható be, hogy az EU-nak sikerült a génkezelt termékekre, klímaváltozásra, és vegyszerekre vonatkozó multilaterális környezetvédelmi szerződésekbe beszúrni az óvatosság elvét.

Az Európai Unió befolyásának területi kiterjesztése különböző intenzitással folyik a nem-tagállamok esetében. Érdeklődése legfőképp a tagállami aspirációkkal rendelkező jelöltekre koncentrál. Wade Jacoby úgy fogalmaz, hogy a globalizáció irányítása részben a közép-kelet-európai csatlakozó államok fenyegetéseinek és lehetőségeinek kezelése volt (*Laidi, 2010*).

A folyamatos bővítésekkel az uniónak sikerül befolyását egyre nagyobb területekre kiterjeszteni. Az EU-val szomszédos államok folyamatosan átveszik az unió irányelveit, amely nagyban segíti az unió globális terjeszkedését. Az EU természetesen nem hagyja a véletlenre irányelveinek átvételét. Az Európai Bizottság a 2004. és 2007-ben csatlakozott 12 állam esetében 30 különböző szakpolitikára vonatkozó monitoring jelentést dolgozott ki. Az uniós tagfelvétel előtt a bizottság szakértői folyamatos konzultáció keretében pontról-pontra végigmennek az aspiráns ország kormányhivatalnokaival az egyes szakpolitikákon, az *acquis communautaire*-en. Jacoby rámutat, hogy a felvételi eljárásrend hozzájárult az európai versenyképes dereguláció térnyeréséhez.

A közép-kelet-európai államok felvétele pedig pótlólagos piacot biztosított a korábbi tagállamok vállalkozásainak. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a nem potenciális tagjelölt országok esetében az EU lényegesen kevesebb befolyással rendelkezik. Az Európai Unió regionális kereskedelmi szerződésekkel is kísérletezik befolyá-

sának, az általa használt jogszabályok kiterjesztésére. Az USA éppoly kemény erőfeszítéseket tesz befolyási övezetének kiterjesztésére, amivel az EU-t folyamatosan sakkban tartja. Az EU permanens versenynek van kitéve az USA, és a feltörekvő gazdaságok vezetési ambíciói miatt. Az unió globális irányításra vonatkozó erőfeszítéseit nemcsak, legalábbis nem elsődlegesen a közös, kollektív fellépés hiánya, valamint az eltérő érdekstruktúrák, hanem az egyre aktívabbá váló különböző geopolitikai szereplők határozott fellépése akadályozza.

Az EU a nemzetközi szervezetekben is indirekt eszközökkel akarja befolyását növelni. Fioretos rámutat, hogy a nemzetközi gazdasági szervezetek reformjáról szóló értekezleteken az EU általánosan elfogadott referenciaként tűnik fel. Az unió modellértékű erővel bír, amely nagyban hozzájárul az új globális konszenzus kialakításához, és a nemzetközi gazdasági szervezetek megreformálásához. A nemzetközi szereplők által közösen osztott vélemény, hogy az EU megkerülhetetlen a termelési javak előállításában. Ez a tény tovább erősíti az unió magabiztosságát, és az unió globalizáció vezetésére vonatkozó doktrínáját. Az Európai Unió hozzájárul a globális kormányzáshoz, amelyet nemcsak a tagállamok, hanem a világ számos állama is elfogad gazdasági nyitottsága, és az ezzel együtt érvényesülő szociális fejlődése alapján. A fenntartható fejlődés az EU esetében együtt jár a transzparencia és a szubszidiaritás érvényesülésével.

4.5.1. A globalizáció költségeinek megosztása

A globalizáció irányítása nemcsak a cserefolyamatokat szabályozó jogszabályi keret megalkotását jelenti, hanem a költségek és a haszon megosztását is. Ez a stratégia alapvető fontosságú a gazdasági nyitottság általános elfogadottsága szempontjából. Alapjában véve ezek az újraelosztási kísérletek a szociális demokrácia globális szintre emelését célozzák. Ilyen globális szinten működő újraelosztásnak minősül például a nem reciprocitás alapján működő kereskedelmi megállapodások a leghátrányosabb helyzetű államok javára, vagy az EU által kezdeményezett, és WTO keretek között megvalósított kereskedelmi segély „Aid for Trade” program, amely a fejlődő országok részére nyújt fejlesztési segítséget, hogy jobban tudjanak alkalmazkodni a szabad kereskedelemhez. Ilyen újraelosztásnak az unión belül is tanúi lehetünk: a 2007-ben alapított Európai Globalizációs Alap feladata, hogy évente ötvenezer munkahelyét elvesztett munkásnak biztosítson képzést, és munkahelyet Európa szerte.

Tényként kezelendő viszont, hogy az EU-n belüli redisztribúció hatékonyságát nagyban csökkentik a tagállami szintű politikák. Az uniós szintű kohéziós alapok hatékonyságát például hátráltatják a nemzeti jóléti rendszerek helyettesítésére szolgáló kezdeményezések. A redisztribúciós feszültségek a régmúltban gyökereznek. Az euró bevezetése előtt az volt a nagy kérdés, hogy ki viseli a gazdasági sokkok okozta kiigazítások költségeit az Európai Monetáris Rendszerben.

A Bretton Woods-i rendszer szétesésével, és a tőkemozgások egyre szabadabbá válásával az árfolyam ingadozások kiigazítását legfőképp a piaci mechanizmusok kényszerítették ki. Olasz- és Franciaország például, akik gyenge devizával rendelkeztek, gyakran nyilvánították ki nemtetszésüket amiatt, hogy az árfolyam kiigazítások miatt jóval nagyobb teher hárul rájuk, mint például Németországra, mivel a német deviza volt az EMR fokmérője. Bár Németország mindig tagadta ezt a megállapítást, kétségtelen tény, hogy a gyenge valutával rendelkező országok valutája folyamatos spekulációnak volt kitéve, és ezen országok gyakorta kényszerültek monetáris politikájuk módosítására a piac, és az üzleti partnerek által elvárt stabilitás érdekében. Németország ugyanakkor valutájának felértékelődésével szembe, ami viszont az export versenyképessége szempontjából volt kedvezőtlen.

Az euró bevezetését követően viszont a gyenge valutával rendelkező országok teljesen immunissá váltak a valutaspekulációkkal szemben. Mivel az Európai Központi Bank létrehozásának az volt a célja, hogy a teljes euró övezet számára határozza meg a monetáris politikát, az aszimmetrikus költségviselés ideje lejárt. Az erős valutájú tagállamok részére is kedvező volt az euró bevezetése, mivel így nem állt fenn az a veszély, hogy versenyképességüket veszítik a fő kereskedelmi partnereikkel szemben. A stabilitási és növekedési paktum szintén előnyös volt az erős valutájú országok számára a partnereik inflációs politikáját illetően.

A globalizáció költségeinek kompenzálása azért olyan nehéz, mivel a nemzetek felletti intézmények elgondolásai ütköznek a nemzetállami elképzelésekkel. Posner és Veron véleménye szerint a jelenlegi uniós pénzügyi politika a londoni citynek és a nagy amerikai és európai multinacionális pénzügyi szolgáltatóknak kedvez (Wade Jacoby és Sophie Meunier). Mindeközben a nagy vesztesek a korábban monopol, vagy oligopol helyzetű helyi pénzügyi vállalkozások voltak, akik nem tudtak sikeresen integrálódni az új pénzügyi rendszerbe (német Landesbanken). A szuverenitás megosztása a legnagyobb hátráltatója annak, hogy az euró egy valódi irányítási eszközként funkcionáljon.

Az Európai Monetáris Unió esetében további rizikófaktort jelent az újraállamosítás, és az adópolitika visszahelyezése nemzeti hatáskörbe. Az egységes irányítás gyengesége abban is megmutatkozik, hogy a német alkotmánybíróság 2009. júliusi döntése ugyan elfogadta a lisszaboni szerződést, viszont nem engedélyezte, hogy a közös adópolitika tárgykörében a német szuverenitás tovább csorbuljon a szupranacionális szint javára. Nyilvánvaló, hogy az ilyen fékek megnehezítik az EU globális irányító szerepének kibontakozását, és a meglévő közösségi politikák kiterjesztését új területekre, úgy mint a közösségi energia-, migrációs-, fejlesztési-, pénzügyi szabályozási politikákra (Cohen-Tanugi, 2009).

4.6. Az Európai Unió 2014–2020-ig tartó költségvetési időszakának prioritásaira

Az Európai Unió jövőbeni pénzügyi keretének nemcsak a 28 tagállamra méretezett kiadások megfelelő szintjét kell biztosítani, hanem a pénzügyi allokációk megfelelő minőségét is. A kiadások minőségjavulása nagyban hozzájárul az unió célorientált politikáinak emelt szintű fejlesztéséhez. Ebből a megfontolásból kiindulva minden pénzügyi forrást a lehető leghatékonyabban kell felhasználni. Az Európai Uniót létrehozó szerződés még azt tartalmazta, hogy az Európai Uniónak a saját forrásaiból kell finanszíroznia költségvetését. A valóság azonban az, hogy az unió finanszírozása 85%-ban a tagállamok bruttó nemzeti jövedelméből, valamint ÁFA alapjaiból történik (European Commission, 2011).

A tagállamok az említett forrásokra, mint saját nemzeti forrásaikra tekintenek, és azok minimalizálására törekcszenek. A kialakult helyzet adott táptalajt a „vissza a pénzünket” szemléletmód elterjedésének, amely a nettó befizető tagállamok részéről egyre erősebben jelentkezik. Ez a szemléletmód jelentősen gyengíti az uniót átölelő szolidaritás alapelveit, valamint sok esetben eltéríti az unió költségvetését attól, hogy valóban az integráció egésze szempontjából lényeges hozzáadott értéket teremtsen. Eljött az ideje, hogy az Európai Unió átalakítsa finanszírozási politikáját, amely az autonómia, átláthatóság és igazságosság alapelvek mentén történik a kitűzött politikai célok minél teljesebb megvalósítása érdekében.

Az új saját források bevezetésének nem az a célja, hogy növeljék az EU költségvetését, hanem, hogy minél jobban sikerüljön átalakítani a jelenlegi struktúrát, átláthatóbbá tenni a rendszert, valamint egyre inkább elszakadni a kialakult „vissza a pénzünket” negatív szemléletmódtól. Az Európai Bizottság részletes elemzést készített

a szóba jöhető finanszírozási forrásokról, és arra az elhatározásra jutott, hogy a pénzügyi tranzakciók adóztatását, és egy új ÁFA alapú forrást fog javasolni az integráció részleges finanszírozására saját forrásként, amely teljesen kiváltja a jelenlegi ÁFA alapú hozzájárulásokat.

Tényként kezelendő, hogy az unió költségvetése nem úgy működik, mint a nemzeti költségvetések. Az EU az egyes nemzetállamokkal szemben nem finanszíroz direkt projekteket. Az EU költségvetése pán-európai, és nem nemzeti irányelvek alapján működik. Az EU költségvetése az unió GNI értékének 1%-át teszi ki. Ez a viszonylag kis összeg olyan koncentrált beruházásokra sarkalja az uniót, amelyek a legmagasabb hozzáadott értéket eredményezik az integráció szempontjából. Az EU költségvetése nem olyan projekteket kíván finanszírozni, amelyeket a tagállamok önerőből is meg tudnak valósítani, hanem olyanokat, amelyek nélkülözhetetlenek az unió működése szempontjából, vagy olyan projekteket, amelyek közösségi finanszírozása jóval gazdaságosabb és hatékonyabb.

A jövőben az unió költségvetésének mindenekelőtt az egységes belső piac kiteljesítését szolgáló közösségi projektekre kell koncentrálni, amely projekteket önerőből még a legprosperálóbb tagállamok sem tudnának finanszírozni. Ilyen projektek például a pán-európai infrastrukturális beruházások. A páneurópai projektek egyben kiküszöbölik az olyan jellegű felesleges duplicitásokat, amelyeket az egyes nemzetállamok a hasonló projektek kivitelezésekor elkövetnének. A közösségi projektek kapcsán biztosítani lehet az olyan szinergia, és méretgazdaságossági hatásokat is, amelyeket az egyes tagállamok önmagukban nem érnének el, például a világszínvonalú kutatás-fejlesztések és innovációk. A különböző környezetvédelmi, klímaváltozási, demográfiai, és humanitárius segítségnyújtási témakörök szintén pán-európai megközelítésmódot igényelnek. A versenyképesség mellett szintén nem szabad megfeledkezni a tagállamok és az egyes régiók közötti szolidaritásról sem. A gyenge régiók fejlesztése szintén nagyban hozzájárul az egységes gazdasági tér kiegyensúlyozott működéséhez.

Az Európai Bizottság a költségvetés 2010. évi felülvizsgálatakor a következőket emelte ki: a kulcsfontosságú politikai prioritásokra, az EU hozzáadott értékére, a hatásokra és az elért eredményre, valamint a kölcsönös előnyök érvényesülésére kell koncentrálni (*European Commission, 2011*).

Az új költségvetési időszakot nagyon áthatja az eredményorientáltság. A támogatásoknak hozniuk kell az elvárt eredményt, a közhivatalok már nem

rendelkeznek egyfajta előjoggal a források szabad felhasználásánál. Csak és kizárólag az unió által elfogadott célhierarchiába illeszkedő projektek finanszírozásához jutnak forrásokhoz. A küszöbön álló pénzügyi perspektívát úgy állították össze, hogy a kiváltott hatások és az eredmény járuljanak hozzá az EU kulcsfontosságú prioritásaihoz. A pénzügyi programokat és instrumentumokat a következő költségvetési periódusban az eredményesség, a jogszabályok egyszerűsítése, a kondicionalitás, valamint a magánszektor aktív bevonása irányelvek mentén alakítják ki.

Az eredményorientáltság egyértelműen az Európa 2020 stratégiában meghatározott célkitűzések megvalósítására vonatkozik. A lényeg az, hogy a programokat korlátozott számú prioritásra és akcióra kell összpontosítani. Nagyon fontos a szétaprózott és koordinálatlan intervenció kiiktatása. A jogszabályok egyszerűsítése irányelvnek először is a közpénzek felhasználásának átláthatóságát kell biztosítani. A jelenlegi túlzóan komplikált rendszer nagyon jelentős adminisztrációs terhet jelent mind a kedvezményezettek, mint az Európai Bizottság és a tagállamok adminisztrációja számára. Ezek a nemkívánatos hatások csökkentik a részvételi szándékot, valamint hátráltatják a stratégia megvalósítását.

A kondicionalitás irányelv elsődlegesen arra irányul, hogy a jövőben a lényegi kérdésnek az eredményekre, és nem az inputokra kell irányulnia. Ez az irányelv mindenekelőtt a nagy volumenű kohéziós célokat kitűző, és mezőgazdasági beruházásoknál igaz, amelyeknél a kedvezményezett tagállamoknak a jövőben igazolniuk kell, hogy a kapott támogatást az EU politikai prioritásaival összhangban lévő projektekre használják fel.

Az új pénzügyi perspektíva során a magánszektor aktív bevonására, innovatív pénzügyi eszközök közös kidolgozására is kiemelt figyelmet helyeznek annak érdekében, hogy növelni lehessen az uniós költségvetés pozitív hatásait, és több stratégiai beruházást lehessen megvalósítani az EU növekedési potenciáljának az érdekében. Ezen a területen külön ki kell emelni az Európai Beruházási Bankkal, a nemzeti és nemzetközi fejlesztési bankokkal kialakított hatékony, és eredményes együttműködést. A különböző bankgaranciák, és kockázatmegosztó eszközök lehetővé teszik a pénzügyi szektor számára, hogy jelentősebb tőkéhez juttassák az innovatív vállalkozásokat, és az infrastrukturális projekteket (*European Commission, 2011*).

4.7. Az új pénzügyi perspektíva lényeges új elemei

Az Európai Bizottság legfőbb törekvése az unió új költségvetésével szemben, hogy lényegesen nagyobb hangsúlyt helyezzen az eredményességre, a célorientáltságra, amely az Európa 2020 stratégia minél teljesebb körű megvalósításában érhető tetten. Az új költségvetés modernizálásra szorul a források átcsoportosítását illetően. A forrásokat a kijelölt pán-európai infrastruktúra fejlesztésére, kutatás-fejlesztésre, innovációra, oktatásra, az EU külső határainak védelmére, és az uniós külpolitikai célok megvalósítására kell újraallokálni.

Az Európai Unió jelentős innovációs szakadékkal rendelkezik a többi fejlett gazdasághoz képest. Az USA-tól és Japántól való innovációs lemaradás miatt az Európai Unió kidolgozta a Horizont 2020 elnevezésű közösségi stratégiai keretet, amely a kutatás-fejlesztéseket, az innovációkat és a technológiai fejlesztéseket foglalja magában. A kutatás-fejlesztések, és az innovációk munkahelyteremtő potenciálja, életminőséget javító hatásai megkérdőjelezhetetlenek. Közös kutatás-fejlesztési programokra, együttműködésekre van szükség, hogy szembe lehessen nézni a hagyományos, és a feltörekvőben lévő versenytársak kihívásaival.

Az együttműködés erősítését ebben az esetben is alátámasztják a szinergiahatások, valamint az egyes tagállamok által esetlegesen feleslegesen végzett duplicitások elkerülése. Külön kihívást jelent az Európa 2020 stratégiában meghatározott GDP 3%-os részarányának megfelelő K+F beruházások elérése. A K+F tevékenység közösségi előmozdítása szempontjából az Európai Bizottság felállította az Európai Kutatási Tanácsot. A Horizont 2020 stratégia megszünteti a finanszírozások széttöredezettiségét, és biztosítja a koherens összhangot a nemzeti kutatási programokkal. Az Európai Technológiai Intézet része lesz a Horizont 2020 programnak, és jelentős szerepet fog betölteni a tudás háromszög kialakításában, nevezetesen az oktatás, az innováció és a kutatás egységek harmonizálásában.

A pénzügyi perspektíva további új eleme a szolidaritás és a fenntartható növekedésre, és munkahelyteremtésre vonatkozó beruházások. Tekintettel a rendelkezésre álló szűkös anyagi erőforrásokra, valamint a gazdasági növekedés mielőbbi beindítását lehetővé tevő beruházások szükségességére az Európai Bizottság itt is előírja a fokozott cél- és eredményorientáltságot. A kohéziós kiadásokat is egyértelműen az Európa 2020 stratégia megvalósítására kell felhasználni. Ehhez kapcsolódóan a régiók besorolására új rendszert javasolnak, mégpedig a tranzit régiók

fogalmának bevezetését, amely a korábbi támogatásokra még jogosult, vagy a jogosultságot elvesztő régiókra használtak (phasing-in, phasing out régiók). Az új kategória azokat a régiókat foglalja magában, amelyek 1 főre eső GDP-je az EU-27 átlag 75 és 90%-a közé esik (*European Commission, 2011*).

Az új költségvetési időszak harmadik új eleme az Európa összekapcsolását célzó infrastruktúra, amely mindenekelőtt a közlekedést, az energiaellátást, valamint az információ-kommunikációs technológiákat foglalja magában. Az elmúlt időszakok hogy a tapasztalatai egyértelműen bebizonyították, hogy a nemzeti költségvetések sohasem biztosítanak kellő forrást a határokon átnyúló, a közös piac igényeit kielégítő projektekhez. Az Európai Bizottság ebből a megfontolásból javasolta a az Európa összekapcsolását célzó pénzügyi eszköz létrehozását.

A növekedést generáló infrastrukturális összeköttetések jelentősen segítik a közös piac kiteljesedését, valamint bizonyos gazdasági szigetek izolációjának megszűnését. Ez a fejlesztési eszköz az unió energiatartósságát is csökkenteni hivatott a különböző uniós belüli és azon kívüli energiaszállítókkal való hálózati összeköttetés kiépítésével. A nagy sebességű infó-kommunikációs páros-európai hálózatok kiépítése és szolgáltatások biztosítása szintén hozzájárul a közös gazdasági tér kialakulásához, és növekedési potenciálhoz juttatja a kis-és közepes méretű vállalkozásokat. Az Európa összekapcsolását célzó pénzügyi eszköz olyan előre meghatározott közlekedési, energia, valamint infó-kommunikációs projektek megvalósulását fogja finanszírozni, amelyek közösségi érdekeket szolgálnak.

A 2014–2020-ig terjedő közösségi költségvetés további új elemei az erőforrás-hatékony közösségi mezőgazdasági politika, a humán tőkébe való beruházás, a migráció kihívásainak történő megfelelés, valamint az Európai Unió globális szerepének erősítése. A 28. számú táblázatot elemezve megállapítható, hogy az Európai Unió életében először fordult elő, hogy csökken a közösségi költségvetés közösségi GNI-hez mért aránya. A 2007-2013-ig tartó költségvetési időszak 1,12%-os részarányához képest, a következő pénzügyi perspektíva keretösszege a GNI 1%-ára csökken. A fenntartható növekedés célkitűzésre szánt keretösszeg jóformán változatlan maradt az előző időszakhoz képest. A növekedést és munkahelyteremtést célzó versenyképességi célkitűzésre (1.a.) viszont 37%-kal nagyobb forrásösszeget szántak az előző időszakhoz képest. Ezen célkitűzés alatt külön megjelennek a közösségi infrastrukturális támogatások, amelyek szintén jelentős többletforráshoz jutnak.

28. táblázat

Az Európai Unió 2007–2013 és 2014–2020 közti pénzügyi keretének összehasonlítása

Kötelezettségvállalások millió EUR (2011. évi árakon)	2007–2013 pénzügyi keret	2014–2020 pénzügyi keret	a 2007–2013 és 2014–2020 pénzügyi keret összehasonlítása	
			millió EUR	%
1. fenntartható növekedés	446 310	450 763	4 453	1
1.a. versenyképesség a növekedésért és munkahelyekért	91 495	125 614	34 119	37
ebből: Európát összekötő hálózat	12 783	19 299	6 516	51
ebből: Galileo, ITER és GMES	8 047	12 793	4 746	59
1.b. kohézió a növekedésért és foglalkoztatásért	354 815	325 149	-29 666	-8
ebből: beruházás a növekedésbe és munkahelyekbe	345 815	313 197	-32 618	-9
ebből: európai területi kooperáció	8 880	8 948	68	1
ebből: CEF-hez való hozzájárulás		10 000		
2. a természeti erőforrások megőrzése, hasznosítása	420 682	373 179	-47 503	-11
ebből: piaccal összefüggő kifizetések, közvetlen kifizetések	318 820	277 851	-40 969	-13
ebből: vidékfejlesztés	95 741	84 936	-10 805	-11
3. állampolgárság, szabadság, közbiztonság, jog	12 366	15 686	3 320	27
4. EU, mint globális szereplő	56 815	58 704	1 889	3
5. adminisztráció	57 082	61 629	4 547	8
ebből: adminisztratív kiadások	46 247	49 798	3 551	8
6. kompenzációk	920	27	-893	
összes kötelezettségvállalás	994 175	959 988	-34 187	-3
GNI, %	1,12	1,00		-0,12

Forrás: Net4: http://ec.europa.eu/budget/mff/index_en.cfm

A versenyképesség erősítését célzó tendencia a 2007–2013-ig tartó pénzügyi időszakhoz képest még markánsabban jelentkezik. A növekedést és foglalkoztatást generáló kohéziós célkitűzés (1.b.) forrásallokációja szintén leképezi a korábbi költségvetési időszak tendenciáját, miszerint a kohéziós kiadások csökkenő félben vannak. A két költségvetési időszakot összehasonlítva 8%-os csökkenés állapítható meg. A természeti erőforrások megőrzése és kezelése elnevezésű célkitűzés (2.) szintén jelentős csökkenő tendenciát mutat az előző időszakhoz képest. A 420 682 millió EUR összegű hét éves támogatás 11%-kal 373 179 millió EUR összegre csökken a következő költségvetési periódusban (28. táblázat). A mezőgazdasági források csökkenésének trendje tehát tovább folytatódik.

29. táblázat

Az Európai Unió 2014–2020-ig tartó pénzügyi kerete

Kötelezettség-vállalások	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2014–2020
1. kiegyensúlyozott, inkluzív növekedés	60 283	61 725	62 771	64 238	65 528	67 214	69 004	450 763
1.a. versenyképesség a növekedésért és munkahelyekért	15 605	16 321	16 726	17 693	18 490	19 700	21 079	125 614
1.b. gazdasági, szociális és területi kohézió	44 678	45 404	46 045	46 545	47 038	47 514	47 925	325 149
2. fenntartható növekedés: természeti erőforrások	55 883	55 060	54 261	53 448	52 466	51 503	50 558	373 179
ebből: piaccal kapcsolatos kifizetések	41 585	40 989	40 421	39 837	39 079	38 335	37 605	277 851
3. biztonság és állampolgárság	2 053	2 075	2 154	2 232	2 312	2 391	2 469	15 686
4. Globális Európa	7 854	8 083	8 281	8 375	8 553	8 764	8 794	58 704
5. adminisztráció	8 218	8 385	8 589	8 807	9 007	9 206	9 417	61 629
ebből: az intézmények adminisztratív kiadásai	6 649	6 791	6 955	7 110	7 278	7 425	7 590	49 798
6. kompenzációk	27	0	0	0	0	0	0	27
kötelezettségvállalások összesen:	134 318	135 328	136 056	137 100	137 866	139 078	140 242	959 988
a GNI %-ában	1,03	1,02	1,00	1,00	0,99	0,98	0,98	1,00

Forrás: European Council: Conclusions (Multiannual financial framework), EUCO 37/13, Brussels, 8. February 2013

A 29. számú táblázatban évről-évre elemzem a 2014–2020-ig terjedő költségvetési időszakot. A növekedést és munkahelyteremtést célzó versenyképességi célkitűzés évről-évre jelentősen növekvő tendenciát mutat, hét év alatt 26%-ot emelkedik a támogatások volumene a 2014-es bázisévhez képest (29. táblázat). Ugyanez a tendencia csak lényegesen gyengébben érvényesül a növekedést és foglalkoztatást generáló kohéziós célkitűzés estében, itt a bázisévhez viszonyítva mindössze 7%-os növekedésről beszélhetünk hét év alatt. A természeti erőforrások megőrzése és kezelése elnevezésű célkitűzés esetében egyértelmű, fokozatosan csökkenő tendencia figyelhető meg. A támogatások összege a 2014-es bázisév 55.883 millió EUR összegéről 7 év alatt 50.558 millió EUR-ra zsugorodott, amely közel 10%-os csökkenésnek felel meg.

4.8. A gazdasági polarizációt csökkentő, a szociális kohéziót erősítő fejlesztéspolitikai irányzatok az észak-alföldi régióban a 2014-2020-ig tartó költségvetési időszakban

Magyarországon az 1 főre eső GDP az EU 27 tagállamának átlagának 66%-át tette ki 2011-ben, a munkanélküliség 11,7% volt, a 2012-es 62,1%-os foglalkoztatási ráta pedig a legalacsonyabbak között szerepelt Európában. Az egyes régiók gazdasági fejlődése közötti különbség a rendszerváltást követően nemhogy csökkent volna, hanem csak erősödött. Leegyszerűsítve azt lehetne mondani, hogy a Gyula–Szolnok–Balassagyarmat képzeletbeli vonaltól északra elhelyezkedő területek jelentős része az ország egyik legkiterjedtebb válságövezeteit foglalják magukban (*Sinóros-Szabó, 2012*).

Komoly strukturális változások végrehajtása szükséges Magyarországon annak érdekében, hogy gazdasága versenyképessé, környezetileg fenntarthatóbbá és befogadóbbá váljon. A Magyarországot érintő legfontosabb kihívások a következő területeken jelentkeznek: az üzleti innováció és versenyképesség előmozdítása, a fenntartható infrastrukturális fejlődés, a foglalkoztatás és a társadalmi kohézió szintjének növelése és a természeti erőforrások hatékony felhasználása (*Európai Bizottság, 2013*).

Jelentős mértékben csökkentek a belföldi közcélú K+F költségek az utóbbi években, miközben a vállalati kutatási, fejlesztési és innovációs tevékenységek főként egy szűk körű, korlátozott számú multinacionális cégcsoport irányítása alatt állnak. A legnagyobb problémát az okozza, hogy a hazai kis- és középvállalkozói szektor integrálása a multinacionális cégek beszállítói ellátási láncába elenyésző, aminek az a következménye, hogy a kkv szektor irányába történő technológiatranszfer korlátozott. A kkv vállalkozások kevesebb, mint 15%-a végez beruházásokat és fejlesztéseket házon belül, ami csupán felel az uniós átlagnak (*Európai Bizottság, 2013*).

A globális versenyképességi lista alapján Magyarország a leggyengébbek között szerepel az uniós tagállamok összehasonlításában (*World Economic Forum, 2013*). A magyar kkv-k nem versenyképesek a nemzetközi piacokon, a csúcstechnológia exportjának meghatározó részét a külföldi nagyvállalatok biztosítják. A magyar mezőgazdasági szektor termelékenysége a kedvező adottságok ellenére alacsony a szomszédos országokhoz viszonyítva, különösen a nagyobb hozzáadott értéket jelentő átalakító tevékenységeknél. Az előbb említett kelet-magyarországi vidéki területek fejletlensége szorosan összefügg a mezőgazdasági és kkv szektor alulfejlett helyzetével.

Az egyetemek, a kutatóintézetek, a közsféra, valamint a vállalkozások - különös tekintettel a kkv szektorra – közötti együttműködések csekély mértékűek, így alacsony a tudásmegosztás és a kutatói mobilitás a tudományos intézetek, és a magánsféra között. Magyarország szempontjából nagyon jelentős kihívásnak számít a hatékony erőforrás felhasználás. Az unió tagállamainak viszonylatában Magyarország gazdasága magas energiaszintű, és a legkevesbé szén-dioxid hatékonyak közé tartozik. Egyelőre kihasználatlan növekedési lehetőségek rejlenek a lakóépületek modernizálásában, a központi fűtési rendszer modernizálásában, valamint a megújuló energiaforrások lényegesen intenzívebb felhasználásában. Magyarországnak számos beruházást végre kell hajtania, amennyiben teljesíteni kívánja a 2020-ra tervezett célját, amely szerint a felhasznált energia 14,65%-át megújuló energiaforrásból fedezi. A biomassza jobb kihasználása, a szél-, a nap-, és a geotermikus energia használata jelentős mértékben hozzájárulna ennek a célnak az eléréséhez (*Baranyi, 2010.*).

Az Európa 2020 stratégia kiemelt figyelmet fordít az energiahatékonyság javítására, és a megújuló energia termelésének és felhasználásának előmozdítására. A közös stratégiai kerethez tartozó alapokat az alacsony szén-dioxid kibocsátást elősegítő stratégiák támogatására kell fordítani, különösen a megújuló energia termelésére, és felhasználására.

Az észak-alföldi régió gazdasági felzárkózása, és szociális kohéziójának erősítése szorosan összefügg a mezőgazdasági feldolgozóipar fejlesztésével, valamint a megújuló energiaforrásokban, mindenekeelőtt bioüzemanyag előállításban rejlő lehetőségek hatékony kiaknázásával. A bioüzemanyagok technológiai újításai földrajzi értelemben közelebb hozzák a termelés és a felhasználás helyszínét, csökkentve ezzel az előállítás költségeit. A javuló versenyképességű termék javítja az alapanyag termelésben érintett ágazat jövedelmezőségét az adott régióban. A mezőgazdaság, illetve a mezőgazdasági termelésből származó jövedelmek javulása indirekt módon indukálja a vidéki térségek fejlődését is (*Baranyi, 2010.*).

A biodízel vagy bioetanol üzemek kihelyezése az érintett erősen mezőgazdasági jellegű régiókban az adott terület iparosodottságának mértékét is növeli. A térség szempontjából rendkívül jelentős szerepe van a reindusztrializációs folyamatok beindulásának, mivel a rendszerváltást követően az észak-alföldi régió nagyrészt elvesztette keleti piacait, valamint hanyatlásnak indult a mezőgazdasági termékek feldolgozását végző ipara. Az ipari termelés visszaesését nem tudta kellő mértékben pótolni a szolgáltató szektor. A biodízel ipari beindulása csökkentené a termelők

kiszolgáltatottságát, és megfelelő szabályozottság esetén versenyhelyzetet teremtenie a növényi olajat sajtoló üzemek között. A biomassza hasznosításának azért is van kiemelkedő szerepe, mert ez az a szektor, amely a leginkább hozzájárulhat a vidéki térségek népességmegtartó erejéhez azáltal, hogy munkát biztosít a kedvezőtlen adottságú rurális terekben is (*Baranyi, 2010*).

A biomassza energiatermelésre való felhasználásában összeurópai szinten jelentős potenciál rejlik az üvegházhatást kiváltó gázkibocsátás csökkentése területén. A biomassza energiatermelésre való felhasználása következtében Közép- és Kelet-Európa országaiban csökken a keleti irányú energia behozattal való függőség. A biomassza energetikai célú hasznosításának magyarországi alakulását nagymértékben meghatározzák az Európai Unió jelenleg ösztönző iránymutatásai. A szállítási infrastruktúra kiépültsége meghatározó telepítő tényező. Kelet-Közép-Európában meghatározó, az európai átlagot meghaladó a távfűtéses lakásban élő népesség aránya, amely kiváló lehetőségeket biztosít a biomassza energetikai célú felhasználásához. Az energiatartalom csökkentése, a kedvező vidékfejlesztési hatások, az innovatív termelési struktúrák, és a munkahelyteremtés mellett semmiképp sem szabad figyelmen kívül hagyni a biomassza fosszilis készletenergiákkal szembeni lényegesen kedvezőbb környezeti hatásait sem.

A Bioenergetikai Innovációs Centrum – BIOENKRF program keretében kutatást végeztek a mintatérsgül szolgáló mátészalkai kistérségben a biodízel és bioetanol projektek vidék- és területfejlesztésre gyakorolt hatásairól. A kistérségben élők megítélése szerint a megújuló energiát előállító technológiák, így a biomassza hasznosítás az olcsóbb energiaárakkal és a keletkező munkahelyekkel, illetve stabil fellevevőpiacként a mezőgazdasági termelők kiszolgáltatottságának csökkentésével jelentősen hozzájárul a gazdasági növekedéshez. A válaszadók zöme tisztában van vele, hogy a foglalkoztatási problémákat ezek a projektek nem tudják hiánytalanul megoldani, ettől függetlenül az olcsóbb energiaárakat és a helyi gazdaság tökevonzó képességének emelkedését mindenképp pozitív hatásként értékelik (*Baranyi, 2010*).

A 30. számú táblázatból jól látszik, hogy Magyarország biodízel és bioetanol fogyasztása jelentősen elmarad a környező országok fogyasztásától (30. táblázat). A gyenge magyar fogyasztási adatokat látva egyértelmű, hogy jelentős vidékfejlesztési, és gazdasági növekedést serkentő potenciál rejlik a bioüzemanyagot alapanyagát képző növények termesztésében, illetve azok feldolgozásában. A rurális jellegű, jelentős szociális gondokkal és magas munkanélküliséggel küszködő, viszont kedvező

mezőgazdasági adottságokkal rendelkező észak-alföldi régió szempontjából kitörési pontot jelenthet a bioüzemanyagok gyártása.

30. táblázat

Biodízel és bioetanol fogyasztás az Európai Unióban

Sorsz.	Ország	Fogyasztás, 2005 (GWh)	Fogyasztás, 2006 (GWh)			Fogyasztás, 2007 (GWh)		
			Összesen	Biodízel	Bioetanol	Összesen	Biodízel	Bioetanol
1	Németország	21,703	40,417	29,447	3,544	46,552	34,395	3,408
2	Franciaország	4,874	8,574	6,855	1,719	16,68	13,506	3,174
3	Ausztria	920	3,878	3,878	0	4,524	4,27	254
4	Spanyolország	1,583	1,961	629	1,332	4,341	3,031	1,31
5	Egyesült Királyság	793	2,097	1,533	563	4,055	3,148	907
6	Svédország	1,938	2,587	523	1,894	3,271	1,158	2,113
7	Portugália	2	818	818	0	1,847	1,847	0
8	Olaszország	2 059	1,732	1,732	0	1,621	1 621	0
9	Bulgária		96	96	0	1,308	539	769
10	Lengyelország	481	1 102	491	611	1,171	180	991
11	Belgium	0	10	10	0	1,061	1,061	0
12	Görögország	32	540	540	0	940	940	0
13	Litvánia	97	226	162	64	612	477	135
14	Luxemburg	7	6	6	0	407	397	10
15	Csehország	33	226	213	13	382	380	2
16	Szlovénia	58	50	48	2	160	151	9
17	Szlovákia	110	153	149	4	154	n.a.	154
18	Magyarország	28	139	4	136	107	0	107
19	Hollandia	0	371	172	179	101	n.a.	101
20	Írország	9	36	8	13	97	27	54
21	Dánia	0	42	0	42	70	0	70
22	Lettország	34	29	17	12	20	0	20
23	Finnország	0	0	10	0	10	n.a.	n.a.
24	Románia	–	32	32	0	n.a.	n.a.	n.a.
25	Málta	8	10	10	0	n.a.	n.a.	n.a.
26	Észtország	0	7	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
27	Ciprus	0	0	0	0	n.a.	n.a.	n.a.
27	EU	34,796	65,148	47,38	10,138	89,482	67,154	13,563

Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Renewables_energy_in_the_European_Unio#Bioenergy
Németország esetében a 2006-os teljes fogyasztás egyéb növényi olajokat is tartalmaz, Svédország esetében pedig biogázt

A bioenergetikai célú fejlesztések beleillenek a közös stratégiai kerethez tartozó alapok támogatási körébe, amelyek a kutatási beruházásokat, a K+F kiválósági központok beruházásainak támogatását, valamint a K+F eredmények kkv-k felé történő átvitelét célozzák. A hátrányos helyzetű régiók esetében nem szabad megfeledkeznünk a többpólusú fejlesztésről, amely a regionális növekedési pólusok és innovációs klaszterek létrehozásával érhető el. A magyar kutatási, fejlesztési és innovációs tevékenységek jelenleg a legfejlettebb régiókra koncentrálódnak, főleg Budapest

agglomerációjára és Nyugat-Magyarországra. Ebből a megfontolásból a különböző területek egymáshoz viszonyított előnyeinek figyelembevételével intelligens szakosodást szolgáló regionális és helyi kutatási és innovációs stratégiákat kell kidolgozni. Ezeket a regionális vagy helyi stratégiákat olyan tevékenységekre kell összpontosítani, amelyeknél kritikus tömeg érhető el. A stratégiák alapját képező pólusok között szerepelniük kell a legjelentősebb egyetemi városoknak (Szeged, Pécs, Miskolc, Debrecen, Győr).

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A kutatás eredményein alapuló legfontosabb következtetéseket a hipotézisekre adott válaszok tartalmazzák az alábbiak szerint,, amelyek magukban foglalják a jövőre adandó javaslatokat is. Ezek kapcsán előzetesen annyi megállapítható, hogy mind a hat hipotézis igazolást nyert, amelyet a nemzetközi és hazai szakirodalom feldolgozásával, és a szekunder adatforrások elemzésével támasztottam alá.

Hipotézis 1: *Az erősödő globális világgazdasági verseny körülményei között az Európai Unió nem tudja egyszerre növelni versenyképességét és erősíteni gazdasági, szociális és területi kohézióját.*

Az egyre erősödő világgazdasági verseny, valamint a 27 eltérő fejlettségű uniós tag-állam nagyon komoly dilemma elé állította az Európai Unió döntéshozóit. Az unió állam- és kormányfői a 2000. márciusi lisszaboni csúcstalálkozón fogadták el azt a célrendszert, amely alapján az Európai Uniónak 2010-re a világ legversenyképesebb gazdasági tömörülésévé kell válnia a szociális kohézió markáns erősítése mellett. A célkitűzés megvalósításának legfőbb feltételeiként a K+F tevékenységekre fordított összegek GDP arányos 3%-ra emelését, a foglalkoztatás 70%-ra történő bővítését, valamint a vállalkozások, mindenekelőtt a kis- és középvállalkozások üzleti környezetének javítását határozták meg.

Az Európa 2020 stratégia a versenyképesség növelésének irányába tolja el az Európai Uniót. A 2010-ben elfogadott új stratégia jelentős paradigmaváltásnak számít a lisszaboni stratégiához képest, mivel a hangsúly a piaci koordináció keretében zajló versenyképesség növelésére helyeződik a szociális kohézió csökkenő jelentősége mellett. A lisszaboni stratégiát nem sikerült teljesíteni a kijelölt 2010-es céldátumra, így módosítva ugyan, de bekerült az Európai Unió 2007–2013-ig tartó pénzügyi perspektívájába a versenyképesség komponens. A 2007–2013-as pénzügyi perspektívába a versenyképességi tétel már bekerült a fenntartható növekedés fejezet 1.b részeként. Az Európa 2020 stratégiával összehangoltak a versenyképesség tétel a hét év során kiegyensúlyozottan növekszik. Ez az előirányzat az összes előirányzat 8,5%-át teszi ki, 2004-es árakon számítva 74,1 milliárd euró összeget költenek a hét év alatt a versenyképesség javítására.

A lisszaboni célokhoz igazodva az előirányzat kétharmadát a K+F tevékenységek finanszírozására lehet igénybe venni. Az információ és kommunikációtechnológiai fejlesztések kitüntetett figyelmet kapnak, mivel ezen kutatások eddig lényegesen elma-

radtak az USA és Japán mögött. A versenyképességi előirányzat kapcsán markáns érdekellentétek prognosztizálhatók, ugyanis az unió fejlettebb államai, mindenképp az újonnan csatlakozott 12 tagállam intézményi elmaradottsága okán nem tud olyan komoly programtervezeteket prezentálni, mint az uniót húzó magállamok.

A 2007–2013-as pénzügyi perspektíva legmeghatározóbb kötelezettségvállalási előirányzata a fenntartható növekedés 1.a alfejezeteként számon tartott kohézió a növekedésért és foglalkoztatásért alfejezet. 2004-es áron számítva a 7 éves időszak alatt 307,6 milliárd EUR összeget különítenek el kohéziós célokra. Ebből az összegből 251,3 milliárd EUR összeget fordítanak a legelmaradottabb uniós tagországok és régiók felzárkóztatására (*Borkó – Fodor – Oszlay, 2007, 26*).

Összességében elmondható, hogy az aktuális pénzügyi perspektíva végére nem sikerül az Európai Uniót a világ legversenyképesebb gazdasági tömörülésévé alakítani. Az EU gazdaságpolitikájában nagyon lényeges paradigmaváltás történt, nevezetesen az unió, lassan de biztosan megindult a piaci koordináció irányába.

„Az EU-költségvetés fő célját tekintve a protekcionista versenykorlátozó szemlélet rovására elmozdult a versenyképességet növelő filozófia irányába a „nagy hajó lassan fordul elv” mentén. A lassúbb EU-növekedés és gyorsabb konvergencia filozófiája pedig meggyengült és a kétsebességes Európa megközelítés erősödött meg. Ez jelenleg elsősorban a költségvetés szerkezetében és nem annak összegét tekintve jelenik meg, jelezve a lisszaboni célok erőteljesebb verbális és nem tényleges befolyását.” (*Borkó – Fodor – Oszlay, 2007, 26*).

Véleményem szerint a jelen krízishelyzetben az Európai Uniónak legfőbb prioritásként a versenyképességét kell erősítenie, ha nem akar lemaradni a Triád, valamint a feltörekvő, sok esetben államkapitalizmust építő gazdaság mögött. Az Uniónak el kell érnie, hogy a tagállamok GDP-jük 3%-át fordítsák innovációkra és kutatás-fejlesztésekre. További alapvető követelmény, hogy a tagállamok GNI-jük 3–4%-a arányában járuljanak hozzá a közösségi költségvetéshez, hogy valóban hatékony belső piacot lehessen létrehozni, sikerüljön harmonizálni a különböző gazdasági szektorok politikáit, valamint a szociális kohéziót is lehessen erősíteni.

Bármennyire is fájó a közép-kelet-európai országok szempontjából, hogy nem részesülnek olyan mértékben az uniós forrásokból, mint a hidegháború alatt felvett elődeik, be kell látni, hogy az innovatív, tudásalapú uniós gazdaság beindítása nélkül hosszú távon a szociális kohézió meglévő szintjét sem lehet fenntartani. Önmagában csak a szociális kohézióra szánt transzferek nem generálnak hatékonyságot, többletértéket. A

kelet-német tartományok felzárkóztatása kapcsán Mustó István rámutatott, hogy a felzárkóztatási transzferek inkább vezettek a nyugati tartományok meggyengüléséhez, mint a keleti tartományok megerősödéséhez. A Magyar Fejlesztési Bank Zrt. vezérigazgató-helyettesével folytatott interjúm során szintén bebizonyosodott, hogy az EU stratégiája, és az azt követő nemzeti fejlesztési bankok stratégiái is egyre inkább a visszatérítendő kedvezményes hitelek támogatják a vissza nem térítendő támogatásokkal szemben, mivel azok jóval inkább ösztönözik a teljesítmény növelésére.

Összegezve a leírtakat megállapítható, hogy az unió tagállamainak a világgazdasági versenyben helytállni képes innovációs tudásgazdaság megteremtésén kell fáradozniuk, amely hosszabb távon lehetővé teszi, hogy a szociális aspektusok is jobban érvényesüljenek. A jelenlegi struktúra konzerválása végzetes lehet mind a versenyképesség, mind pedig a szociális kohézió szempontjából. A jelenlegi támogatási- és fejlesztési politikát a termelékenység növelése, és a munkahelyteremtés érdekében feltétlenül át kell alakítani. Az átalakítás leghatékonyabb módszerei a vissza nem térítendő támogatások jelentős részének hitelezéssé, projektfinanszírozássá alakítása, valamint a monitoring rendszer hatékonyságának növelése. Ezek a módszerek kikényszerítik a felelősségvállalást, és a racionális munkaszervezést.

Hipotézis 2: *Az Európai Unió Európa 2020 stratégiája mindenekelőtt a versenyképesség növelésére helyezi a hangsúlyt, amely miatt háttérbe szorul a kohézió.*

Előjáróban meg szeretném jegyezni, hogy az Európai Unió gazdaságpolitikája már a 90-es évek elejétől kezdve neo-konzervatív, csak közigazgatása szempontjából érvényesül az etatista, bürokratikus jelleg (Forgács, 2009, 265). A neo-konzervatív dominancia leginkább az összeurópai politikákban érzékelhető. Legelőször az egységes kereskedelempolitikában és a versenyszabályozásban vált meghatározóvá, majd ezeket követte a monetáris politika. A monetáris politika esetében is elég a szigorú Maastrichti kritériumrendszerre gondolni.

Mind a lisszaboni stratégia, mind pedig az Európa 2020 stratégia központi kérdésként kezeli az Európai Unió versenyképességének növelését. A lisszaboni stratégia még első helyen említette a munkahelyteremtést, de nagyon fontos rögtön hozzátenni, hogy ezt a célkitűzést a versenyképesség javulása, a strukturális reformok, valamint a bürokrácia csökkentéséből származó gazdasági növekedés révén tervezték elérni.

A lisszaboni stratégia idővel fokozatosan átalakult egy átfogó cél- és megvalósítási irányelvekkel rendelkező komplex rendszerre, amely azonban nem határozta meg egyértelműen az EU és a tagállamok közötti feladat- és felelősség megosztást.

A makrogazdasági környezetet vizsgáló mutatók közül jó néhány kedvezőtlen képet mutat: így például az USA-hoz képest túl magas az állam fiskális szerepvállalása, mint a kiadási mind pedig a bevételi oldalon. Az USA-ban a kormányzati kiadások a GDP 18,37%-át tették ki 2001-ben, míg ez az a mutató a 25 tagú unió esetében 43,37% volt. A munkaerő-gazdálkodás területén tapasztalható rugalmatlanság szintén jelentős kihívást jelent az EU tagállamai részére. A bérmeghatározás rugalmassága lényegesen kedvezőbb az USA-ban, mint Európában. Tudományosan megalapozottnak tekinthető, hogy az állami szektor vállalatainak fejlesztési, beruházási döntéseinél nem működik a költségvetési korlát (*Forgács, 2009, 180*).

A magánszektor és az állami szektor összehasonlítása azért is nagyon nehézkes, mivel a magánvállalkozások profitmaximalizálásával ellentétben a kormányzatok gazdasági intervenciói mögött jóval összetettebb célrendszer húzódik meg. A kormányzatok az egyes beruházásoknál lényeges társadalompolitikai, szociális, és környezetvédelmi aspektusokat is számba vesznek, amelyeket piaci alapon történő beruházások esetében csak a törvényben előírt minimum mértékig vesznek figyelembe. Az Egyesült Államokban lefolytatott összehasonlító elemzésekből kiderült, hogy az állami lakásépítési programok 20%-kal többbe kerülnek, mint a magánberuházók építkezései. A közszolgáltatási személygyűjtés esetében 50%-kal került többbe a szolgáltatás (*Forgács, 2009, 180*).

Ilyen és hasonló példákat természetesen magyar relációban is említhetünk. Egy jelentős budapesti kerület bérlakás állományának fenntartása a tulajdonos önkormányzat számára éves szinten 200 millió forint veszteséget eredményez, és ez még a legjobb eset, nem számolva a jelentős számú nem fizető bérlő által felhalmozott bérleti díjhátralékkal. Az önkormányzati bérlakások esetében is adott a kérdés. Törekedni kell a bérlakás-állomány teljes értékesítésére? Mindenki számára egységesen piaci alapú bérleti díjat kell meghatározni? A piaci alapú gondolkodás természetesen ezt diktálná. Az államnak ezzel szemben gondolnia kell a fiatal pályakezdők lakáshoz juttatására, a szociálisan rászorultak lakhatására. Ha az ilyen és ehhez hasonló esetekben kivétel nélkül a piaci koordináció érvényesülne, számos ember kerülne az utcára, ami nagyon jelentős társadalmi feszültségeket, és megélhetési bűnözést gerjesztene. Visszatérve a bérlakás témakörhöz természetesen az a gyakorlat sem folytatható, hogy minden bérlő egységesen piaci ár alatti bérleti díjat fizet meglehetősen nehézkes és hosszadalmas behajtási

procedúra mellett. A megoldás a szociális rászorultság rendszeres ellenőrzése lenne. Ezen felül a tulajdonos önkormányzatoknak tudatos ingatlanstratégiát kell kidolgozni a hatékony hasznosítás és az ingatlanállomány korszerűsítése érdekében.

A lisszaboni célok újradefiniálása eredményezte, hogy a 2007–2013-ig tartó pénzügyi perspektívába integrálták a versenyképességi tételt. A pénzügyi keret fenntartható növekedés elnevezésű első fejezetéhez tartozó versenyképesség a növekedésért és foglalkoztatásért című alfejezet előirányzata a hét éves időintervallum alatt éves szinten 9%-kal emelkedik. A versenyképesség előirányzat a teljes pénzügyi kereten belül 8,57%-ot tesz ki. Fontos kiemelni, hogy a versenyképesség előirányzat az agrárpolitika rovására nyert teret. Az agrárpolitika támogatása éves szinten 3%-kal csökken.

Összehasonlítva a 2000–2006-ig tartó pénzügyi keretet az aktuálissal, jól látható, hogy az innovációkra szánt összeg több mint a kétszeresére nőtt. A 2006–2006-ig terjedő időszakban 25,5 milliárd eurót fordítottak innovációkra, amely 11%-a a teljes konvergencia és versenyképesség célkitűzéseknek (224 441 millió EUR). Az aktuális 342 757 567 465,-EUR összegre rúgó pénzügyi keretből 25%-kal részesülnek az innovációk (85 198 millió EUR).

A IV.1. kohézió és versenyképesség a stratégiák szintjén című alfejezetben, a 23. számú saját készítésű ábrán keresztül szemléltetem, hogy a konvergencia célkitűzések esetében a források 60%-át az új tagállamokban, míg a fennmaradó 40%-ot a régi tagállamokban használják fel. A regionális versenyképesség célkitűzés esetében fordított az arány, ott a források 94%-a jut a régi tagállamokra, míg a 12 új tagállam mindössze 6%-ban részesül.

A versenyképesség fejlesztése előbb-utóbb feszültségeket fog okozni az Európai Unióban, mivel az új tagállamok programtervezetei még nem olyan professzionálisak, valamint az intézményi elmaradottságaik nagyban gátolják abszorpciós képességeiket. A versenyképesség előirányzat esetében érdemes lenne a népességarányos részesedésen elgondolkodni. A versenyképességi tényező megjelenésével a kétsebességű unió kontúrjai kezdenek kirajzolódni.

Összességében kijelenthető, hogy a piaci koordináció hatásosabbá válása alapozhatja meg a bürokratikus szabályozás minőségjavulását is. Ezt az egymást erősítő folyamatot tekinthetjük a fejlett, innovatív gazdasággal rendelkező országok sikerének. Ezzel szemben a társadalmi kapcsolatok és érdekcsoportok hálójában elvesző bürokratikus koordináció és közigazgatás a fejlődés és a valós teljesítményen alapuló újraelosztás legfőbb kerékkötője.

Megítélésem szerint helyes az Európa 2020 stratégia versenyképesség-központúsága, – még akkor is, ha a kezdetekben sérül a szociális kohézió –, mivel a tudásgazdaság létrehozása biztosítja hosszú távon Európa jövőjét. A stratégia megvalósításakor azonban megkülönböztetett figyelmet kell fordítani arra, hogy a közép-kelet-európai államok innováció befogadására alkalmas abszorpciós képességei javuljanak. A kelet-európai tagállamoknak mindent meg kell tenniük, hogy az egyetemi oktatásuk és szakmai képzéseik megfeleljenek a piac diktálta követelményeknek.

Hipotézis 3: *A versenyképesség javítására irányuló nyomás és a világgazdasági válság kikényszeríti a nagyon alapos és prudens állami felügyelet mellett, de piaci koordináció alapján működő fejlesztéspolitikát.*

Tekintettel arra, hogy az Európai Uniónak a multipolárisra vált globális versenyben kell helytállni, megfelelő érdekérvényesítő mechanizmusokat kell kidolgozni a globalizáció kezelésére. Az EU-nak alapvető érdeke, hogy az általa kidolgozott, és bevált eljárásrendeket, standardokat a nemzetközi szinten is terjeszteni tudja. Az Európai Unió öt mechanizmuson keresztül tudja világgazdasági és politikai befolyását érvényesíteni. Ezek a mechanizmusok a következők: a politikai erőter kiterjesztése; uniós szabályozási mechanizmusok kidolgozása, amelyekkel az unió globális irányításra tud szert tenni; a nemzetközi szervezetek hatékony kihasználása, mozgatása; az unió befolyásának területi kiterjesztése; a globalizáció költségeinek megosztása. *Az öt mechanizmus egyike a politikai erőter kiterjesztésére irányul.*

Nyilvánvaló tény, hogy a közösségi politikák kialakításakor a globalizációs nyomás is nagy szerepet játszik. Az egyik legjelentősebb uniós eredmény az Európai Gazdasági és Monetáris Unió megalakítása, valamint az euró bevezetése volt. Az EMU egységes keretet teremtett a 2002-ben csatlakozott tagországok számára a gazdasági és monetáris politikák koordinálására, amely egyben válaszadás is volt a globalizáció kihívásaira. A független Európai Központi Bank megalakítása az EU neoliberais proklamációjának megjelenítése volt. A monetáris unió létrehozása az unió felhatalmazására enged következtetni, mivel az euró bevezetése megvédi az egyes nemzetállamokat a valutájuk fluktuációjától. Bár a tagállamok átengedték monetáris előjogaikat az Európai Központi Banknak, a gazdaságpolitika területén viszont maradt manőverezési lehetőségük.

Az EMU alapszerződése egy kezdetleges keretet biztosít a nemzetközi gazdasági kapcsolatok koordinációjára, amely felhatalmazza az EU-t, hogy az alacsony inflációs politika mellett közösségi prioritásokat szabjon meg. A közös politikai tér kiszélesítése,

és az unió felhatalmazása éppoly reális, mint a piacbarát politikák hangsúlyozása. A kérdés csak az, hogy a tagállamok elég aktívan használják-e ki a gazdasági és monetáris unió nyújtotta lehetőségeket, és felismerik-e benne a globális vezető szerep egyik erőforrását. Az eddigi tapasztalatok sajnos azt mutatják, hogy az európai államok nem tudnak kellőképpen egységesen fellépni a világ többi nagyhatalmával szemben. A feszültség sehol nem érzékelhető annyira, mint a pénzügyi piacok szabályozása területén.

A gazdasági válság kitörését megelőző időszakban az uniós politika alkotói arra használták fel a törvénykezést, és a koordinációs mechanizmusokat, hogy uniós szintre emeljék a pénzügyi döntéshozatali eljárásokat, ami alól kivételt jelentett a felügyelet. A monetáris politikával ellentétben, ahol az egységesítés a globalizáció menedzselésére szolgált, az EU pénzügyi területre kiterjesztett politikája a nagy multinacionális vállalatok számára jelentős autonómiát biztosított. Az igazat megvallva a pénzügyi piacok felügyeletét illetően nem beszélhetünk egy olyan összehangolt egységes koncepcióról, amely vezető szerepet biztosíthatna a globalizáció e téren történő irányításában. Az egyes politikák összehangolásának sikere meglehetősen változó. Míg a környezetvédelem területén az EU-nak sikerült átütő eredményeket elérni, addig például a versenyképességre vonatkozó lisszaboni stratégia, és a közös energiapolitika sikertelen maradt. Azok a közösségi politikák, amelyek az unióban is megállják a helyüket esélyesek arra, hogy az unió határain kívül is befolyásoló tényezőként hassanak.

Az Európai Unió globalizációs vezető helye szempontjából elsődleges, hogy kifejlessze a saját szabályozási mechanizmusait, amelyekkel döntő hatást tud gyakorolni a globális irányításra. A legtöbb liberalizált szektorban a felügyeleti szervek (hivatalok, ügynökségek) biztosítják a tisztességes versenyt. Az uniónak sikerült számos szektorban világszintű irányítási hatalmat elérni, mint például az élelmiszeriparban, a vegyiparban, és a telekommunikációban. Az EU 1995-ös adatvédelmi irányelve beszédes példának minősül. Az USA heves ellenállása ellenére 30 ország átvette a direktívát az uniótól, olyan országok például, mint Japán, Kanada, Ausztrália, amelyek az USA fontos felvevőpiacainak számítanak. Végül is az USA is megbékélt, és számos területen de facto az EU rendelkezések szolgálnak elfogadott nemzetközi standardnak. Ahogy Kelemen Dániel is kifejti 2010-es írásában az EU piaci hatalmánál fogva próbálja a saját környezetvédelmi standardjait elterjeszteni a világban.

Jó pár tanulmány rámutatott, hogy az unióban még mindig jellemző belső diverzitás, sokféleség aláássa az unió képességét, hogy globális szinten tudja érvényesíteni szabályozó mechanizmusait. A fedezeti ügyletek, valamint a nemzeti pénzügyi rendszerekben

tetten érhető eltérések miatt az EU kormányai nem tudnak közös platformra helyezkedni a nemzetközi porondon. Az EU belső sokfélesége megakadályozta, hogy egységes véleményt tudjon képviselni a G7 és IMF találkozón, és így nem sikerült globális standardot kialakítani. Egyes területeken viszont a nemzetállamok nagyon eltérő érdekei ellenére az unió keresztül tudja vinni intézményi innovációit, valamint a mindenki számára érvényes minimum standardokat. Kiemelendő az EU környezetvédelmi multilaterális szerződésekkel elért vezető pozíciója. A pénzügyi területet illetően az EU-nak nincsenek a regionális pénzügyi szabályozáshoz hasonló olyan nemzetközi céljai, amelyek képesek lennének normatív globális alternatívát támasztani a jelenleg érvényben levő angolszász modellel szemben.

A globalizáció menedzseléséhez feltétlenül hozzá tartozik a nemzetközi szervezetek bevonása, mozgatása. Ez a mechanizmus gyakorta a politikai tér kiterjesztésére vonatkozó mechanizmus helyettesítője, mivel a globális szabályokat általában a nemzetközi szervezetek dolgozzák ki. A kereskedelem és a tőkeáramlás globalizálódása már lezajlott, és az EU próbálta diktálni a játékszabályokat. Az unió intézményi struktúrát fejlesztett ki a szabályok betartásának ellenőrzésére. Ez semmiképp nem jelenti azt, hogy az EU magát kívánja mindennek a középpontjába állítani. Az unió gyakran törekedett a nemzetközi szervezetek, úgymint az OECD, az IMF és a WTO pozícióinak erősítésére, a tagság kiszélesítésére, amely paradox módon oda vezetett, hogy csökkent az unió érdekérvényesítő képessége.

A legnagyobb ellentmondás, hogy míg az EU a nemzetközi intézmények befolyásának erősítésén fáradozott, addig ezek az intézmények a kritikák középpontjába kerültek, mivel nem voltak képesek megfelelően kezelni, irányítani a globalizációt, sőt felelőssé tették őket a globalizáció árnyoldalainak elburjánzásáért. A folyamatos támadások következtében a nemzetközi szervezetek negatív spirálba keveredtek, és elvesztették legitimitásukat. Az EU időközben felfedezte, hogy a nemzetközi szervezetek különböző jogosítványokkal való felruházása aligha garantálja az unió érdekeinek érvényesítését. A versenytársak, mint például az USA, vagy Kína éppúgy a nemzetközi szervezeteken keresztül próbálja az unió pozícióit gyengíteni. Másként fogalmazva az európai államok nincsenek egyedül a nemzetközi szinten a globális hatalomért folytatott harcban. Ennek az egymással folytatott vetélkedésnek tudható be, hogy az EU-nak sikerült a génkezelt termékekre, klímaváltozásra, és vegyszerekre vonatkozó multilaterális környezetvédelmi szerződésekbe beszúrni az óvatosság elvét.

Az Európai Unió befolyásának területi kiterjesztése különböző intenzitással folyik a nem-tagállamok esetében. Érdeklődése legfőképp a tagállami aspirációkkal rendelkező jelöltekre koncentrál. Wade Jacoby úgy fogalmaz, hogy a globalizáció irányítása részben a közép-kelet-európai csatlakozó államok fenyegetéseinek és lehetőségeinek kezelése volt. A folyamatos bővítésekkel az uniónak sikerül befolyását egyre nagyobb területekre kiterjeszteni. Az EU-val szomszédos államok folyamatosan átveszik az unió irányelveit, amely nagyban segíti az unió globális terjeszkedését. Az EU természetesen nem hagyja a véletlenre irányelveinek átvételét.

Az Európai Bizottság a 2004. és 2007-ben csatlakozott 12 állam esetében 30 különböző szakpolitikára vonatkozó monitoring jelentést dolgozott ki. Az uniós tagfelvétel előtt a bizottság szakértői folyamatos konzultáció keretében pontról-pontra végigmennek az aspiráns ország kormányhivatalnokaival az egyes szakpolitikákon, az *acquis communautaire*-en. A felvételi eljárásrend hozzájárult az európai versenyképes dereguláció térnyeréséhez. A közép-kelet-európai államok felvétele pedig pótlólagos piacot biztosított a korábbi tagállamok vállalkozásainak. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a nem potenciális tagjelölt országok esetében az EU lényegesen kevesebb befolyással rendelkezik.

Az Európai Unió regionális kereskedelmi szerződésekkel is kísérletezik befolyásának, az általa használt jogszabályok kiterjesztésére. Az USA éppoly kemény erőfeszítéseket tesz befolyási övezetének kiterjesztésére, amivel az EU-t folyamatosan sakkban tartja. Az EU *permanens* versenynek van kitéve az USA, és a feltörekvő gazdaságok vezetési ambíciói miatt. Az unió globális irányításra vonatkozó erőfeszítéseit nemcsak, legalábbis nem elsődlegesen a közös, kollektív fellépés hiánya, valamint az eltérő érdekszerkezetek, hanem az egyre aktívabbá váló különböző geopolitikai szereplők határozott fellépése akadályozza.

Az EU a nemzetközi szervezetekben is indirekt eszközökkel akarja befolyását növelni. A nemzetközi gazdasági szervezetek reformjáról szóló értekezleteken az EU általánosan elfogadott referenciaként tűnik fel. Az unió modellértékű erővel bír, amely nagyban hozzájárul az új globális konszenzus kialakításához, és a nemzetközi gazdasági szervezetek megreformálásához. A nemzetközi szereplők által közösen osztott vélemény, hogy az EU megkerülhetetlen a termelési javak előállításában. Ez a tény tovább erősíti az unió magabiztosságát, és az unió globalizáció vezetésére vonatkozó doktrínáját. Az Európai Unió hozzájárul a globális kormányzáshoz, amelyet nemcsak a tagállamok, hanem a világ számos állama is elfogad gazdasági nyitottsága, és az ezzel együtt

érvényesülő szociális fejlődése alapján. A fenntartható fejlődés az EU esetében együtt jár a transzparencia és a szubszidiaritás érvényesülésével.

A 2007–2013-ig terjedő költségvetési időszakban már megjelent a versenyképesség a növekedésért és foglalkoztatásért kiadási tétel, amely évről évre növekvő tendenciát mutat a mezőgazdasággal szemben. A versenyképesség fokozása elengedhetetlenné teszi, hogy a fejlesztéspolitikát ne a bürokratikus koordináció, hanem a piaci koordináció bázisán alakítsák ki.

Hipotézis 4: *Paradigmaváltás körvonalazódik az Európai Unió fejlesztéspolitikájában. A piaci mechanizmusok talapzatán működő fejlesztéspolitikát a versenyképességi faktorok fogják meghatározni. Elkerülhetetlen lesz a bürokratikus koordinációtól a piaci koordináció irányába történő elmozdulás az EU források elosztásában.*

Az Európa2020 stratégia egyértelműen a versenyképesség fokozását fogalmazta meg. Az alábbiakban ismertem az Európai Bizottság hét kezdeményezését, amelyek elősegítik a prioritásnak kijelölt területek fejlesztését:

- „Innováció unió”: a kutatás-fejlesztés finanszírozási keretfeltételeinek javítása, a hozzáférés megkönnyítése, hogy az innovatív ötleteket valóban növekedést és munkahelyeket generáló új termékekre és szolgáltatásokra lehessen konvertálni.
- „Fiatalok mozgásban”: az oktatási rendszerek színvonalának emelése, valamint a fiatalok munkaerőpiacra jutásának elősegítése
- „Digitális Európa”: A nagy sebességű internet, és az egységes európai digitális piac bevezetése.
- „Erőforrás hatékony Európa”: A gazdasági növekedést le kell választani a nyersanyag felhasználás volumennövekedéséről. Az alacsony szénfelhasználás irányába való elmozdulás, az energiahatékonyság, a megújuló energiaforrások térnyerése, valamint a szállítmányozás modernizálása a negyedik kezdeményezés célja.
- „A globalizáció korára kidolgozott iparpolitika”: az üzleti környezet javítása, különösen a kis- és középvállalkozások számára, valamint egy világszinten versenyképes, erős, fejlődőképes ipari bázis kialakítása.
- „Új készségek, és munkahelyek teremtése”: a munkaerőpiac modernizálása, az életen át tartó tanulás filozófiájának elterjedése, az egymáshoz jól illeszkedő munkaerő kereslet és kínálat elérése, intenzív munkaerő mobilitás.

„Európai platform a szegénység ellen”: ez a kezdeményezés a szociális és területi kohézió elérését célozza meg, úgy, hogy a növekedés és új munkahelyek előnyét minél szélesebb körű társadalmi rétegek élvezzék, és a szociálisan hátrányos helyzetűek minél jobban tudjanak integrálódni a társadalomba. Európának cselekednie kell, mivel a jövő gazdaságának motorját alkotó területeken jelentős versenyhátrányban van a Triád többi tagjával szemben. Az unió a GDP-jének kevesebb, mint 2%-át, míg az USA és Japán 2,6%, illetve 3,4%-ot fordítanak kutatás-fejlesztésre (*European Commission*, 2010). Európának mindenekelőtt arra kell koncentrálnia, hogy megfelelő feltételeket teremtsen a magánszektor kutatás-fejlesztési beruházásai számára.

Az oktatás, továbbképzés, és az életen át tartó tanulás területén szintén jelentős lemaradásban van az unió versenytársaival szemben. Az európai tanulók negyede olvasási, értelmezési nehézségekkel küzd. A tanulók körülbelül fele rendelkezik középfokú végzettséggel, viszont ez a végzettség az esetek többségében nem felel meg a munkaerőpiac elvárásainak. A 25 és 34 év közötti fiatalok közül csak minden harmadik rendelkezik egyetemi diplomával, míg ez az arány az USA és Japán esetében 40 és 50%. A Shanghai index alapján csupán 2 európai egyetem található a világ legjobb 20 egyeteme között. A digitális társadalom területén Európa szintén jelentős hátrányban van a versenytársaival szemben. A 2000 milliárd EUR értékű információs és kommunikációs piac csupán egynegyed részét tartják európai vállalkozások a kezükben.

Az Európai Unió „Európa 2020” stratégiája szinkronban van a Világgazdasági Fórum által megfogalmazott innováció vezérelt gazdaság alapjaival. Az unió fejlesztési stratégiája jelentős mértékben leképzi a globális versenyképességi stratégiát. Az unió az innováció vezérelt gazdaság megvalósítását tűzi ki célul, mellőzve azt a tényt, hogy az újonnan csatlakozott országok közül számos jó esetben a hatékonyság által vezérelt, vagy még inkább a tényező vezérelt gazdaság szintjén áll. Rostov növekedésmélete a következőket mondja ki „minden ország, minden nemzetgazdaság pontosan ugyanazon a fejlődési pályán halad végig, a különbség csak a fejlődés sebességében lehet, akár úgy is, hogy egyes országok az átlagosnál hosszabb időt töltenek egy-egy fejlődési időszakban, így később jutnak el a mások által már elért, meghaladott fejlettségi szakaszba.”

Az Európai Unió fejlesztési stratégiáját egyre inkább piaci koordinációs alapokra helyezi. Az igazat megvallva az uniónak nincs is más lehetősége, mint felhagyni a bürokratikus, elosztó mechanizmusokon alapuló koordinációjával, amennyiben gyarapítani kívánja világgazdasági súlyát, és élen akar járni a világgazdasági versenyben.

A disszertáció IV.3., az EU 2007–2013-ig terjedő költségvetésére vonatkozó fejezetben elemzem a költségvetés szerkezetének és prioritásainak változásait. A versenyképesség a növekedésért és foglalkoztatásért elnevezésű irányzat kiadásai éves szinten 6–7%-kal növekednek a közös agrárpolitika rovására, amelyek éves szinten 3%-kal csökkennek. A kötelezettségvállalási előirányzatok szerkezetében is nyomon követhetők a változások. A költségvetésben a mezőgazdaság részarányát tekintve már nem áll első helyen a kötelezettségvállalási előirányzatok között. Részaránya nem számottevően ugyan, de visszaesett 44,33%-ról 42,96%-ra. Az aktuális 2007–2013-ig terjedő költségvetés legfontosabb kötelezettségvállalási előirányzata a fenntartható növekedés vált a maga 44,21%ával. Ebben a fejezetben kap helyet a versenyképesség a növekedésért és foglalkoztatásért alfejezet. A költségvetés szerkezetének átalakítása, a versenyképesség előtérbe helyezése egyértelműen jelzi az unió gazdaságpolitikájában bekövetkezett meghatározó paradigmaváltást.

Megítélésem szerint a szociális Európa gondolata már a múlté. Napjainkban is látható, hogy a világgazdasági válság következtében egyre komolyabb feszültségek alakulnak ki az unió magrégiói, és a periféria között. Amennyiben az unió meg akarja tartani világgazdasági pozícióit, nem marad más választása, mint szakítani a bürokratikus koordináción alapuló szociális kohéziós elképzeléseivel. Természetesen ez a kialakult új tendencia a lehető legrosszabbkor érintik a viszonylag újonnan csatlakozott országokat, amelyek mindenekelőtt a gazdasági felzárkóztatásban érdekeltek.

Hipotézis 5: *A piaci koordináció előtérbe kerülésével nő a nemzeti és multilaterális fejlesztési bankok szerepe az erőforrások elosztásában.*

Tekintettel arra, hogy a jelentős költségvetési hiány miatt számos országnak nem áll módjában speciális pénzalapok létrehozása, amelyek forrásait a fejlesztési bankokon keresztül infrastruktúrafejlesztésre lehet fordítani, a fejlesztési bankoknak kulcsszerepe lesz a magántőke felkutatásában. Kiemelkedő szerepet játszik ezek közül a Német Újjáépítési Hitelintézet, amely nagyon jelentős szerepet játszott a német újraegyesítés finanszírozásában.

Egyértelmű tény, hogy valamennyi nemzeti szintű fejlesztési bank elsődleges küldetése az adott állam hosszú távú infrastrukturális projektjeinek finanszírozása, valamint a hazai vállalkozások nemzetközi terjeszkedésének, piacszerzésének elősegítése. A Magyar Fejlesztési Bank Zrt. vezető tisztségviselői kiemelték azt az EU-ban egyre erőteljesebben érzékelhető trendet, amely szerint a vissza nem térítendő támogatások aránya visszaszorulóban van. 2012-től az Európai Unió fokozatosan áttér a visszatérítendő tá-

mogatásokra (refundable facilities), amelyek valójában hitelkonstrukciókat takarnak. Nyilvánvaló, hogy a visszatérítendő támogatásoknak fegyelmező hatása van, és arra ösztönzi a vállalkozásokat, hogy olyan életerős projektekbe fogjanak, amelyek kellő fedezetet biztosítanak a hitel visszafizetésére.

A visszatérítendő támogatások is egyértelműen a piaci koordináció térnyerését vetítik elő. A világgazdasági válság és az egyre erősödő globális versenyképességi kényszer egyre drasztikusabban kényszeríti ki a sokszor irracionális, a hatékonyság és termelékenység fokozását gátló, és a pazarlásnak, nem ritkán korrupciónak nyílt teret engedő bürokratikus koordináció visszaszorítását. a pénzügyi transzferek hatékonysága nem a transzferek volumenétől, hanem azok felhasználásától függ. Ezt az igazságot több példa is alátámasztja. Az olajkitermelő országok például hivatkozva, magamutogató presztízs beruházásokra költöttek dollár milliárdokat, amelyek nem teremtettek többletértéket, viszont szabad utat engedtek az elburjánzó korrupciónak. A német újraegyesítés példáján szintén tapasztaltuk, hogy a kelet-német tartományok pénzügyi támogatása kevésbé vezetett azok felzárkóztatásához, mint a nyugati tartományok meggyengüléséhez (Musto, 2005).

A pénzügyi transzferek beáramlása sokszor polarizál, vagyis mélyíti a fejlettségbeli szintkülönbséget a különböző régiók között. A különbségek enyhítésére tett intézkedések tovább feszítik az adott állam költségvetését. A harmadik veszélyforrást pedig leginkább az jelenti, hogy a könnyen megszerezhető források megteremtik a maguk fogadókészségét, és a korrupció, és bennfentes információk következtében csak azért jönnek létre vállalkozások és projektek, hogy megszerezzék a forrásokat. Elég utalni azokra a szubvenciókra, amelyeket az Európai Unió évtizedeken keresztül nyújtott a dél-olasz Mezzogiornonak, finanszírozván nem létező olíva ültetvényeket. Véleményem szerint a katasztrófhelyzeteket, és a megalapozott fejlesztési programokat leszámítva a segélyek és támogatások beáramlása gyengíti, nem kevés esetben rombolja egy társadalom vagy egy gazdasági rendszer önszabályozó képességét. A támogatásokhoz nagyon könnyű hozzászokni. Számos afrikai ország és európai régió esetei jól szemlélteti, hogy a támogatások milyen rossz hatással vannak az önszerveződésre, és a felelősségvállalásra.

A német újraegyesítés finanszírozására szánt évi átlagos 113 milliárd euróra, amelyből mindösszesen 18 milliárd euró összeget tettek ki a magántőke beruházások, megállapítható, hogy nem hozta meg az elvárt sikert. A fogyasztói jellegű kiadásokra szánt támogatások, nyugdíjak, közszféra szolgáltatások, közigazgatás, szociális juttatások a

nyugat német éves össztermék több mint 4 %-át tették ki, amely rendkívüli mértékben terhelte az amúgy is stagnáló német gazdaságot.

A fejlesztési bankok szerepe egyértelműen erősödik a piaci koordináció előtérbe kerülésével, tekintettel arra –, hogy bár az adott ország, vagy integráció gazdaságfejlesztési stratégiáját, irányelveit alkalmazzák – banki üzemmódban dolgoznak, forrásaikat a nemzetközi tőkepiacokon szerzik be, az egyes projektek finanszírozásánál elvégzik a szükséges due dilligence átvilágításokat, a saját és neves külsős tanácsadó partnerek bevonásával elkészítik a nélkülözhetetlen hatástanulmányokat és megvalósíthatósági vizsgálatokat. Az egyes integrációk fejlesztési bankjai még nagyobb előnyben vannak a nemzeti fejlesztési bankokkal szemben, mivel a különböző tagállamokból delegált, magasan kvalifikált szakemberek biztosítják a tudásbázist, és a folyamatos tapasztalatcserét, és a szinergiahatások kihasználását. Gondoljunk csak bele, hogy mekkora tudásbázis halmozódott fel az Európai Beruházási Banknál az elmúlt ötven évben.

Az EIB 2010. évi üzleti jelentésében feltüntetett táblázat (4.2. fejezet) jól szemlélteti, hogy a bank mennyire azonosul az unió új gazdaságpolitikai irányelveivel. A kihelyezett hitelek 56%-át fordítják az európai kommunikációs hálózatokra és energetikai projektekre. Környezetvédelemre, valamint egészségügyi és oktatási célokra a teljes hitelállomány 14–14%-át fordították 2010-ben. Ezek a beruházások mind a versenyképességet segítik elő. A Világgazdasági Fórum versenyképességi besorolása alapján ezek a beruházások leginkább hatékonyság által vezérelt gazdaságot erősítik.

Az európai közös programokban az EIB szintén aktívan kiveszi a részét, mint például a JASPERS-ben, az európai régiók beruházásait támogató közös program. A bank ebben a programban az Európai Bizottsággal, Az Európai Fejlesztési és Újjáépítési Bank, valamint a német Kreditanstalt für Wiederaufbau bankkal kooperál.

A multilaterális, valamint nemzeti fejlesztési bankok a meglévő hatékony és szofisztikált tudásbázisuk alapján további forrásallokációs feladatokra számíthatnak, mivel tevékenységüket a tőke- és a reálpiacon végzik, ami biztosítja a hatékonyabb forrásallokációt. További előny a fejlesztési bankok esetében az, hogy a kihelyezett hitelt a kedvezményezettnek vissza kell fizetni, ami fegyelmező erővel bír az egyes projektek megvalósításánál.

Hipotézis 6: *A versenyképesség hangsúlyozása hátrányos helyzetbe hozza az új tagállamokat a gazdasági felzárkózást illetően.*

A világgazdasági válság közepette született meg az Európa 2020 stratégia, amely hosszú távú vonalvezetést kíván nyújtani az Európai Unió számára. A stratégia három

prioritáson nyugszik: a folyamatos növekedés biztosításán, amelynek alapja a tudás- és innováció alapú gazdaság, a fenntartható fejlődésen, amelyhez elengedhetetlen az alapanyag kímélő, környezetbarát és versenyképes gazdaság, valamint a belső szociális fejlődésen, amelynek alapja a magas foglalkoztatottság bázisán létrejövő szociális és területi kohézió. Az Európa 2020 stratégia egyszerre próbálja integrálni az innováció vezérelt gazdaság paramétereit, valamint a szociális kohézió kritériumait.

A stratégia indítványozza, hogy az unió GDP-jének három százalékát kutatás-fejlesztésre fordítsák. Ez alapkövetelmény a világgazdaság fő pólusaival folytatott versenyben. Szintén ide kapcsolódik a fiatal generáció felsőfokú oktatásának erősítése. A fenntartható, környezetbarát technológiákon alapuló gazdasági növekedést célozzák a klíma-energia célok. A szociális kohéziót hivatott erősíteni a szegénységi küszöb alatt élő emberek létszámának 20 millió fővel való csökkentése. Az innovatív Európa kezdeményezés, a fiatalok mozgásban elnevezésű kezdeményezés, a digitális Európa kezdeményezés, valamint az erőforrás hatékony kezdeményezés mind az innováció vezérelt gazdaság megteremtését próbálják elősegíteni, megvalósítani.

Az Európa 2020 stratégia a lisszaboni stratégiához hasonlóan szintén prioritásai közt említi a belső növekedést, a magas foglalkoztatottsággal működő gazdaságot, amely szociális és területi kohéziót biztosít. Továbbra is nyitott kérdés azonban, hogy a tagállamok gazdaságpolitikáinak hathatós koordinálása nélkül, hogyan lehet elérni ezeket a célkitűzéseket. Tényként kezelendő, hogy az európai hálózatok összekapcsolódása még nem kielégítő mértékű. Az európai üzleti világnak, és a tagállamok állampolgárainak még mindig 27 különböző jogrenddel kell szembesülniük ügyeik intézésekor. Míg az európai vállalatok működésük során folyamatosan eltérő jogszabályokkal találják magukat szemben, addig az USA, Japán és Kína nem ismeri ezeket a problémákat.

Az innováció vezérelt gazdaság megvalósítása elképzelhetetlen a magántőke aktív bevonása nélkül. Az „Európa 2020” stratégia teljesen figyelmen kívül hagyja az újonnan csatlakozott országok felzárkóztatását. Tény és való, hogy a stratégia tartalmaz szociális kohéziót erősítő célkitűzéseket, viszont a stratégia túlnyomórészt az unió versenyképességének növelésére koncentrál. A versenyképesség növelése elengedhetetlen az egyre multipolárisabbá váló világgazdasági rendszerben, viszont az unió megalakulásakor oly fontos szociális aspektusokat sem lehet teljesen negligálni. Az Európai Uniónak geostratégiai és gazdasági szempontból nagyon fontos a bővülés. Az újabb és újabb tagállamok felvételekor viszont nem szabad figyelmen kívül hagyni a magrégiók színvonalától jelentősen eltérő gazdasági, társadalmi, és sokszor kulturális aspektusokat sem.

A jelenlegi világgazdasági pénzügyi válság csak megerősítette azt az egyértelmű ténnyt, hogy a rendkívül szerteágazó érdekekkel rendelkező európai tagállamokból létrejött integráció nem képes egyszerre bővíteni az integrációt, valamint mélyíteni annak integrációs fokát. Az Európa 2020 stratégia a piaci koordináció erősítése mellett tör lándzsát, és elveti a korábban bürokratikus koordináció alapján működő szociális felzárkóztatást, kohéziót. A stratégia legnagyobb hiányossága, hogy említést sem tesz az újonnan csatlakozott országok szociális felzárkóztatásáról, amely egyértelműen a többsebességű, mag- és periféria országok, régiók irányába mutat.

Az EU-költségvetés fő célját tekintve a protekcionista versenykorlátozó szemlélettől a versenyképességet növelő filozófia irányába fordult. A lassúbb EU-növekedés és gyorsabb konvergencia filozófiája meggyengült és a kétsebességes Európa megközelítés erősödött meg. Ez a tendencia már érzékelhető a jelenlegi költségvetés szerkezetében is.

6. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. A témaspecifikus források feldolgozása, szintetizálása, és átfogó, szintézis jellegű összegzése elsőként történt meg a versenyképesség és szociális kohézió viszonyrendszerére vonatkozóan.
2. Az értekezés a téma szerteágazó irodalmának és statisztikai és egyéb empirikus adatbázisának elméleti jellegű, rendszerezett feldolgozásával, újszerű tudományos megközelítésben elemzi a versenyképesség és a szociális kohézió kapcsolatrendszerét.
3. Az értekezés új komplex kutatómódszertannal, inter-, illetve multidiszciplináris dimenziókban vizsgálja, és értékeli a gazdasági versenyképességre és szociális kohézióra vonatkozó elméleti jellegű, nemzetközi és hazai szakirodalmat, és egyéb forrásokat.
4. A versenyképesség és szociális kohézió rendszerszerű összekapcsolásából, kapcsolatrendszerük mélyreható elemzéséből új, a forrásfelhasználást segítő gyakorlati szempontú eredményeket, és megoldásokat lehet levonni a fejlesztéspolitikák tervezői és megvalósítói számára.
5. A kutatás jelentős eredménye, hogy az Európai Unió támogatás-, és fejlesztéspolitikájára vonatkozó elemzések szakmai, módszertani anyagként, segédeszközként hasznosíthatók, és felsőoktatásban, és a témával összefüggő szakemberképzésben.
6. A kutatási anyag kézikönyvként való alkalmazása különösen jól hasznosítható a pályázatkészítéssel foglalkozó szakemberek felkészítésében, és gyakorlati munkájában.
7. A versenyképesség és szociális kohézió fogalmának, működési mechanizmusainak összekapcsolása, szoros, kölcsönös viszonyrendszerük összevetése újszerűen bizonyítja a kettő közötti szoros kapcsolatot, együttműködést, hatékonyan szolgálja és segíti az ilyen irányú innovációk adaptálását.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

A disszertáció alapvető célkitűzései közé tartozik annak bizonyítása, és elemzésekkel történő alátámasztása, hogy az Európai Unió gazdaságpolitikájában egyre erőteljesebben mutatkozik meg a gazdasági versenyképesség előnyben részesítése a szociális kohézióval szemben. Ezzel párhuzamosan mutatom be a piaci koordináció bürokratikus koordinációval szembeni előretörését, amelyet a világgazdasági verseny, és a globális pénzügyi, gazdasági válság csak erősít. A piaci koordináció együtt halad a versenyképes, kutatás-fejlesztésen és innovációkon alapuló tudásgazdaság kialakításával.

A kutatás további célja az Európai Unió fejlesztéspolitikájának bemutatása, valamint a versenyképesség és a kohézió közti kapcsolatok és viszonyrendszer részletes elemzése. A témaspecifikus kutatásokban a versenyképesség és a szociális kohézió közötti elméleti és gyakorlati összefüggések vizsgálata kap prioritást. A kutatásaimban kiemelt szerepet szánok a regionális versenyképesség, a szociális kohézió, a tudásgazdaság, valamint a kutatás-fejlesztés területi dimenzióinak is. Elemzéseim magukban foglalják az EU úgynevezett mag- és perifériarégióit, a régi és újonnan csatlakozott tagállamok versenyképességi, és szociális kohéziós céljai között feszülő, a gazdasági és szociális felzárkóztatás körül összpontosuló feszültségforrásainak feltárását, és azok enyhítését. Kiemelt célom, hogy részletesen elemezzem a Lisszaboni és Európa 2020 stratégia versenyképesség növelés érdekében megfogalmazott irányelveit, felvázolva a lehetséges jövőbeli alternatívákat is.

A hipotézisekre adandó válaszokkal azt kívánom igazolni, hogy a pénzügyi és gazdasági válság, valamint az egyre erősödő világgazdasági verseny hatására az Európai Uniónak nem marad más választása, mint erősíteni saját versenyképességét, az eddig elért szociális kohézió rovására. A mag- és perifériarégiók, valamint a régi és újonnan csatlakozott tagállamok között egyre komolyabb feszültségek alakulnak ki, mivel a magállamok a versenyképességben, a mediterrán, és új tagállamok a gazdasági és szociális felzárkóztatásban érdekeltek.

Az értekezés döntően elméleti jellegénél fogva a kutatás elsődlegesen a rendelkezésre álló szekunder adatforrások, nemzetközi és hazai szakirodalom gyűjtésén, feldolgozásán, szintetizálásán és kiértékelésén nyugszik. A disszertáció multidiszciplináris jellegű, a közgazdasági mellett bizonyos szintű jogi és politikatudományi ismeretanyag megszerzését is megkövetelte. A felhasznált irodalom a téma multidiszciplináris jellegéből adódóan nagyon sokrétű. Az irodalom első csoportját a szakmai kézikönyvek,

folyóiratok, illetve a különböző kutatóintézetekhez, közintézményekhez, hivatalokhoz, ágazati tanácsadó cégekhez kapcsolódó elemzések, tanulmányok, éves jelentések, kötetek adják. Itt szeretném külön kiemelni az Európai Bizottság gazdasági, társadalmi és területi kohézióról szóló jelentéseit, az Európai Beruházási Bank éves jelentéseit, prezentációit, és statisztikai elemzéseit.

Az értekezés új eredménye, hogy a témaspecifikus források feldolgozása, szintetizálása, és átfogó, szintézis jellegű összegzése elsőként történt meg a versenyképesség és szociális kohézió viszonyrendszerének vonatkozásában. A versenyképesség és szociális kohézió rendszerszerű összekapcsolásából, kapcsolatrendszerük mélyreható elemzéséből új, a forrásfelhasználást segítő gyakorlati szempontú eredményeket, és megoldásokat lehet levonni a fejlesztéspolitikák tervezői és megvalósítói számára. A kutatás jelentős eredménye, hogy az Európai Unió támogatás-, és fejlesztéspolitikájára vonatkozó elemzések szakmai, módszertani anyagként, segédeszközként hasznosíthatók, és felsőoktatásban, és a témával összefüggő szakemberképzésben. A versenyképesség és szociális kohézió fogalmának, működési mechanizmusainak összekapcsolása, szoros, kölcsönös viszonyrendszerük összevetése újszerűen bizonyítja a kettő közötti szoros kapcsolatot, együttműködést, hatékonyan szolgálja és segíti az ilyen irányú innovációk adaptálását.

A disszertáció összesen tíz fejezetből áll. A kérdésfeltevéseket és hipotéziseket tartalmazó bevezető rész után következik az állam gazdaságsszervező funkcióinak, és a gazdasági koordináció eltérő típusainak elméleti ismertetését taglaló második fejezet. A második fejezetben, a szakirodalmi áttekintésben ismertetem a gazdaság eltérő típusait, a különböző elosztási modelleket, mint például a bürokratikus, a piaci, az etikai, valamint az agresszív koordinációt. Részletekbe menően elemzem a jóléti államok szerepének, funkcióinak változását a globalizáció korában. Az Európai Unió országainak főbb szociális modelljei, mindenekelőtt a kontinentális és angolszász modell bemutatása jól szemlélteti az unión belüli gazdaságpolitikai elképzelések különbözőségét.

A harmadik, anyag és módszer fejezetben definiálom korunk meghatározó két gazdaságpolitikai célkitűzését a versenyképességet, valamint a gazdasági, szociális, és területi kohéziót. Ebben a fejezetben mutatom be az európai versenyképességi index koncepcióját. A harmadik fejezetben elemzem a lisszaboni, valamint az Európa 2020 stratégia megvalósításának összeegyeztethetőségét az újonnan csatlakozott 12 tagállam felzárkóztatásával, az unión belüli szociális kohézió megvalósításával. A versenyképes belső gazdasági tér és a szociális kohézió párhuzamos megteremtésének kivitelezhetősége

jelenti a legnagyobb kihívást az EU döntéshozói számára. Az Európa 2020 stratégia az Európai Uniót a világ legversenyképesebb gazdasági tömörülésévé kívánja alakítani. Bár a stratégia nagyon jelentős hangsúlyt helyez a foglalkoztatottság növelésére, valamint a szegénységben élők felkarolására, kijelenthető, hogy a stratégia leginkább a fejlett magrégiók további fejlesztésére épít, és nem tesz említést az újonnan csatlakozott államok felzárkóztatásáról.

A kutatás eredményeit tartalmazó negyedik fejezet részletekbe menően foglalkozik az Európai Unió strukturális alapjainak, fejlesztési bankjának (Európai Beruházási Bank), valamint költségvetésének forráselosztó mechanizmusaival. Ebben a fejezetben mutatom be az Európai Regionális Fejlesztési Alap, A Szociális Alap és a Kohéziós Alap forrásainak célkitűzések szerinti allokációját. A 2007–2013-ig tartó pénzügyi időszakot már áthatja a versenyképesség és a gazdasági és szociális kohézió meghatározó kérdésköre. A jelenleg aktuális költségvetési időszakban a versenyképesség célkitűzés előirányzatra szánt kiadások éves szinten 6–7%-kal növekednek a közösségi agrárpolitika rovására, amelyek éves szinten 3%-kal csökkennek.

Ugyancsak az eredmények című fejezetében ismertetem az Európai Unió 2014–2020-ig terjedő költségvetési időszakának prioritásait. A fenntartható növekedés célkitűzésre szánt keretösszeg jóformán változatlan maradt az előző időszakhoz képest. A növekedést és munkahelyteremtést célzó versenyképességi célkitűzésre (1.a.) viszont 37%-kal nagyobb forrásösszeget szántak az előző időszakhoz képest. Ezen célkitűzés alatt külön megjelennek a közösségi infrastrukturális támogatások, amelyek szintén jelentős többletforráshoz jutnak. A versenyképesség erősítését célzó tendencia a 2007–2013-ig tartó pénzügyi időszakhoz képest még markánsabban jelentkezik. A növekedést és foglalkoztatást generáló kohéziós célkitűzés (1.b.) forrásallokációja szintén leképezi a korábbi költségvetési időszak tendenciáját, miszerint a kohéziós kiadások csökkenő félben vannak. A két költségvetési időszakot összehasonlítva 8%-os csökkenés állapítható meg. A természeti erőforrások megőrzése és kezelése elnevezésű célkitűzés (2.) szintén jelentős csökkenő tendenciát mutat az előző időszakhoz képest. A 420 682 millió EUR összegű 7 éves támogatás 11%-kal 373 179 millió EUR összegre csökken a következő költségvetési periódusban. A mezőgazdasági források csökkenésének trendje tehát tovább folytatódik.

Ugyanebben a fejezetben ismertetem a gazdasági polarizációt csökkentő, a szociális kohéziót erősítő fejlesztéspolitikai irányzatokat az észak-alföldi régióban a 2014–2020-ig tartó költségvetési időszakban.

Tekintettel arra, hogy az Európai Uniónak a multipolárisá vált globális versenyben kell helytállni, elengedhetetlen, hogy megfelelő mechanizmusokat dolgozzon ki a globalizáció hatékony kezelésére.

Az Európai Unió szempontjából elengedhetetlen a politikai erőter kiterjesztése, a saját szabályozási mechanizmusokon keresztül történő hatásgyakorlás a globális irányításra. Az EU közösségi politikáinak terjesztése lehetetlen a nemzetközi szervezetekkel folytatott folyamatos, kiegyensúlyozott kapcsolatok nélkül. Szintén nagyon lényeges az EU befolyásának kiterjesztése a nem tagállamok területére, valamint a globalizáció költségeinek arányos megosztása.

Végül az értekezés igyekezett megválaszolni a hat kutatási hipotézisben feltett kérdéseket, összességében pedig alátámasztani, és bizonyítani a kutatási célkitűzésekben megfogalmazottakat.

8. SUMMARY

It is one of the fundamental targets of the dissertation to prove and underpin it with analysis that the European Union begins strongly to prefer competitiveness to social cohesion in its economic policy. I present parallel the strengthening of the market co-ordination on contrary to the bureaucratic co-ordination that is just pushed by the global financial and economic crises and competition. Market co-ordination is followed by the establishment of the knowledge economy based on competition, innovations and research and development activities.

Further goal of the research is to present the developmental policy of the European Union and to analyse the relation system between competitiveness and social cohesion. The investigation of the theoretical and practical coincidences of competitiveness and social cohesion is prioritized in the theme-specific researches. Utmost attention is paid to the territorial dimensions of the regional competitiveness, social cohesion, knowledge economy and research and development activities. My investigations involve the so-called core and periphery regions of the EU, the assessment of the fierce tensions stretching between the different competitiveness and social cohesion goals of the old member states and the newly joined countries. It is my aim to deeply investigate the directives of the Lisbon and Europe 2020 strategy striving for competitiveness and the possible alternatives in the future.

Providing reply to the hypothesis I wish to prove that the European Union will not have other choice but to fortify its own competitiveness on contrary to social cohesion due to the financial and economic crises and the intensifying world competition. Serious tension are developing among the old and new member states as the developed Western-European countries are interested in strengthening the competitiveness while the Mediterranean and newly joined countries are interested in economic and social close up. Due to the theoretical character of the dissertation the research is primarily based on secondary data, gathering, analysing and evaluating disposable international and national literature.

The dissertation has multi-disciplinary character; it required legal and political materials as well beside the economic literature. Literature has many facets due to multidisciplinary. The first group of the literature is composed of professional books, journals, and studies, annual reports, analysis issued by different research institutions, state offices, advisory companies. Hereby I would like to emphasize the reports about economic, social and territorial cohesion of the European Commission and the annual reports, presentations and statistical analysis of the European Investment Bank.

New result of the dissertation is that the systemization and sum up of the theme-specific literature referring to the relationship system of competitiveness and social cohesion were executed the first time. New, practise oriented results and solutions can be withdrawn for the planers and executioners of development policies by connecting and analysing the systems of competitiveness and social cohesion. crucial result of the research is that the analysis referring to the subsidy and development policies of the European Union can be used as professional, methodological material, manual in the university and specialist education. The linkage of the definition and working mechanism of competitiveness and social cohesion and the comparison of their close and mutual relationship unambiguously prove their strong connection, co-operation which serve the adaptation of innovations.

The dissertation is composed of 10 chapters. The introduction contains the questions to be replied and the hypothesis to be proved. It is followed by the second chapter making known the economy organising functions of the state and the different types of economic co-ordination. I present the different types of the economy, distribution models, like the bureaucratic, market, ethic and aggressive co-ordination in the second chapter, in the overview of the literature. I detailously investigate the change of role and functions of welfare states in the globalisation process. The main social models of the member-states, first of all the continental and the Anglo-Saxon models very well demonstrate the differences concerning economic policy concepts in the EU.

In the third chapter, „material and methods” the two decisive economic targets are defined, the competitiveness and the economic, social and territorial cohesion. The concept of the European competitiveness index is explained in this chapter. In the framework of the third chapter I analyse the compatibility of the realisation of the Lisbon and Europe 2020 strategy with the close up of the 12 newly joined countries and the social cohesion within the European Union. The parallel realisation of the competitive internal economic space and social cohesion means the biggest challenge for the decision makers of the European Union. The Europe 2020 strategy strives to convert the European Union to the most competitive economic integration of the world. The Europe 2020 strategy lays utmost emphasis upon the increase of the employment and reduction of poverty but it can be established that the strategy strives to develop the core regions and does not deal with the close up of the new member-states.

In the fourth chapter – results – I deal with the structural funds, the development bank (European Development Bank) and the funds allocation mechanism of the budget.

The allocation of the funds of the European Regional Development Fund, the Social Fund, and Cohesion Fund are presented according to the targets. The financial perspective 2007–2013 is characterised by competitiveness issues. The provisions allocated for competitiveness issues grew by 6–7% annually, while the provisions for agriculture and rural development decreased by 3% annually.

I deal in this chapter with the financial perspective of the European Union lasting from 2014 until 2020.

The amount allocated to sustainable growth remained the same in comparison to the former financial perspective. The competitiveness for growth and jobs target (1.a) receives by 37% more funds than in the former budget period. The infrastructural subsidies of the union that are integrated into this commitment are also allocated considerably more funds than during the former 7 years. The tendency to strengthen the competitiveness appears even more characteristic than between 2007–2013. The tendency concerning the cohesion for growth and employment commitment (1.b) coincides with the tendency of the former budget period, namely the cohesion funds decrease. Comparing the two financial perspectives a decrease of 8% can be established. The target „preservation and management of natural resources” shows also a decreasing tendency in comparison to the former financial perspective. The funds of 420.682 million EUR of the financial period 2007–2013 goes back by 11% upon 373.179 million EUR in the next financial perspective. The trend of the decreasing agricultural funds seems to proceed further.

I present in the same chapter the developmental alternatives calming the economic polarisation and strengthening the social cohesion in the North Hungarian Plain Land during the financial perspective 2014–2020.

It is inevitable for the European Union to elaborate effective mechanism to be effective in the global competitiveness.

The European Union needs to broaden its political influence space, elaborate its own regulation systems to reach global steering power. The extension of the common policies of the EU cannot be accomplished without the constant, harmonious relationships with the other international institutions. It is of utmost importance for the European Union to extend its influence upon non-member countries. The sound, proportional division of the costs of globalisation is also a big challenge.

At the end of the dissertation I strived to reply the questions formulated in the six hypothesis and it managed to underpin and prove the goals of the experiment.

9. FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

- Abdelal, Rawi – Meunier, Sophie (2010): Managed globalization: doctrine, practice and promise. – *Journal of European Public Policy*. 350–367. p.
- Amin, Ash. – Tomaney, John (1995): *Behind the myth of the European Union. Propects for Cohesion*. Routledge (First published.)
- Ágh Attila (2009): A lisszaboni stratégia jövője. – *Fejlesztés és Finanszírozás*. 4. 35–42. p.
- Bach, David – Newman, Abraham (2007): The European regulatory state and global public policy. – *Journal of European Public Policy*. 14. 827–846.
- Bara Zoltán – Szabó Katalin (2005): *Gazdasági rendszerek, országok, intézmények*. Aula Kiadó. Budapest.
- Baranyi Béla (2004): Gondolatok a perifériaképződés történeti előzményeiről és következményeiről. – *Tér és társadalom*. 2. 1–21. p.
- Baranyi Béla (2010): Bioenergetika- társadalom-harmonikus vidékfejlődés, 278-305, MTA Regionális kutatások központja, Debrecen
- Baranyi Béla (2012): *Integrált területfejlesztés (elméleti jegyzet)*. Budapest, TÁMOP. (kiadás alatt) 178 p.
- Baráth Etele (2003): A Nemzeti Fejlesztési Terv hatása és a magyar gazdaság fejlődése. – *Fejlesztés és Finanszírozás* 1. 73–74. p.
- Barro Robert J. – Xavier Sala-i-Martin (2004): *Economic growth*. Cambridge, London, MIT Press, 25. p
- Báger Gusztáv – Örlös László (2004): Az Európai Beruházási Bank és Magyarország együttműködésének újszerű megközelítése. – *Európai Tükör*. 7. sz. október. 17–49. p.
- Behind the myth of European Union; edited by Ash Amin and John Tomaney; first published 1995 by Routledge
- Berend T. Iván (2007): Az Európai Unió hatása Közép- és Kelet-Európa átalakulására. – *Európai Tükör*, 3. 3–13. p.
- Berend T. Iván (2003): Az Európai Unió a globalizált világgazdaságban. – *Ezredforduló*, 1. 3–8. p.
- Biacs Rita (2004): Az EU regionális politikája által támasztott fenntartható fejlődés követelményrendszerébe illeszkedő értékelések. Megjelent: *EU-tanulmányok I.* Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Integrációs és Fejlesztéspolitikai Munkacsoport. 993–1065. p.
- Blahó András (szerk.) (2007): *Európai integrációs alapismeretek*. Bologna – tankönyvsorozat. Aula Kiadó, Budapest.
- Blahó András. – Prandler Árpád (2005): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Második, átdolgozott kiadás, Aula Kiadó, Budapest.
- Bogár László (2003): *Magyarország és a globalizáció*. Osiris Kiadó, Budapest
- Bongardt, Anette – Francisco, Torres (2010): The Competitiveness Rationale, Sustainable Growth and the Need for Enhanced Economic Coordination, *Intereconomics*. Vol 45. 136–137. p.
- Borkó Tamás – Fodor Krisztina – Oszlay András (2007): *Törésvonalak az Európai Unió költségvetési forrásainak elosztásában, a 2007–2013 pénzügyi keretmegállapodás kapcsán*. ICEG European Center. Munkafüzet 20. 2007. június 30. 35 p.
- Boterf, Le Guy (1998): *L'ingénierie des compétences*. Paris, Édition d'Organisation, 35.
- Carmelo Cedrone (2011): *ECO/288. A kohézióról szóló ötödik jelentés. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye*. Brüsszel, 2011. június 16. 5.
- Castells, Manuel (1996): *The information age, Society and Culture, The rise of the network society*. Oxford, Blackwell, 5–33.

- Cohen-Tanugi, Laurent (2009): *Beyond Lisbon: A European strategy for globalization*, Brussels, PIE Peter Lang
- Cohesion Policy 2007–13: *Cohesion Policy 2007–13. National Strategic Reference Frameworks*. January 2008. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 2007. 78 p.
- Csaba László (2006): *A fölemelkedő Európa*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Csáki György (szerk.) (2009): *A látható kéz. A fejlesztő állam a globalizációban*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Danuta Hübner (2007): *Commissioner for Regional Policy: Cohesion Policy 2007–13. National Strategic Reference Frameworks*, European Communities 2007
- Directorate General for Enterprise and Industry, European Commission (2012): *Member states competitiveness, Performance and policies*. Industrial performance scoreboard SWD(2012)298, 4.p
- DG Employment, Social Affairs & Equal Opportunities: 2010 Management Plan, 3. p.
- Die Bank der Europäischen Union, Die EIB, 1958–2008. Unter der Leitung von Eric Bussiere, EIB 2008. 15.o.
- EBB (2010): *EBB Csoport éves jelentés*. 4., 8., 43., 45. p.
- EIB, 2010: *EIB éves jelentés*. 4., 9. p.
- EIB, 2012–2014: *EIB Csoport. Operációs terv, 2012–2014*. (The EIB Group Operational Plan 2012–2014). EIB, 2012. február 16. 8. 15. p.
- EU Hivatalos Lapja, L291/11: *Az Európai Unió Tanácsának határozata a kohézióra vonatkozó közösségi stratégiai iránymutatásokról (2006/702/EK)*. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L291/11. 2006.10.21.
- European Commission (1998): *Communication on the Establishment of a New Financial Perspective for the Period 2000–2006*. COM(1998) 164 final, 18 March 1998
- European Commission, 2010: *European Commission: Communication from the Commission, Europe 2020 a strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, COM(2010) 2020. 3.o.
- European Commission (29.06.2011): *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the regions, A Budget for Europe 2020*, 5-16p, COM(2011) 500final, Brussels
- Európai Bizottság (2013): *A Bizottság szolgálatainak álláspontja MAGYARORSZÁG 2014-2020-as időszakra vonatkozó partnerségi megállapodása és programjai előrehaladásáról*, ec.europa.eu/regional_policy-what/future/.../hu_position_paper_hu.pdf
- European Council: *Conclusions (Multiannual financial framework)* 46.p, EUCO 37/13, Brussels, 8. February 2013
- European Investment Bank Annual Report, 2002.
- European Investment Bank (2008): *The intermediary bank for global loans*. 20 May 2008
- European Investment Bank (2007): [*Impressive start for new EC-EIB financial instrument: Risk Sharing Finance Facility \(RSFF\) contributes EUR 359 million to research and innovation, with strong focus on renewable energy technologies*](#). Press Release, 27 September 2007
- European Investment Bank (2007): [*EIB Group support for SMEs*](#). 10 September 2007
- European Investment Bank (2007): [*Clean Energy for Europe: A Reinforced EIB Contribution*](#). 7 Augustus 2007

- European Investment Bank (2007): [Evaluation of Economic and Social Cohesion](#). 30 October 2007
- European Investment Bank (EIB): *Corporate Operational Plan (2004–2006)*. 2004
- European Investment Bank Annual Report 2007. Elnöki összefoglaló
- European Investment Bank Annual Report 2007. Statistical Report
- European Investment Bank (2007): [Jessica: A new way of using EU funding to promote sustainable investments and growth in urban areas](#). 18 October 2008
- European Investment Bank (2008): [Financing Europe's Future](#). 8 May 2008
- Európai Bizottság (2010): *Európai Bizottság: Befektetés Európa jövőjébe. Ötödik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról*. Luxembourg, az Európai Unió kiadóhivatala.
- Fagerberg, Jan – Mowery, David C. – Nelson, Richard R. (2005): *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford University Press, New York
- Farkas Beáta – Lengyel Imre (2000): *Versenyképesség, regionális versenyképesség*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar. 454 p.
- Financial Perspective, 2007–2013: *Council of the European Union: Financial Perspective 2007–2013*. Cadrefin 268, Brussels, 19. December 2005
- Forgács Imre (2009): *Mégsem éjjeliőr? Az európai kormányzás esélyei és a pénzügyi válság*. Osiris–Zrínyi Kiadó, Budapest.
- Forman Balázs (2004): A magyarországi regionális politika továbbfejlesztéséhez szükséges további ismeretek az Európai Unió regionális politika gyakorlatából. – *Falu, Város, Régió*, 1–2. 31–59. p.
- Fortin, Pierre (2001): *The Irish economic boom: What can we learn?* Université du Québec á Montréal and Canadian Institute for Advanced Research 2001. Nr. 3.
- Frey Márta (szerk.) (2007): *Szociális gazdasági kézikönyv*. Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest.
- Gács János (2005): A lisszaboni folyamat – egy hosszú távú stratégia rejtélyei, elméleti problémái és gyakorlati nehézségei – *Közgazdasági Szemle*, LII. évf. Március. 205–230. p.
- Galli, Giampaolo –Pelkmans, Jacques (2000): *Regulatory reform and competitiveness in Europe*. Edward Elgar Publishing Limited, Massachusettes, USA, 6.p
- Gerschrenkon, Alexander (1962): *Economic backwardness in historical perspective, a book of essays*, Cambridge, Massachusettes: Belknap Press of Harvard University Press.
- Giarini, Orio – Lidtke, Patrick M (1999): *Wie wir arbeiten werden: der neue Bericht an den Club of Rome*. Hoffmann und Campe, Hamburg.
- Gilpin, Robert: *Nemzetközi politikai gazdaságtan*. Budapest Centre for International Political Economy, Budapest.
- Gorz, André (1991): *Capitalism, Socialism, Ecology*. Published by Galilée
- Gros, Daniel – Roth, Felix (2012): *The Europe 2020 Strategy: Can it maintain the EU's competitiveness int he world?* Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels, 1. p.
- Hall, Peter A. –Soskice, David (2001): Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage. – *Industrial Relation Journal*, Vol. 34, Issue 2, 185–190 p.
- Horváth Gyula (1998): *Európai regionális politika*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Horváth Gyula szerk. (2000): *A régiók szerepe a bővülő Európai Unióban*. MTA RKK, Pécs.

- Horváth Gyula (2001): *Regionális támogatások az Európai Unióban*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Horváth Gyula szerk. (2001): *Az Európai Unió strukturális és kohéziós politikájának szabályozása*. MTA RKK, Pécs.
- Horváth Gyula (2006): *Régiók és települések versenyképessége*. MTA RKK, Pécs.
- Huggins, Robert – Davis, Will (2006): *European Competitiveness Index 2006–07*. Robert Huggins Associates Ltd. United Kingdom, Wales.
- Iván Gábor (2007): *Bevezetés az Európai Unió költségvetésébe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Jacoby, Wade – Meunier Sophie: Europe and the management of globalization. – *Journal of European Public Policy*, 22 March 2010
- Jabko, Nicolas (2010): The hidden face of the euro. – *Journal of European Public Policy*. 17. 318–334.
- Juhász Gábor (2005): *A társadalmi kohézió előmozdítására irányuló közösségi politikák*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Kelemen, R. Daniel (2010): Globalizing European Union environmental policy. – *Journal of European Public Policy*. 17. 335–349. p.
- Kende Tamás (szerk.) (1998): *Európai közjog és politika*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Ketels Christian – Lindqvist, Gölan – Sölvell, Örjan (2012): *Strengthening Clusters and Competitiveness in Europe*. The role of cluster organisation, Centre for Strategy and Competitiveness, Stockholm, 4. p.
- Kornai, János (1990): *Vision and Reality, Market and State: New Studies on the Economy and Society*. Budapest: Corvina; Hemel Hempstead and New York: Harvester-Wheatsheaf and New York: Routledge, 1990. Also in Hungarian (1989).
- Kornai János (2011): *Gondolatok a kapitalizmusról*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Kovács Dezső összeállította (2001): *Az Európai Unió strukturális és kohéziós politikájának szabályozása*. Gödöllő, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar.
- Kruger, Alan – Lindhal, Mikael (2001): Education for Growth: Why and for Whom? – *Journal of Economic Literature*, Vol 39. No. 4. 1101–1136. p.
- Laidi, Zaki (2010): The normative empire: the unintended consequences of European power. – *Garnet Policy Brief* No. 6.
- Lengyel Imre (2003): *Verseny és területi fejlődés. Térségek versenyképessége Magyarországon*. JATEPress, Szeged.
- Lengyel Imre: *Régiók versenyképessége. (A térségek gazdaságfejlesztésének főbb közgazdasági fogalmai, alapgondolatai, tényezői az EU-ban)*. Kézirat. JATE Gazdálkodástudományi Kar, Szeged. 10 p.
- Lisbon Strategy (2010): *Lisbon Strategy evaluation document. Commission Staff Working document*; Brussels, 2.2.2010, SEC(2010) 114 final. 21 p.
- Loder, Jeff (2011): The Lisbon strategy and the politicization of EU policy-making. – *Journal of European Public Policy* 18(4), 566–583. p.
- Losoncz Miklós (2010): Gondolatok az Európa 2020 stratégiáról és forrásfedezetéről. – *Fejlesztés és Finanszírozás*. 2. 77–85. p.
- MacGillivray, Alex – Martens, Hans (2006): *Responsible Competitiveness in Europe, Enhancing European competitiveness through Corporate Responsibility*. Executive summary, London, UK, 13.p
- Magyar Fejlesztési Bank Zrt. Éves jelentés 2009. 21. p.
- Mandelson, Peter (2009): *The future of EU competitiveness: from Economic Recovery to Sustainable growth*. Published by Department for Business, Innovation and Skills, United Kingdom, 6–10 p
- Michel, Albert (1991): *Capitalisme contre capitalisme*. Paris, Seuil, 1–40. p.

- Musto István (2005): Langyos euroesőre várva. – *Mozgó világ*, 10. sz.
- Murray, Alasdair (2004): *The Lisbon Scorecard IV., status of economic reform in the enlarging EU*. Centre for European Reform Working Paper, March 2004.
- Napi Gazdaság (1992): Új arcát keresi az Európai Befektetési Bank. – *Napi Gazdaság*, 1992. július 16. 15. p.
- Net1 A strukturális alapok és a regionális politika.
<http://www.policy.hu/flora/astruk.htm>
- Net2 http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/fun
- Net3 Az Európai Szociális Alap. Befektetés az emberekbe 2007–2013.
<http://ec.europa.eu/esf>
- Net4 <http://www.eib.org/about/objective/>
- Net5: http://ec.europa.eu/budget/mff/index_en.cfm 2p
- Ötödik jelentés, 2010: *Ötödik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról*, Európai Bizottság, 2010. november, 147. o.
- Palánkai Tibor (1999): *Az európai integráció gazdaságtana*. IV. kiadás. Aula Kiadó, Budapest.
- Palánkai Tibor (2005): Magyarország és a lisszaboni folyamat. – *Fejlesztés és Finanszírozás*. 4. 3–12.
- Reich, Robert B. (1991): *Work of Nations*. Vintage Books. 1–35. p.
- Ribolits, Erich (1997): *Die Arbeit hoch? berufspädagogische Streitschrift*. München, 13. p.
- Rodrigues, Maria Jaoa (2002): *The new knowledge economy in Europe, A strategy for international competitiveness and social cohesion*, Edward Elgar Publishing, Inc., Massachusetts, USA 3 p.
- Schwab, Klaus (2012): *Rebuilding Europe's competitiveness*. Published by the World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 7. p.
- Sinóros-Szabó Botond (2012): *Tiszatér-környezet stratégiai fejlesztése*, 79.o., Mátészalka
- Szentes Tamás (1999): *Világgazdaságtan. Elméleti módszerek és alapok*. Aula Kiadó Budapest.
- Szentes Tamás (2011): *Fejlődés-gazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szentes Tamás és Munkaközössége (2006): *Fejlődés, Versenyképesség, Globalizáció II*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Tapscott, Don (1995): *The digital economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. New-York, Mc Grow-Hill, 5–34.
- The Economist (2012): *The Economist 21st January 2012 The rise of state capitalism*. 11.o.
- The global competitiveness report, 2010–2011: *The global competitiveness index 2010–2011: looking behind the global economic crises, The global competitiveness report 2010–2011*. World Economic Forum; Xavier Sala I Martin, Jennifer Blanke, Thierry Geiger, Irene Mia, Margareta Drzenik Hanouz, 4.p.
- The global competitiveness report, 2013, World Economic Forum; Xavier Sala I Martin, Jennifer Blanke, Thierry Geiger, Irene Mia, Margareta Drzenik Hanouz,
- Tóth Ferenc (2001): Az Európai Beruházási Bank tevékenysége Magyarországon. – *Bankszemle*. 45. évf. 4–5. 40–57. p.
- Veress József (szerk.) (1996): *Bevezetés a gazdaságpolitikába*. Aula Kiadó, Budapest.
- Vobruba, Georg: *Expanzió bővítés nélkül. Európa dinamizmusa és az európai szomszédsági politika*.

10. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN

Magyar nyelvű könyv:

Eperjesi Z. 1999. *Az euróról*. Jó tudni sorozat, Perfekt Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Zrt., Budapest, 100 oldal, ISBN: 963-394-342-6,

Tudományos közlemény magyar nyelvű, lektorált folyóiratban:

Eperjesi Z.: 2005. Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz. – *A Társadalom és Politika folyóirat* (2005/1–2.), Exodus Nyomda Csíkszereda, 44–65. ISSN 1786-8475

Eperjesi Z. 2005. *A tudásalapú gazdaság és társadalom kialakulásának esélye az átalakulóban lévő magyar társadalomban*. Az ELTE Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Tanulmányok Tudományos Diákkörének 2005-ös külön kiadása, Budapest, 18–22.

Eperjesi Z.: 2005. *Az Európai Beruházási Bank gazdaságélénkítő tevékenysége az Európai Unióban; EU Working Papers: Gondolatok munka közben*. A Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Karának szakmai folyóirata VIII. évfolyam, 4. szám, ISSN 1418-6241.

Eperjesi Z.: 2006. *A tudásalapú gazdaság és társadalom az átalakulásban. – Kultúra és Közösség művelődéstudományi folyóirat*, 2006. II. szám, 73–77. Új Mandátum Lap- és Könyvkiadó, Budapest, ISSN 0133-2597

Eperjesi Z.: 2008. *Az állami szektor szerepe a gazdaságban*. Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Szakmai füzetek 22. szám, 9. oldal, ISSN 1587-5881

Eperjesi Z.: 2012. *Az Európai Unió versenyképessége a globális kihívások közepette, – Polgári Szemle* 8. évfolyam, 3–6 szám, Polgári Szemle Alapítvány, Budapest. 74–99. ISSN 1786-6553

Eperjesi Z. 2013. *A versenyképesség és szociális kohézió kapcsolata az Európai Unióban (2007–2013). – Gazdálkodás folyóirat*, 57. évfolyam, 1.sz., Budapest, 24–41. ISSN 0046-5518

Eperjesi Z. 2013: *Gazdasági, szociális és területi kohézió az Európai Unióban. Tér-Gazdaság-Ember folyóirat*. (Megjelenés alatt.)

- Eperjesi Z.: 2013. A versenyképességet szolgáló regionális stratégiák. – Debreceni Egyetem, *Agrártudományi közlemények 2013/51*, Acta Agraria Debreceniensis, Debrecen, 97–101. ISSN 1587-1282
- Eperjesi Z.: 2013. Az Európai Unió versenyképességének elemzése, Debreceni Egyetem, *Agrártudományi közlemények*, Acta Agraria Debreceniensis, Debrecen, 5 oldal, ISSN 1587-1282. (Megjelenés alatt.)
- Eperjesi Z.: 2013. Világgazdasági válság és az Európai Unió kilábalását és versenyképességének erősítését segítő „Európa 2020” stratégia. – *Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle*, 14 oldal. ISSN 0133-2465 (Megjelenés alatt.)
- Eperjesi Z.: 2013. *Versenyképesség és szociális kohézió az Európai Unióban*. Erdélyi tudományos füzetek, 18 oldal, ISBN 978-963-631-166-7 (Megjelenés alatt.)
- Eperjesi Z.: 2013. *Világgazdasági válság és az Európai Unió versenyképessége*. Báthory-Brassai konferencia, Magyarok Világszövetsége. Konferenciakötet. (Megjelenés alatt.)

Idegen nyelvű lektorált konferencia kiadvány:

- Eperjesi Z.: 2005. The European Union's strategy for sustainable development, EDAMBA 8th International Science Conference within European system in doctorands education, 5 p., Nove Zamky, Slovakia
- Eperjesi Z.: 2005. Die ungarische PHARE CBC Programme. *Európai kihívások III. Tudományos konferencia*, Szegedi Tudományegyetem, Élelmiszeripari Főiskolai Kar, Juhász Nyomda, Szeged. 203–208 p., ISBN 963 482 757 8
- Eperjesi Z.: 2007. Evaluation of Global Loans of the European Investment Bank. *6th International Conference of PhD students*, Miskolc, Miskolci Egyetem Innováció és technológia transzfer központ, 139–147.p., ISBN 978-963—661-778-3
- Eperjesi Z.: 2013. Vegetable production based on waste heat in closed greenhouses considering economic usage and competitiveness of the European Union. – *Agrártudományi Közlemények (Acta Agraria Debreceniensis)*. 2013/53., 4 p, ISSN 1587-1282
- Eperjesi Z.: 2013. Cohesion and competitiveness of the European Union at strategic level. – *Agrártudományi Közlemények (Acta Agraria Debreceniensis)*. 2013/53., 5 p, ISSN 1587-1282
- Eperjesi Z.: 2013. External governance and economic patriotism. – *Agrártudományi Közlemények (Acta Agraria Debreceniensis)*. 2013/53.,35–39. p, ISSN 1587-1282

Magyar nyelvű, lektorált konferencia kiadvány:

- Eperjesi Z. 2004. A Német Szövetségi Köztársaság regionális politikája, különös tekintettel a keleti tartományok felzárkóztatására. – Fiatal regionalisták IV. Országos konferenciája. Győr. 17 oldal.
- Eperjesi Z. 2012: Versenyképesség versus szociális kohézió az Európai Unióban, Változó világ, társadalmi és gazdasági útkeresés. – VEAB konferencia. Széchenyi István Egyetem, Győr. Nyomdai munkák: Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar nyomdája, Budapest. 71–81. ISBN 978-963-7159-44-2
- Eperjesi Z. 2013: Az Európai Unió kohéziója és versenyképessége a stratégiák szintjén. Ekonomické studie – teória a prax (Gazdasági tanulmányok – elmélet és gyakorlat), Kiadó: International Research Institute s.r.o., Komárno, Slovakia, 515–524. ISBN 978-80-971251-2-7. Nemzetközi konferencia.
- Eperjesi Z. 2013: Az Európai Unió versenyképessége a globális világ gazdaságában. MicroCAD Nemzetközi Tudományos Konferencia. Miskolc, Miskolci Tudományegyetem. 14 oldal. ISBN 978-963-358-018-9
- Eperjesi Z. 2013. Az állam szerepe a gazdaság koordinálásában. MicroCAD Nemzetközi Tudományos Konferencia. Miskolc, Miskolci Tudományegyetem. 11 oldal. ISBN 978-963-358-018-9

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: Az európai versenyképességi index koncepciója	30
2. ábra: Az Európai Unió saját forrásainak évenkénti megoszlása, 1996–2005.....	96
3. ábra: Közkiadások COFOG kategóriánként az EU-ban 2008, százalék	97
4. ábra: A kohéziós politika szerinti kiadások fő témánként	98

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: Az Európai Unió legjobb versenyképességi faktorai	27
2. táblázat: Az Európai Unió leggyengébb versenyképességi faktorai	28
3. táblázat: A K+F fejlesztésekben élenjáró európai régiók	32
4. táblázat: Tudásalapú régiók Európában	34
5. táblázat: A Szociálpolitikai Menetrend alapját képező kihívások, a menetrendben meghatározott célkitűzések és megvalósításuk eszközrendszere	42
6. táblázat: A 2007. évben, illetve a 2003 és 2007 közötti időszakban az Európai Beruházási Bank által aláírt szerződések összértéke (millió euró) és megoszlása (%) területi bontásban	74
7. táblázat: A 2003 és 2007 között az Európai Beruházási Bank által kihelyezett egyedi hitelek összértéke ország és alkalmassági kritérium alapján (millió euró).....	75
8. táblázat: Az Európai Beruházási Bank tulajdonosi szerkezete	77
9. táblázat: Az Európai Beruházási Bank finanszírozási eszközeinek legfontosabb jellemzői.....	85
10. táblázat: Finanszírozási forrás allokáció	89
11. táblázat: Kohéziós támogatások	90
12. táblázat: Mezőgazdasági és piaci támogatások	92
13. táblázat: A szabadság biztonság és igazságosság költségvetése	93
14. táblázat: Az EU, mint globális partner külső akciói	93
15. táblázat: Igazgatási és adminisztrációs kiadások	94
16. táblázat: Az EU költségvetési bevételeinek megoszlása.....	95
17. táblázat: A források elosztása célkitűzés szerint, 2007–2013, milliárd EUR	98
18. táblázat: A 2007–2013. közti időszak konvergencia és regionális versenyképesség forrásainak megoszlása az uniós tagállamok között (millió EUR)	102
19. táblázat: Az innovációk aránya a konvergencia, versenyképesség, és európai területi kooperáció célkitűzésen belül	103
20. táblázat: A tudásalapú gazdaság megteremtésére fordított finanszírozás (millió EUR).....	105
21. táblázat: Szektoronkénti konvergencia hitelek	106
22. táblázat: EIB csoport teljesítmény-értékelés	109
23. táblázat: EIB csoport közpolitikai célok	109
24. táblázat: Az Európai Regionális Alap / Európai Kohéziós Alap támogatásainak területenkénti megoszlása a 2007–2013-ig tartó időintervallumban az EU 27 tagállamában.....	115
25. táblázat: Az Európai Szociális Alap forráselosztása területenként a 2007–2013-ig tartó időintervallumban az EU 27 tagállamában.....	115

26. táblázat: Az Európai Unió 2007–2013. évi pénzügyi kerete (millió euró 2004-es áron).....	116
27. táblázat: A pénzügyi keret szerkezetének és prioritásainak változása a 2000–2006 és 2007–2013 költségvetési tervezési periódusban (millió euró 2004-es áron)	117
28. táblázat: Az Európai Unió 2007–2013 és 2014–2020 közti pénzügyi keretének összehasonlítása	132
29. táblázat: Az Európai Unió 2014–2020-ig tartó pénzügyi kerete	133
30. táblázat: Biodízel és bioetanol fogyasztás az Európai Unióban	137

NYILATKOZAT

Ezen értekezést a Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Karán a Kerpely Kálmán Növénytermesztési, kertészeti és Regionális Tudományok Doktori Iskola keretében készítettem el a Debreceni Egyetem AGTC MÉK doktori (PhD) fokozatának elnyerése céljából.

Debrecen, 20.....

a jelölt aláírása

NYILATKOZAT

Tanúsítom, hogy doktorjelölt 20..... – 20..... között a fent megnevezett Doktori Iskola keretében irányításommal végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult, az értekezés a jelölt önálló munkája. Az értekezés elfogadását javaslom.

Debrecen, 20

a témavezető aláírása

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Egy doktori disszertáció elkészítése nem kizárólag a szerző érdeme. Szeretném kifejezni köszönetemet mindazoknak, akik segítségemre voltak doktori értekezésem elkészítésében.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani a Kerpely Kálmán Doktori Iskolának, mindek előtt vezetőjének, Prof. Dr. Nagy Jánosnak, továbbá közeli munkatársainak doktori tanulmányaim hatékony támogatásáért.

Külön szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Prof. Dr. Baranyi Béla tan-székvezető egyetemi tanár úrnak a disszertáció elkészítéséhez nyújtott rengeteg szakmai támogatásáért, amellyel végigkísérte és folyamatosan segítette kutatómunkámat.

Végül, de nem utolsó sorban családtagjaimnak, továbbá valamennyi barátomnak, akik támogatására és szeretetére mindig számíthattam.